

TARTALOM

Buda Ferenc	Áthuzalozás; 2024. május; ***; Gyalogszint; Föl-le; Nem jó játszani a; Ráncos kis öreg kezeink; Milyen nép ez?; Száz tí hossza; Sóhaj; Szavak a szélbe; Túlfogyasztás; Decrescendo (versek)	3
►	Egy „hírös” kecskeméti (Buda Ferencsel beszélget Kriskó János)	9
►		
Markó Béla	A költő hatalma (vers)	21
►	Röviden Buda Ferencről (Ilia Mihály, Villányi László, Zalán Tibor)	22
Lövéttei Lázár László	Buda Ferenc halálára (vers)	23
Fekete Vince	Malasztal teljes (Buda Feri bácsi emlékére – vers)	24
Orosz István	Tíz emlékkép Buda Ferencről	25
Sümegei György	Buda Ferinek odaáttra	32
Pintér Lajos	A Buda Ferenc-nyárfa	36
Háy János	A szegény ember legkisebb legnagyobbja	40
Áfra János	26' (vers)	43
Petőcz András	Beszélgetésünk emlékére (vers)	46
►		
Alföldy Jenő	Klasszikusunk, Buda Ferenc	47
Füzi László	Egy választás, s ami utána következett (Buda Ferenc költészetfelfogásáról)	55
Csenki Nikolett	A Füvek példájának biopoétikai olvasata	65
Pál Sándor Attila	„Ha akarnak, megtalálnak” (Buda Ferenc interjútól)	73
►		
Hartay Csaba	Jobbat ír a Buda Feri (vers)	86
Szegő János	„Mint sínen a mozdony” – a vasút motívuma Buda Ferenc verseiben (átszállás)	88

Lapis József	Lenne, nem lenne (<i>Bibliai motívumok és a hit paradoxonai Buda Ferenc költészetében</i>)	100
Mórocz Gábor	Káin ükunokái (<i>Gondolatok Buda Ferenc Ábel című verséről</i>)	108
Acsai Roland	Buda Ferenc, a formaművész	116
▶		
Füzi László	Buda Ferenc és Bahget Iskander	119
▶		
Kertai Csenger	Négykézláb kimászni a fényre (<i>Buda Ferenc verseiről</i>)	137
Papp-Sebők Attila	Földtől az égig, feketétől a kékig (<i>Buda Ferenc Ég s föld között című verséről</i>)	141

Bahget Iskander fotói Buda Ferencről

FORRAS

58. ÉVFOLYAM | 2026. 5.

Megjelenik Kecskemét Megyei Jogú Város Önkormányzata, a Magyar Kultúráért Alapítvány, a Petőfi Kulturális Öngyökség és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

SZÉPIRODALMI, SZOCIOGRÁFIAI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT ▶ Megjelenik havonként ▶ *Főszerkesztő:* Füzi László ▶ Kecskemét Megyei Jogú Város folyóirata ▶ Kiadja a Katona József Könyvtár; *Felelős kiadó:* Bujdosóné dr. Dani Erzsébet könyvtárigazgató ▶ *A szerkesztőség címe:* 6000 Kecskemét, Piaristák tere 8.; *Telefonszáma:* 76/500-550/111. *mellék;* *Honlapcím:* www.forrasfolyoirat.hu; *E-mail cím:* forras@forrasfolyoirat.hu ▶ *Tördelés:* VideoPix Bt., Kecskemét; *Tel.:* 76/508-160; *videopix@videopix.hu* ▶ *Nyomdai kivitelezés:* Print 2000 Nyomda Kft., Kecskemét, Nyomda u. 8.; *Tel.:* 76/501-240; *Felelős vezető:* Szakálas Tibor

A szerkesztőség tagjai: Csenki Nikolett, Füzi Péter, Pál-Kovács Sándor Attila (*szerkesztő*), Bosznay Ágnes (*szerkesztési titkár*). A szerkesztésben közreműködnek: Bahget Iskander, Pintér Lajos ▶ Szerkesztőségi órák: kedd–csütörtök 10 és 12 óra között. ▶ Kéziratot nem őrünk meg és nem adunk vissza! Terjeszti a Lapker Zrt. 1097 Budapest, Táblás u. 32. ▶ Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, és a kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/m-veszet-es-kultura/forras/prodBo40714.html>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu, telefonon 06-1/767-8262, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/m-veszet-es-kultura/forras/prodBo40714.html>), 1900 Budapest, 06-1/767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu. **Belföldi előfizetési díj: 7200,- Ft** ▶ Index: 25947 ▶ HU ISSN 0133-056X

Az én agyamat nem fogjátok áthuzalozni megvan a magam rég kialakult vagy inkább kialakított és sokszorosán kipróbált huzal-rendszere a csatlakozásokat időről-időre magam ellenőrzöm ha másra kellene bíznom az elszomorítana hisz megette akkor már a fene időről-időre így is próbálkoznak magukat szakemberként hirdető kontárok s ügynökök megbuherálni a rendszert vagy annak bizonyos részegységeit ritkábban a ráció gyakrabban az emóció olykor profinak tetsző ám amint az előbb-utóbb kiderül igencsak amatőr módszereivel kihasználván meglovagolván a legtöbbünkben vagy talán mindannyiunkban ott lappangó alantas ösztönöket a tőlünk tőled tőlem bőrszínben nyelvben étkezési és egyéb szokásokban arcvonásokban hanghordozásban hitben BÁRMIBEN eltérő emberi lény személy csoport közösség iránti idegenkedő ám néhány ügyesen megszövegezett jelszóra akár gyilkolni gyújtogatni kész indulatot hisz amiképp egy oktalannak tekintett állat kellő türelemmel s szakértelemmel kézhez kapható megszelídíthető úgy ennek ellentétéként a célnak megfelelő módszerrel manipulációkkal a Homo Sapiens egy-egy példányát sőt akár százezres milliós tömegeit gyilkoló géppé idomíthatod hisz csupán a huzalokat s azok csatlakozásait kell szakértő kézzel egyöntetűre átszerelni hát az én agyamtól s a gyermekeim-unokáim agyától uraim el a kezekkel!

2024. május

Csak nem haltam meg addig – meddig?
Máig:
míg el nem jutottam az Adriáig.
Messzi túlpartja végtelent ígért.
Az innensőnél? Nekem csak térdig ért.

Fillérrel a persely –
teli vagyok verssel.
Megcsörren a fillér,
ám hallgat a tallér.
A fillér csörömpöl –
az ínség dörömböl.
Hej, ha tallér volna,
három elég volna,
reggel, délben, este
hallgatva is szólna.

Gyalogszint

Jártam én magasban régen
hol fatetőn hol az égen
hegygerincen házfedélen
s most mi van? legyenek őszinte?
leszálok a gyalogszintre
s feledvén volt ifjúságom
képtelen prófétaságom
– ugyan mi mást tehetnék? –
cserélem sztómazsákom

Föl-le

Lépdelnek a fiatal leányok,
vetek egy-két pillantást reájuk.
Haladnak fel – s én ellenirányba.
Víg a csapat – nézek csak utána.

Mit is néznék, ha éppen őket nem?
Szárnyam helyét kár volna lengetnem –
fiatal madárból – öreg béka.
Hova száll az élet buboréka!

A lányok most nekiiramodnak,
úgy vágnak a meredélyes dombnak.
Én csak lassan le a visszaúton.
S magam után nem kell megfordulnom.

Nem jó játszani a

Halállal, de
mit tegyek, ha ő játszik velem?
Fordítsak neki hátat?
Csapjak a kezére? Vagy
kacsintsak össze vele?
Alig hiszem, hogy őszinte lenne
a hunyorításom.
Legjobb volna talán, ha faképnél
hagynám: ne várjon rám,
törődjön s foglalkozzék inkább
magával, hisz rajta legalább
annyi – ha nem több –
a tatarozni-igazítani való mint
rajtam.
Én a magam részéről igyekszem –
nos, Halál: csipkedd magad te is.
S csak várd ki türelemmel, hogy
megkedveljelek.
Azt nem mondanám, hogy teljes
szívvel – de tőlem telhetően
iparkodni fogok.

Tisztelő ellenfeled –
lásd fent

Ráncos kis öreg kezeink

Ráncos kis öreg kezeink
dajkáltak ringattak gyereket
simogatták a fejüket
cipelték őket úttalan
utakon hegyoldalakon
sima meg döcögős járdán
ki s be ajtókon kapukon
lobogó lángra felrakták
az egyre nagyobb fazekat
asztalra körbe az évente
szaporodó tányérokat
„én is hadd!” „ebből mennyi jár?”
s éhen az utolsó sem maradt
s míg kezünk megráncosodott
felnőtt mind-mind a nap alatt

Milyen nép ez?

Milyen nép ez? Miféle nép?
Minduntalan ganajba lép,
s kidolgozza bár a belét,
nem kapja meg csak a felét
annak, ami neki kijár –
hadd gyarapodjék a „király”!

Milyen nép ez? Miféle nép?
Mikor mondja már, hogy elég!
Talpra magyar? Térdre magyar?
Ő sem tudja már, mit akar:
Sebez? Gyógyít? Szégyent takar?
Színt vall? Kussol? Segget vakar?

Milyen nép ez? Miféle nép?
Mire szánja az életét?
Biztatnád, hogy tanulni kell –
ám neki ez nagy-nagy teher!
Terelgetik – ő meg legel –
s azt kapja, mit megérdemel.

Száz tű hossza

Egy elhárított kitüntetésre

Szerelmetes szülőföldem
szabadságodért pöröltem
rabságodat kibőjtöltem
gyakorta magam gyötörtem

Felkészültem jóra-rosszra
mögöttem a száz tű hossza
s jobb úgy nekem, ha nem kapok
intő jelként új csillagot

Efféléktől mentsen Isten
számonkérni valóm sincsen
bízvást vannak jobbak nálam
de Gonosznak nem szolgáltam

S mert időm végéhez forog
okkal mondom: nem is fogok
túl vén vagyok én már holmi
új mesterséget tanulni
idegen szekeret tolni
s nagyot nyelve meghajolni

Sóhaj

Szerelmetes szülőföldem,
szabadságodért pöröltem,
rabságodat kibőjtöltem,
búval magamat gyötörtem.
Voltál bölcsőm, majd börtönöm –
szabadságod most bőjtölöm.

Szavak a szélbe

A szél suhog,
a felvél zizeg.
Van még szavam,
de nem kell senkinek.
(Persze túlzás, ahogy fogalmazom.
Jobb így: nem lesz belőle közhaszon.)

Túlfogyasztás

Túlfogyasztottam, ami jár nekem:
az átlagnál hosszabb lett életem.
Hogy ezt megértem, bizony nem kevés.
A velejáró? Fele jutalom –
fele meg büntetés.

Decrescendo

Négyöles tölgyfaoszlopot
tenyérsnyi deszkadarabot
szilánkszerű léceket faragok
szikkadt vén venyige maradok

Egy „hírös” kecskeméti¹

Buda Ferencsel beszélget Kriskó János

A beszélgetést bevezető videófelvételen Buda Ferenc röviden összefoglalta ars poeticáját: „Költővé alakulásom, ha egyáltalán szólhatok arról, hogy költő vagyok, voltaképp akkor kezdődött, amikor iskoláskorom előtt, önszorgalomból megtanultam olvasni. És még ugyancsak iskoláskorom előtt, ajándékba kaptam édesanyámtól Petőfi Sándor összes költeményeit. Hat éves múltam ekkor. Kilenc-tíz éves koromban írtam le az első, általam versnek szánt sorokat, és attól kezdve több-kevesebb rendszerességgel próbálkozem. Manapság is próbálkozem effélével. Nem tudom, hogy a törekvéseim hová fognak vezetni. Remélem, van még előttem idő, és ha katedrálist nem is, legalább egy lakható hajlékot szeretnék, azokból a szavakból, gondolatokból fölépíteni, amelyek még bennem vannak.

Káromkodásból is lehet katedrálist állítani. Nem itt a baj. Hogyha nagyon erős okunk van rá, akkor akár szitokszó is elhagyhatja a szánkat. A baj az, hogyha még a szép szavakból is csak kutyaol telik, nem katedrális. Bízom benne, hogy ha megérem, ha nem, hiszen életkoromnál fogva annyi esélyem hírül sincsen, mint egy harminc évesnek, hogy eljön még az az idő, amikor helyre zökken az egész. Úgy gondolom, hogy addig, amíg ezt a nyelvet beszélük, mindig lesz magyar költészet is.”

– Kedves Buda Ferenc! Azt mondtad a filmben, hogy költővé válásodban volt köze Petőfinek...

– Hogyne, természetesen. Egyáltalán annak, hogy korán elkezdtem olvasni. Meg ott volt a mimézis, az utánzási ösztön, ami előreviszi az ifjak fölcseperedését.

– Közismert, hogy 1956 kapcsán meggyűlt a bajod a hatalommal, a verseid miatt. Már középiskolásnak is lázadó típusú voltál?

– Ezen el kell gondolkodnom. Úgy emlékszem, nem voltam nagyon rendetlen vagy renitens. Hogyha valami bökte az oldalamat, akkor azt némi gondolkodás után szóvá tettem. Az első ilyen lázadásom nyolcadikos koromban volt, amikor kettőnk kezdeményezésére szétcibáltuk az orosz munkafüzeteket. Nota bene, érettségi után magyar–orosz szakra jelentkeztem az egyetemre, föl is vettek.

– Úgy hírlík, kedvelted is az orosz nyelvet.

¹ Buda Ferenc 2018 májusában volt a *Hírös kecskemétiék* című pódiumbeszélgetés-sorozat vendége a kecskeméti Kelemen László Kamaraszínházban. A költőt Kriskó János televíziós újságíró kérdezte. A beszélgetés szerkesztett változatát közöljük. (A Szerkesztőség)

– Én ma is kedvelem az orosz nyelvet meg az orosz kultúrát. Az orosz emberek egy jó részét is. De vissza a lázadáshoz: a második, ennél értelmesebb lázadás, amelyhez közöm volt, 1955. március 15-én volt, amikor is, ezen a feketebetűs hétköznapon, az iskolánk tanuló ifjúsága bevonult a gimnáziumból a város közepére, a művelődési házba. Ott tartottunk ünnepséget. Voltunk többen ilyen „versifikátorok” a gimnáziumban. Kettőnket kért meg az iskola vezetősége, hogy írjunk valami verset erre a szép alkalomra. Nos, hát én is írtam egyet, meg a társam is írt egyet.

Ő leginkább arra utalt, hogy

„márciusban a szerelmes párocskák padba szívet vésnek,
szép terveit szövik az egybekelésnek.”

Máig emlékszem erre a két szép sorra.

– *Akkor felteszem, hogy a sajátodra is emlékszel.*

– Valamennyire emlékszem. A végére mindenképpen:

„Nem jelez ma ünnepet a naptár,
nem egyéb ez szürke munkanapnál?
Rajtunk múlik, nagy hitén szívünknek,
hétköznap lesz vagy nemzeti ünnep.”

Nos, a siker nagy volt.

– *Számoltál a lehetséges következményekkel?*

– Igen. Az ünnepség végeztével visszavonultunk a Fazekas Gimnáziumba, a Hatvan utca végébe. Félrevont engem az egyik tanár, név szerint Petrikás Árpád, aki néhány évvel korábban, még teológus hallgatóként, cserkész őrsvezetőm volt, később orosz szakos tanár lett. Végül az egyetem pedagógia tanszékén kötött ki. Nagyon jó ember volt, Isten nyugosztalja! Szóval félrehívott és azt mondta: „Ferikém, szép ez a vers, szép. De azért ne felejtsd el, hogy a szekeret inkább tolni kell, mintsem visszatartani.” Megjegyeztem a szavát, meg is fogadtam.

– *Már egyetemista voltál, amikor az '56-os események megtörténtek. Úgy tudom, tényleges összetűzésekben nem vettél részt.*

– Debrecenben nem nagyon volt ilyen, hála a jó Istennek. Volt az első este egy sortűz, három áldozat, a sebesültek száma máig ismeretlen, mert nagy részük nem is mert jelentkezni az orvosi rendelőkben. Egyébként még november negyedikén voltak sortűzek, itt-ott-amott a városban, a főposta épületétől kezdve a városházán át, főleg a laktanyáknál. Nemzetőrként teljesítettem szolgálatot, sokad-

magammal. A rendre vigyáztunk, mert rablás, fosztogatás, személyes bosszúállás meg efféle bizony előfordult. Feltételezem, hogy nem csupán nekünk köszönhető, hogy ilyenek nem nagyon történtek Debrecenben. Megtorlás, az volt, az események után.

– *Nemzetőr önkéntes alapon lettél? Nyilván nem volt sorozás.*

– Kihirdették, hogy aki akar, jelentkezhet, hát persze, hogy jelentkezünk.

– *Az egyetem zárva tartott ezalatt? Vagy csak egyszerűen nem mentél be?*

– Az egyetemen szünetelt az oktatás, egészen február elejéig.

– *Milyen módon derült ki a hatóságok számára, hogy te írtál 56-tal kapcsolatos verseket?*

– Óh, édes barátom, hát mindig van, aki hírt ad! Egy besúgót ráakasztottak egyik egyetemi társunkra, aki egy évfolyammal fölnebb járt, de hat évvel idősebb volt nálam, mert szakérlettségis volt. Ő utazott haza a téli szünet alkalmával a szülővárosába, Ózdra. Miskolcon lemaradt a csatlakozásról, megszállt egy szállodában. Történetesen ugyanabban a szobában szállásoltak el még két úriembert, mert nagy volt a zsúfoltság, és azok ráterelték a szót az irodalomra. Arra, hogy mennyire fölpezsdült az irodalmi élet is a forradalom jóvoltából. Erre az én drága Vass Laci barátom és bűntársam – én voltam az első rendű vádlott, hiába voltam kisebb nála – előhúzta a belső zsebéből az én verseimet, azt a bizonyos inkriminált hármát, és előadta. Nemcsak felolvasta, hanem előadta nagyon szépen, mert ő is színjátész volt, utóbb a miskolci színházhoz került, és onnét ment nyugdíjba, de ez már egy későbbi nőta, illetve későbbi versszak a nótában. És ezek az érdeklődő emberek besúgók voltak, akik jelentették a dolgot. Ennek révén, az is kiderült, hogy már korábban gyanakodtak rám, amikor beidéztek a rendőrségre. Pontosabban nem idéztek be, kerestek, aztán én meg bementem önszántamból, apai tanácsra.

– *Úgy tudom, hogy te ezeket a verseket nem Buda Ferenc néven írtad alá.*

– Nem. Aláírtam egy nagyon vadregényes jeligét, hogy ÉGETŐ. Nem Égető Eszterre gondoltam természetesen.

– *És ennek ellenére megtaláltak, vagy pontosan azonosították, hogy ki vagy?*

– Egészen pontosan nem, de gyanakodtak. Azzal úsztam meg a nagyobb ruhát, hogy amidőn élém tolt a nyomozó az idegen kézírással lekörmölt verseket és megkérdezte, hogy ki írta ezeket, ráfeleltem, hogy én.

– *Beismerted a bűnödöt?*

– Igen, ez beismerésnek számított. Én meg szinte büszke voltam rá. Ez a büszkeség aztán egy-két pofon után alább hagyott, de...

– *Ha beismerted, miért pofoztak?*

– Mert kérdeztek volna mást is, illetve kérdeztek is.

– *Hogy ki volt még benne?*

– Igen, igen. És hát nem volt még úgy kinyitva a beszélőkém, mint vénen, fecsegő koromban. És úgy gondoltam, hogyha már nem tudok mellébeszélni, akkor inkább befogom a számat. Ez kicsit fölidegesítette őket.

– *Az egyetemet – majdnem azt mondtam, hogy magától értetődő módon – be kellett fejezned, abba kellett hagynod. Kitiltottak.*

– Igen. Akit elítéltek jogerősen bármiféle bűncselekmény miatt, azt törölték az egyetemi hallgatók sorából.

– *Hogy lehet, hogy a börtönbüntetésed letöltése után egy idő elteltével visszamehettél az egyetemre, és a segédmunkási státust értelmiségire cserélted?*

– Nem volt egyszerű, és nem is történt meg azonnal. Ámbár én a szabadságom után nyomban próbálkoztam, kérvényeztem először a dékáni hivatalban. Ott nyomban közölték, hogy küldjem a kérvényemet a minisztériumba. Hát elküldtem a minisztériumba. Február 21-én szabadultam, az első napokban rögtön jelentkeztem az egyetemen, és talán március közepe táján megírtam némi fohászkodásra a minisztériumba is a kérvényemet. Hosszú ideig semmi válasz. Közben elszegődtem különféle segédmunkákra. Először vasipari üzemben, aztán építkezésen dolgoztam. A Csokonai Színház melletti nagy társasházat építették akkor, azt a négy emeleteset a színházi átjáróban, a Csizmadia-szín mellett, amikor kaptam egy idézést a rendőrkapitányságra, hogy jelenjek meg ekkor, meg ekkor, ilyen, meg ilyen számú helyiségben, a megyei rendőr-főkapitányságon! Indoklás: saját érdekében! És akkor adta elő a kihallgató tiszt, aki már, ha jól gondolom, százados volt. A nevét elfelejtettem. Hogy „tudunk róla, hogy szeretne visszakérülni az egyetemre”. Mondtam, hogy persze, ha az ember elkezd valamit, akkor... „Nagyon jó hozzáállás, és mi tudnánk is segíteni” – tette hozzá némi szünet után, nem engedve le a mondat hangsúlyát. Csak néztem. Volt azért némi sejtésem.

– *Ajánlatot kaptál?*

– Igen, ajánlatot kaptam. Na jó, hát zárjuk rövidre! Az ajánlatot nem fogadtam el, és a százados akkor már nem volt olyan barátságos. Közölte velem, hogy vegyem tudomásul, akkor ott fogok megrohadni a malterosláda mellett. Így fogalmazott, ilyen egyenesen. „Oda is ember kell” mondtam, felálltam, és búcsúszó nélkül elhagytam a helyiséget. És aztán teltek az évek, közben, ugye, rá egy évre összeházasodtunk Mártával. Összekötöttük a sorsunkat a feleségemmel, gyermek is jött

hamar. Laktunk Somogyban, az ő szülőfaluja mellett, meg a szülőfalujában is, Szárszó mellett, Szóládon, Kötcsetől nem olyan messze. Amikor már mindenórassá vált a feleségem, akkor hazaköltöztünk Debrecenbe, a szüleim szoba-konyha-spájos kis lakásába. Kicsit szorosan voltunk, mit mondjak.

Debrecenben ismét különféle segéd munkákat végeztem, illetve nem is különféleket, faipari segéd munkás, majd betanított munkás lettem. Az volt az első oklevelem, amit kaptam arra a gépmunkás tanfolyamra. De most már nem merném használni! Nagyon veszélyes gépek!

És aztán nem nagyon éreztem jól magam, vagy nem nagyon éreztük jól magunkat. Egyébként szorosan is éltünk, öt embernek azért kicsi volt a szüleim lakása. Kerestük a lehetőséget meg az alkalmat az álmok városába elvándorolni. És egy alkalmi fuvarral fölmentünk Pestre. Előzetes levelezés alapján a kislányunkat leadtuk az anyósomnak a Déli pályaudvaron. Elvitte Kaposvárra, mi meg Pesten maradtunk. És aztán tovább folytattam a segéd munkási tevékenységet. Ott már nem vándoroltam olyan sokat egyik munkahelyről a másikra. A Chinoin Gyógyszergyárban dolgoztam az alatt a három év alatt, amíg ott laktunk. A Rózsadombon volt egy albérletünk.

– *Az nem akármí!*

– Nem ám! A káderdülőben! Az Áldás utca 5.-ben, a Ribári-villában. Ribári professzor úr egyébként Eötvös Lorándnak az akkor még élő, utolsó tanítványa volt.

– *Pesten Juhász Ferenc volt a segítségetekre?*

– Ő még akkor kezdett segíteni, amikor Debrecenben laktunk, és egyszer egy irodalmi est után megkért rá, vagy inkább indítványozta, javasolta, hogy küldjem el neki a verseimet. Aztán megpróbál velük valamit kezdeni. És négy éven belül megjelent a könyv, ami akkor csekély átfutási időnek számított.

– *1963-ban járunk, és a Füvek példája volt a könyv. A legelső könyved.*

– Igen. Ez a Pesten töltött három esztendő nagyon sokat lendített rajtam. Na nem anyagiakban, hanem akkor kezdtem én részt venni igazából az irodalmi életben. Megismerkedtem az akkor még élő klasszikusok egy részével is. Egyébként a legközelebbi ismeretség, nem akarom ezt hangosan mondani, mert minden eltávozott nagy embernek úgy megszorodnak a barátai, mint a csuda, de Nagy Lászlóval, Juhász Ferencsel csakugyan jó barátságban voltam. Voltunk. Most már ez is múlt idő.

– *Ne hagyjuk ki a sorból a debreceni költőt, Kiss Tamást.*

– Ő volt az én elindítóm. Sokszor elmondtam már, szinte minden alkalommal, de nem sajnálom, az ismétlés a tudás anyja. Kiss Tamás gépelt levélben válaszolt

az én verseimre, amit nagyszünetben nyomtam a kezébe, hogy nézze már meg ugyan, és mondjon róluk valamit. Leírta, mit lehet jobban, szebben, de a legfontosabb szakmai tanácsot, amit kaptam tőle, elhoztam magammal abból a levélből. Úgy gondolom, hogy amíg még elvonszolom magamat, tartom is magam hozzá: „Úgy kell a verset megírni, hogy ne legyen benne felesleges szó.” Lehet, hogy egy-két felesleges szó be-becsúszott a verseimbe, de az az én bűnöm. Iparkodom, hogy azért ezek ne nagyon szaporodjanak.

– *Végül is csak elvégezted az egyetemet, magyar–orosz szakos tanár lettél.*

– Csak a magyar szakot végeztem el. Az oroszhoz később nyúltam vissza, amikor volt alkalmam utazni távolabbra. Egyfelől érintkezési, másfelől közvetítő nyelvnek is kiválóan alkalmas volt a „nagybirodalomban”.

– *Hosszabb időn át tanítottál Pustavacson és a kecskeméti Sárga iskolában, meg Kerekegyházán is. Azért adtad föl a tanítást, mert nem találtad örömedet benne, vagy más okok miatt?*

– Nos, nem volt az olyan hosszú idő, ámbár ennyi idő alatt, ahogy a tudomány tanítja, az emberi test sejtjei épp kicserélődnek. Hét évet tanítottam mindössze. Kettőt Pustavacson, négyet a Sárga iskolában, ami ma már, sajnos nem iskola. Egyet pedig Kerekegyháza-Alsópusztán. Nem azért hagytam félbe, mert nem volt örömem benne, hanem mert nem tudtam elég energiát meg időt szánni arra a munkára, amire úgy gondoltam, hogy inkább rászülettem. Máig van bennem nosztalgia is, meg némi megbánás is, de hát most mit csináljak? Kárpótlásul föl-neveltünk hat gyereket.

– *Igaz, hogy téged Heltai Nándor csábított Kecskemétre?*

– Hívott. Hívott, így van. Először Ceglédre hívtak. Amikor megjelent az első könyvem, '63 őszén, hamarosan kaptam egy levelet Kecskemétről, Heltai Nándor aláírásával, aki egy irodalmi matinéra hívott bennünket, Jankovics Feri bácsit, Maróti Lajost, meg csekélységemet, az akkor még Óvónőképző Intézetnek nevezett jelenlegi főiskolára.

– *Ma már egyetem, Ferikém!*

– Tessék! Már egyetem!

– *Egyetemi kar, főiskolai jogosítványokkal.*

– Egyetem! Hát, ezt is megértük! És bocsánat, hogy két gondolatjel között megkérdem: Pallasz Athéné?

– *Nem, most már Neumann János.*

Jó, jó, hát mégiscsak jobb magyar ember volt, mint Pallasz Athénéé... Jól van! Kicsit azért megnyugodtam. Nem, mint hogyha a nőket nem szeretném, akkor is, hogyha Zeusz homlokából pattantak volt ki!

– Igen, ezt Matolcsy elnök úr valóban nagyon szépen meg találta fogalmazni. De térjünk vissza a kecskeméti tartózkodásra! Ide kerültetek, fölneveltetek hat gyereket, Te közben voltál levéltáros és sok más egyéb, de egyszer csak főállású munkatársa lettél a Forrásnak. Erről az időszakról kérdezek. Milyen volt, amikor elindult ez a folyóirat, hogyan éltétek át a születés élményét az akkori vezetőkkel és munkatársakkal?

– Sok izgalom és sok öröm volt benne, sok próbálkozás, sikertelenségek is... Az biztos, hogy Varga Mihály nélkül a Forrás nem jött volna létre. Ahhoz szükség volt az ő bulldog természetére. Hogy amire ráharapott, azt nem engedte el, ment Ponciustól Pilátusig, fűtől fáig, igyekezett mindenkivel azt a hangot megtalálni, amire jó rezonancia lesz a válasz. Kompromisszumokra éppúgy hajlamos volt, mint később a kockázatokra. Ezen vesztett rajta szegény, drága Miska, mert végül is úgy kipenderítették a Forrástól, mint annak a rendje.

– Az én fejemben az járt, hogy fölállították, de mennyivel stílusosabb így, hogy kipenderítették.

– Nem, nem fölállították, mert éppen állt. És aztán... Istenem, hát mindenki meghal... Szegény Dani, Hatvani Dani...

– A Varga Mihályt követő főszerkesztő.

– Őt is sok frász érte egyébként a kultúrpolitika jóvoltából, meg a Forrás kockázatvállalása jóvoltából. Egyet én minduntalan megismételek, amikor szóba kerülnek a Forrás dolgai, ami miatt minden főszerkesztő „viszontagsági igazolványt” kapott a zsebébe: hogy a sajátos és a talán soha el nem múló magyar feudalizmus következtében itt sok minden a hűbéruraktól függött akkor is. De hála a fölötünk valónak, ez a város és ez a megye kapott olyan vezetőket is, akiknek nemcsak érzékük volt a kultúrához, és nemcsak a helyi kultúrához, hanem az összmagyar kultúrához is, de akik hajlandók voltak kockázatot is vállalni. És amikor meg-megbillent a csille a sínen, megtartották vagy a hátukat tartották.

Amikor a Csoóri-írás miatt beszédtek a standokról a már terített folyóirat-példányokat, és borotvapengével kivágták belőlük az érintett oldalakat, az akkori rendőrfőkapitány áttelefonált a „magasházba” Gajdócsi Istvánnak, hogy „Te Pista! Nem kéne egy bajjal összeszedni ezeket az írókat is?” És akkor Gajdócsi a maga nem mindig tüskétlen modorában mondott egy vadat, amit most nem ismétel meg, vannak itt fiatalok is... Gajdócsi azt válaszolta: „Addig, amíg én itt vagyok, addig nem.” Szóval ezeket nem volna jó elfelejteni. És azt sem, hogy a Forrás egy volt, és egy ma is azok közül az intézmények közül, amik akkortájt, azokban az

évtizedekben jöttek létre. A Szókraténusz, a Naiv Művészek Múzeuma egyedülálló, nem csak országosan, és hosszan sorolhatnánk, sose hagynánk abba.

– 1979-ben te is vállaltál némi kockázatot azzal, hogy elmentél a lakiteleki írótalálkozóra megnyitóbeszédet tartani?

BF: Nem éreztem. Nem, ugyan már! Nézd, van olyan ember, aki, ha megégeti a száját, a jeget is fújva kapja be. Úgy is mondják magyarul: „Kit az kélgyó meg-mart, remeg az gyíktól is”. Én nem ilyen vagyok. Hát mit veszíthetek?

– Azért kérdezem, mert volt '79-ben az írótalálkozó, 1980-ban az első jelentősebb Forrásbotrány a Csoóri-írás kimetszésével, s aztán 1984-ig, a népfőiskola-számmal bezárólag minden évben volt valami országos figyelmet kiváltó közlés, amire a hatalom felkapta a fejét és reagált. Abban az időben te egy jó időre elhallgattál. Elmentél fát faragni, és mindenféle egyebet csináltál, de írni nem írtál. És én ezeket a dolgokat összefüggésbe hoztam egymással.

– Nem, nem, ennek semmiféle külső oka nem volt, ezt bátran állíthatom. Akkor is azt mondtam, ma is csak ezt tudom mondani, hogy valami leküzdhetetlen belső késztetést éreztem arra, hogy használjam a két kezemet, és annak révén közvetlenebbül hozzak létre valamit, elsősorban a magam örömeire. És hogyha abból netán valami olyasmi is kikerekedik, ami másnak is tetszik, vagy hasznát veheti, az már csak egy többlet. Most csak a két szélsőséget mondom: A tenyérszűnyegszőnyeggyártól a nyolc méteres oszlopig én mindenfelét faragtam. Iszonyatos mennyiségű, több vagonost megtöltő forgácsot megtermeltem. Ha most az ott volna egy szegény ember háza táján, nem volna gondja a fűtésre.

– Nem tévedek sokat, ha azt gondolom, hogy ezek a tárgyak nincsenek a birtokodban?

– Persze, hogy nincsenek. Egy-két fakanál, meg ilyen apróságok. Van, amit használunk is. Mert kemény fából faragtam őket...

– Itt most ugorjunk egy nagyot az időben. Elkövetkezik az a periódus az életedben, amikor hirtelen a nyakadba szakad számos díjjal együtt a népszerűség is: Kossuth-díjas leszel, Prima-díjas leszel, a Nemzet Művésze leszel. Összeszámoltam: két tucatnyi magas kitüntetés áll a neved mögött. Mennyire változott meg az életed ezektől, mennyivel lett zaklatottabb?

– Mivel ezeknek a kitüntetéseknek és díjaknak egy része némi anyagi juttatással is jár, azt mondhatom, hogy kevesebb az anyagi gondunk. És fel-felsőhajtok néha: amikor még otthon volt a hatból öt gyerek, ha ennek a fele jött volna... Na mind-egy. Ez így szokott lenni. Másfelől viszont – és most halkan mondom, és ne tessék félreérteni – néha úgy lehajtom a fejem, hogy vajon megérdemeltém én ezeket, én érdemeltém meg, vagy méltán kaptam?

- Nagyon sokan úgy ítélik meg, hogy igen, méltán kaptad őket.
- Remélem, hogy nem ettől leszek több.

– Termékeny időszakodat éled az utóbbi időben. Szinte nincs Forrás-szám, amiben ne jelenne meg versed. Dolgozol nap mint nap?

– Persze. Nap mint nap. Aztán vagy sikerül, vagy nem. Lassan dolgozom. Ezzel is úgy vagyok, mint amikor egy nagyon kemény fát fog az ember, mondjuk egy görcsös, pici darab puszpángot, magyarul bukszust. Az ember ilyenkor az apró, éles késsel vagy a markába vág, vagy a fába, és előbb-utóbb kikerekedik belőle valami. Így vagyok általában a verssorokkal is. Sokat elszőszölgetek meg vacakolgatok, aztán valami vagy sikerül, vagy nem. Ha sikerül, akkor jó, ha nem, akkor félreteszem, aztán jó lesz a csizmára foltnak!

– Nagyon sok szép és mély verset írtál erről az alföldi vidékről, a homok-hazáról. Mi a te kötődésed ehhez? Itthon vagy te igazán ezen a vidéken?

– Ez a vidék nem idegen az én szülőföldemtől. Debrecen, mint azt a tudósok, sőt, a földrajzot tanulók is tudják, két nagy tájegység határán, a Nyírség meg a Hajdú-lőszhát határán terül el. Homok is van bőven, hogyha keletre meg északra megyek, meg síkföld is van, erdő is van, makk is van. Folyó ott is nem egészen a város határában, a Hortobágyon, de csak akkorka, hogy keresztül is lehet szökkenni rajta, ha alacsony a vízállás. Boldog vagyok, hogy a Tisza közelebb van ott, ahol én lakom. Nem Kécskén, hanem Lakiteleken, de ez mindig változik. Engem nem lehet nyomon követni. Röpkedek.

– 2007-ben még egy kécskei házról beszéltél nekem, amit vélhetően nem fogsz tudni befejezni életed végéig sem.

– Ez így is van. No, szóval a kötődés, mondhatni, pillanatok alatt megtörtént, amikor ide kerültem. Ráadásul kerülővel, mert Pusztavacsról érkeztünk, ami tájegységileg szintén nem idegen Kecskemét környékétől. Ami leginkább megkapott engem, az a város szelleme, ami nem kevés dologban különbözött az én szülővárosom szellemétől.

– Mi kevésbé vagyunk cívis gondolkodásúak?

– Igen. Kecskemét befogadóbb, sokkal befogadóbb. De ebben – amint utóbb ez számomra igazolódott is – még a két szomszéd várostól is különbözik. Cegléd sem ennyire befogadó, hiába átjáróház a vasút révén, és kiváltképpen Nagykőrös nem az. Legalábbis eddig nem nagyon volt az. Kecskemét szinte szívta magához az értelmiségieket – hogy egyéb példát ne mondjak, a Forrást említem. Egyetlen főszerkesztője, de mondhatni, munkatársa sem volt helybéli. Varga Miska tiszántúli volt, kunágotai. Szegény Hatvani Dani tiszaderzsi, Füzi Laci meg még messzebből jött.

– *Valahonnan a Fertő tó mellékéről.*

– Odáig már el se nagyon lehet látni. El kell utazni, hogy az ember közélről lássa.

– *Nemcsak a táj, de a tanyai ember is különösen kedves volt mindig a számodra. Miért fontosak számodra ezek az emberek? Mi volt a vonzó bennük? Az egyenességük, az egyszerűségük?*

– Nem lehet ezt egy szóval megfogalmazni. Egyenesség meg becsület, meg annak híja tekintetében sokféle ember van városon is, meg a tanyavilágban is, meg a falvakban is, meg az úton járók között is. Ami engem elsődlegesen motivált, az az, hogy az én anyai atyafiságomban is voltak tanyasi emberek. Kicsi koromban is megfordultam tanyán, Debrecen környékén. Látogatás volt vagy lakodalom, nem tudom már, mindegy is. Akkoriban dívtak még olyan érdekes szokások, mint például a maskurázás.

– *Nem pontosan tudom, hogy mi is volt a maskurázás.*

– Valaki, főként idősebb asszonyszemély – legalábbis nálunk így volt – beöltözik szedett-vedett férfiruhába, a képét bekeni korommal, ha lehet, akkor még valami bajuszt is ragaszt magának, és most jön aztán, ami 18-as számmal jelölendő: valamilyen terményből, ha éppen érik a tengeri, a kukorica, akkor abból, ha nem, akkor takarmányrépából egy jókora szerszámot köt az övére, és igen pajzán rigmusokkal elkezd táncolni a zeneszóra.

– *Kár, hogy én ebből a népszokásból kimaradtam.*

– Én nem maradtam ki, és igen nagyra tátott szemmel néztem a dologra, és úgy elgondolkodtam rajta... Nem vagyok benne biztos, de elképzelhető, hogy az etnográfia iránti érdeklődésemet ez keltette fel először.

– *Azon kevés számú költő közé tartozol, akik kiválóan mondják a verseiket.*

– Könnyű nekem. Ismerem a soraimat.

– *Arra kérlek, hogy befejezésül a Tanya-hazám című versed egy részletét mondd el nekünk!*

– Valóban nagyon hosszú a vers, fejből nem is menne, de egy részt szívesen felolvasok belőle. De utána elmondanék még egy kurtát, egy egészen rövid verset, amit még nem mondtam el senkinek, csak egy-két gyerekemnek.

– *Akkor ez egy történelmi pillanat!*

Tanya-hazám (részlet)

KI LÁTOGAT MEG
tarlóarcú öreg
ki látogat meg
csorbult szíveden vaslánc vacog
rozsdás gizgazokkal meződ benépesül
magadra maradsz a tályogos tanyatető alatt
magadra maradsz
szőke üszöid betonnyakú bikáid
legelnek gazdátlan mennybéli gyepet
ki látogat meg tarlóarcú
ki látogat meg
csak a nyűgös és föl-fölkerengő
nyughatatlan szél marad sziszegő társad
holt kutyád helyett vonít
reád uhog
széthasadt citerád dróthúrját dűnnyögteti
befészkkel meszes csontjaidba
hóhérol hívatlanul
mert akiket hívnál
elvárnál
szórolapátra születtek
szétszéledtek
ne félj
lesznek még egyszer
vendégeid
viszik a megmaradt három tyúkot
a kendermagos kakast
NE LEGYEN GONDJA EZZEL SE TATA
MAGA SZÁZ ÉVIG FOG ÉLNI MOSTMÁR
CSAK PIPÁZZON PIHENJEN MAJD EL-
JÖVÜNK MÁSKOR IS MAJD IGEN MAJD
ELJÖVÜNK MÉG AZ UNOKÁKAT IS PERSZE
CSAK FEKÜDJÖN LE CSAK FEKÜDJÖN
SZÉPEN LE MAJD ELJÖ-
de csak a szél sziszeg továbbra is
csak a szél szalad elibéd a felporló úton
kéményedbe bújik
kihült korommal behavaz

lenyalja a kősziklát szétmaró könnyeidet
vaslapok dőlnek rád
tornácod gyámoszlopa leroppan
elhagynak lábaid is akik
egykor a vasesárdást járták virradatig
jön a szél
újra és újra ugyanaz a szél
sírdombodat sóval behinti
tarlóarcú öreg
megesz a föld
a rettentő csontjaidtól hányingeres homok
betemet
fagyökér fölemészt
s látogathatsz minket naponta
halálhírrrel
repedt kenyérrel

Leng, leng

Leng, leng az egek ablaka
túlhan ül Isten egymaga
tűnődve, némán kémleli:
mi jót művelnek ott alant
okos, szép teremtményei
mit ültetnek, mit irtanak
mit raknak föl, majd rontanak
fészket, fatornyot kőfalat
egymást mint ölik s ölelik
míg földi létük letelik.

Markó Béla

A költő hatalma

KISKÉSEMMELEK korunk földjébe ászok –
Gyökeret ver a dudvás félelem

(Buda Ferenc: *Falak könyve*)

Hát ennyi volt a vers? Egy rozsdás bicska?
Nem több, mint tankok ellen a virág.
Semmit nem ér, mert sem haramiát,
sem pandúrt nem riaszt meg. Irka-firka

egy jéghideg börtönfalán. Szivárogo
a vér, ha megvágod magad vele.
Pedig szántani-vetni kellene.
Ám nincs eke. És kard sincsen. Csak láncot

csörget nekünk most az idő. Akár
kukoricát egy vödörben a gazda.
Szavakban az otthon. Nem hagy magadra.

Erő. Derű. Szótárad visszavár.
Lehet szonett is. Úgyis te vagy. Rabság?
Dehogy! Kiskéssel kikapart szabadság.

Röviden Buda Ferencről

Buda Ferencsel sokáig nem találkoztam,
már örömmel közöltem verseit, hosszú leveleket írt mindennapjairól,
a természetről, madarokról, mindennapi életéről és persze az írásról.
Meglepett, hogy az őt körülvevő természeti világot mennyire ismerte, a
természet tárgyait, a neveit.

Ilia Mihály

A hetvenes évek közepén,
favágás közben leptük meg barátommal, s ahogy ott állt, nyilvánvaló volt,
egész lénye birtokolja a tudást, hol hasad a fa, s hiába láttam viszont öreg-
emberként is, bennem mindig a kemény tartású férfi képe őrződik, aki
megveti a hiúságot, a sikert, a bármiféle hatalomhoz való törleszkedést, aki
a jó szerzeteshez hasonlóan rendelkezik a megkülönböztetés képességével,
aki el tudja választani a kirakat kereszténységtől az alázatot, az álságos
beszédet a tiszta szavaktól, a hazafias propagandát a hazaszeretettől, aki a
szelídség erejében hisz és megveti a cinizmust, aki nem kertel a közelmúlt-
ban született versében sem: „... itt egy a Rend ezer éve / csak a kép lett
kicserélve / s az Igazság kiherélve...”

Villányi László

Kevés embernek voltak súlyosabb csöndjei nálánál –
szóban, versben, életben. Nagy költő volt, aki mert hallgatni, mert keve-
set írni, mert nem a divatos folyóiratokban, médiumokban, fórumokon
riszálódni a jelenlétért és tapsokért. Nehéz léptű ember volt, ezzel merem
rokon léleknek tekinteni, remélem ő is engem – az emberi szenvedések
gyakoriságát és miféleségeit most ne tételezzük a barátság mértékegysége-
inek! Szoktam mondani, belekeseredve mindenkori jelenem ripókságébe:
majd az idő rostál, s nem a toldozott-foldozott érdek-kánonok. Ezen a
rostán Buda Ferenc bizonyosan fönnakad majd. A többi meg...

Zalán Tibor

Lövétei Lázár László
Buda Ferenc halálára

*s mi széthullt ismét összeáll
és nincs halál és nincs halál*

(BF: Végző)

ritkán írok nekrológot
de most megint esedékes
s ha már *ez van* milyen legyen?
szomorú? vagy keserédes?

olvasva a gyászjelentést
utóbbihoz húz a szívem:
miért kéne búslakodni
hogya egyszer halál nincsen?

s tényleg nincsen: az apám sincs
köztünk mégse halt meg végleg
s nem is fog ha rajtam múlik
(többek között *ezért* élek)

elképzelek Feri bácsi
ahogy szemtől szemben álltok
két halott kik *csakazértis*
nevetgélve diskuráltok

csak így tovább Feri bácsi:
köszörmű a torkodat
száz százalék hogy még jó sok
meglepetést tartogat

Fekete Vince

Malaszttal teljes

Buda Feri bácsi emlékére

Jön felém egy
gömbvillám azt
gondoltam egy
gömbvillám jön
a szikrázó nap-
sütésben de csak
egy cikázó fecske
volt egy cikázó
füstifecske a
csőrében egy
fűszállal lehet hogy
az istenke küldte
fentről mondtam
magamnak előbb
aztán meg az édes-
anyámnak nagy-
anyámnak hogy
befűzze ezt a
fűszálat majd a
templomtoronyba
a templomunknak a
tornyába mint egy
óriási tűbe bele-
fokozza vagy
legalábbis az
életünkbe egy
ezerszínű igazi
szívárványos
fűszálat hogy
ragyogjon és
ragyogjunk mi is
vele együtt az ő
üdvösségére az idő
az idők a mi időnk
végezetéig az
atya fiú és a
szentlélek nevében
ámen...

Orosz István

Tíz emlékkép Buda Ferencről

1.

Apám egyszer egy fiatal költő verseivel jött haza, aki akkoriban költözött Kecskemétre. Lelkesen olvasta, sőt rá ritkán jellemző elragadtatással elemezte: „Vagyok bátor jó vitéz / megyek hídon által / öklelőzöm ördöggel / birkózom halállal”. Mint egy népdal – mondta – amit úgy kellett érteni, hogy tökéletes. A *Roham* című monumentális, a futurista képversek érdes tipográfiáját, a szavalókórusok többszólamú kánon szerkezetét és a népi rigmusok kavics-simává csiszolt formáját elegyítő költeményből való volt a négy sor. A *Új Írás*ban jelent meg 1968-ban, vagyis harmadikos gimnazistaként hallottam először Buda Ferenc nevét.

2.

Költő és lapszerkesztő kollégája, Goór Imre rajzszaakkörében mutathatta, talán többünknek, de az is lehet, hogy csak külön nekem, a tuscsöppentő művész technikát. Vajon tudta, hogy grafikus pályára készülök? Egy lavór víz felszínére, miután a rácsöppentett zsíros, fekete tus rajta szépen elterül, óvatosan rá kell helyezni egy fényes fehér kartonlapot. Egy „műnyomót”. Gyönyörű, szeszélyes, „márványos” formációk rögzíthetők a lapon, ami, ha megszárad, akár ki is állítható. Nagy Lászlóhoz hasonlóan nemcsak az írott, de a lerajzolt, a „leképezett” világnak is mestere volt, sőt a kézzelfogható háromdimenziósnak is; tudta, s épp a *László műhelye* című kiállítás megnyitójában le is írta, mikor kell a toll helyett a borotvaéles, fa faragására való pengét kézbe venni. Megajándékozott, igaz sok évvel a tuscsöppentgetés után, egy maga faragta körtefa szobrocskával. Szakrális termékenységgelkép lehet a tenyérbe simuló vulva formájú kanál vagy merő edényke, mely nyélként funkcionáló apró fallikus kiegészítésével talán a Feri által nemcsak költőként, de tudósként is megismert és „használatba vett” finnugor és szibériai kultúrkört idézi meg.

3.

Kerekegyháza-Alsópusztá biciklin kábé fél órára van Kecskeméttől, vagy talán egy kicsit több. Azért tudom, mert oda hívott Feri, olvassak verset a nagyobaknak, míg ő a kicsiknek a számolást tanítja. Vagy kicsiknek olvastam, míg ő a nagyoknak a földrajzot magyarázta? A tanyasi iskolában négy osztálynyi gyerek

ült egyetlen teremben, s az összes tárgyat ugyanaz a tanító – Buda Ferenc – adta le. Hány alkalommal jártam ott, hogy a *János vitéz*t és a *Toldit* is végigolvassam nekik, már nem tudom. Azt is csak a költő életrajzából tudom, hogy 1969-ben történhetett a dolog, akkor laktak és tanítottak a tanyán. Arról végképp nincs fogalmam, hogy járhattam ki Kerekegyházára, hisz abban az évben magam is diák voltam még; az érettségire kellett volna készülnöm a kecskeméti Katonában.

4.

„Óvtam eddig üvegként, / szavaim szelíd csöndjét. / Szavaim szelíd csöndje / összetörött örökre. / Sűrű szelek haragja / törte dirib-darabra.” Nem tudom, hogy csöppentem bele Pesten, a FÉSZEK Klubban rendezett *Forrás*-estbe, hisz a többi versmondót a kecskeméti színház állította ki. Talán gimnáziumi magyartanárom, Szekér Endre ötlete lehetett, aki a folyóirat helyettes főszerkesztője volt akkoriban, s tudhatta, kívülről fújom a 113 soros verset. Buda Ferenc: *József Attila halálára*. Megtalálom a hírt a *Petőfi Népe* 1971. május 7-i számában; mint költőt említene a cikkben, aki-nek a verseit – Budáéval és Goór Imréével együtt – Dévay Camilla szavalta. Szép is lett volna! Az est után Camilla, a gyönyörű szőke színésznő (Udvaros Dorottya anyukája) mellém ült, tetszett neki, ahogy a verset mondtam; igaz, leginkább arról beszélt, milyen nehéz lehetett egy ilyen hosszú verset bevágni. Ő a *Rohamot* adta elő, elsőprő, nagyzenekari energiákkal, de a kottát azért a kezében tartva.

5.

Ahhoz nem kellett versmondónak lenni, hogy a *Ne rejtőzz el* című verset kívülről fújja az ember fia. Kecskeméten a város költőjének versét minden fiú tudta, meg persze minden lány is, mert nekik szavaltuk. És nem bírták megunni. Építőtáborok, szalagavatók, házibuli utáni hazakísérések. Tizenkét sor; azok is bevágták, akiknek nem ment a Pitagorasz-tétel, az Aranybulla vagy a tovaris ucsityelnyica, ja dakladivaju vam.... Igaz, azokból nem származott semmi kézzelfogható haszon. Négyszemközt kellett mondogatni, és nem emlékszem, hogy ne vált volna be.

Ne rejtőzz el, úgys látlak!
Rádcsukom a szempillámat.
Benn zörömbölsz a szivemben,
s elsimulsz a tenyeremben,
s elsimulsz az arcom bőrén,
mint vadvizen a verőfény.
Nagyon jó vagy, jó meleg vagy,
nagyon jó így, hogy velem vagy.

Mindenekben megtalállak,
s öröm markol meg, ha látlak.
Nézz rám, szólok a szemednek,
ne fuss el, nagyon szeretlek!

6.

Feleségem, Keresztes Dóra (naná, hogy neki is elszavaltam) 1977-ben végzett az Iparművészeti Főiskolán. Diplomamunkája egy linómetszetekkel illusztrált könyv volt, Buda Ferenc finnugor rokonaink népköltészetéből szemelgető műfordításkötete, a *Varázsének*. „Nézem a lapokon mozgolódó eleven figurákat s máris ott találom magamat abban a világban, amit én a szavakkal, anyanyelvem szavaival iparkodtam megközelíteni” – így emlékezett az illusztrációkra Feri, amikor sok évvel később a kecskeméti Kápolna Galériában megnyitotta Dóra kiállítását. „...valahai ősz-életemben mintha-már-láttam-volna mitikus alakjait, (...) s a féltényérnyi dúcról nyomott miniatűr mesefigurák, sellők, a csontjukig hiteles kentaurok, a lúd-asszonyok, bagoly-emberek benépesítik bár éjszakáimat, szégyen-nem szégyen: én továbbra is csak dadogni tudok róluk, mert tárgyszerűen leírhatók ugyan, ám a lényegük szavakkal megfoghatatlan, behelyettesíthetetlen.”

7.

2013-ban már ő kérte, hogy Dóra legyen új verseskönyve, a *Doromboló* illusztrátora. A könyvhétre jelent meg, történetesen egy másik Dóra által illusztrált kötettel, Kányádi Sándor *Kükküllő kalendáriumával* együtt. Magam is ott voltam a Vörösmarty téren, ahol a *Holnap* Kiadó pavilonja előtt a két költő s az illusztrátor egy asztalnál várták a dedikáltatókat. A költészet üzleti részéhez is kiválóan értő Kányádi oldalán hosszú sorok (hónuk alatt ott szorongatták a szerző többi Dóra által rajzolt könyvét, a *Talpas történeteket*, a *Virágon vett vitét* a *Világlátott egérkét*, az *Elveszett követet* is), Buda oldalán inkább csak néhány barát: Antall Pista, Szakolczay, Füzi. Derűsen biztatták a verejtékező Kányádit: ha kiszárad a tolla, majd kölcsönöznek neki.

8

Nem találkoztunk sűrűn, s a levélváltásunk is ritka volt, amit évvégeken igyekeztünk bepótolni. 2008-ban egy tenyérbe fogott 8-ast, egy Möbiuszosan megcsavart végtelen jel rajzát küldtem neki, amelyet azonnal megverselt:

Nyitott a kéz, tárulva vár a szív,
 tenyérben elfér, lám, egy pályáív,
 s a téridőt szelíden körbezárja
 Herr Möbius furfangos pántlikája.

Máskor azt ötlöttem ki, hogy Christian Morgenstern a *Hal éji éneke* című, kép-
 versnek szánt költeményére verses parafrázisokat írjanak költő barátaim. Fogják
 föl időmértékes strófaszerkezetként a vonalakból és ívekből álló szerkesztményt,
 melynek sorképlete a következő.

```

      -
    - -
  - - -
- - - -
  - - -
- - - -
  - - -
- - - -
  - - -
- - -
  - -
    -
  
```

Ferinek így küldtem el a kérést:

Itt
 a nya-
 kunkon már
 közeleg a
 Szilveszter
 Buda Feri
 írj kérlek
 hal alaku
 verselményt
 (tudod a la
 Morgenstern)
 köszö-
 nöm.

Néhány perc telt csak el a válaszig:

Lám,
ez a
„látott hal”
kevereg az
örvényben,
lemerül a
vízmélyben,
ni, de csuda
boldog, ha
nem akad a
horgomra,
de nem
ám!

Élvezhette a játékot, mert később újabb „hal-stanzákat” is küldött, sőt kiokosított a „látott hal” mibenléte felől is (becsületes nevén: garda – hatalmas rajokban járta valaha a Balatont, s halászatkor a halászok egyike a tihanyi hegy csúcsáról köpenylengetéssel jelezte a vízen alatt járóknak, hogy merre vonják a nagy kerítőhálót. Ezért nevezték „látott hal”-nak.)

9.

Nemcsak ilyen játékos parafrázissal, de „igazi verssel” is meglepett. 2015-ben egy kecskeméti kiállításom képeit a *Hengertükör, vonalzó, cirkalom* című versben így írta át szavakká:

Vándor megállj, tekints a néma éjbe:
a léted ki, a lépteid bemérve ...

Fényből, homályból, lásd, ki integet:
teremt csodákat, elmozdult teret,
s játszván, akár a gyermek önfeledten,
világot szerkeszt jól kimért keretben.

Háromszögű vonalzó, cirkalom.
Napóra áll – vagy jár – a kőfalon.

Ember? No nem: csupán egy mellszobor.
S a kőpárkányon rászitál a por.

Abszurditás? Kimódolt képtelenség?
Belekódolva jó meg balszerencsénk.

Test sziluettje pőre szirtfokon.
Hang vagy huzal szorul a torkodon?

A fej körül kerengő grádicsok
mögött angyal vagy ördög incseleg?

A 100-as szöggel átvert búzafej
vércseppjeit ugyan ki fogja fel,

s vajon mi szállong, átok vagy ima
lebegő létünk oszlopaiba?

Falak, útvesztőkőből összerakva.
Csipkéből csótány mászik homlokodra.

Eltávolodva táguló sinek
nekizuhintanak a semminek,

s az itt, meg ott már végképp összeforr –
minden irányban zöld a szemafor.

Vándor, agyó! S ha futja még türelmed,
biccentsél oda jó Albrecht Dürernek.

Lásd: a káoszból élet meg halál
hengertükörben végül összeáll.

Folytathatnám még akár reggelig,
mígnem a tér igékkal megtelik,

ám a hunyorgó elme visszarebben,
hisz itt a Látvány lép fel főszerepben,

s nem pelyva-szó, amit szemünkbe mond.
Soraimat zárja be hát e pont.

Utóirat:

Mielőtt még bagolyra fölcserélne,
veréb pajtás, pottyants a bölcs fejére

s magasból less rá, akár a Hold.
Rövid az élet, el ne tékozzold.

10.

2016-ban, a szüleim temetésén Buda Ferenc mondta a gyászbeszédet. Nehéz elfelejtenem az eseményről, ha rá gondolok, ma is elfog a szégyenkezés. Alaposan elkéstem ugyanis. Apu és anyu a maguk kis fehér urnájában angyali türelemmel várták, amíg befutok egy csapat finn barátjukat szállítva Budapestről, akik a temetés miatt érkeztek Magyarországra (valami baleset miatt hatalmas dugó volt az M5-ösön); a református temetőben várakozó ismerősökön azonban látszott, hogy lelkük mélyén épp a fekete pontot satírozzák a „tékozló fiú” – ez voltam én – leckeönyvébe. Feri azonban megölelt. Legjobb, ha a sajátodat is lekésed, súgta a fülembé. Minél többet késel, annál jobb!

Ezt a bölcsességet te is megfogadhattad volna, Ferenc.

Sümegei György

Buda Ferinek odaátra

Debreceni egyetemistaként, az 1960-as évek második felében láttam először egyenestartású, mokány alakját. Bajusza volt és jellegzetes táska az oldalán. Az 1956-os forradalomban írt versei miatt bebörtönözték, emiatt meg kellett szakítania egyetemi tanulmányait, majd újra folytatta azokat szülővárosa egyetemén. Szuromi Lajos tanárunkkal egymásra figyelő megbeszélésben, erős gesztikulációkkal mentek a Nagyerdőbe. A Kossuth Lajos Tudományegyetem előtti villamosmegállóban álltam, s láttam, ahogy belépnek a Nagyerdőbe. Valahogy ez a lépés, ez a belépés, abba az erdőbe, nagyon erős pillanat-képként rögzült az emlékezetemben. Oda léptek be, ahová Csokonai Vitéz Mihály a tanítványaival járt, amelyben bizonyosan örömmel fordult meg a Debreceni Református Kollégium sok diákja: Kazinczy Ferenc, Kölcsey Ferenc, Fazekas Mihály, Arany János, aztán sokan mások és a huszadik századiak sora: Ady Endre, Gulyás Pál, Móricz Zsigmond. Emlékezetem hálóján rögzítettem Buda Feri és Szuromi tanár úr nagyerdei együttlépését, azt a pillanatot, amikor először láttam a forradalom után meghurcolt költőt, szülővárosában, a Nagyerdőben.

A feleségemmel 1971-ben kerültünk Kecskemétre dolgozni. Néhány hét múlva láttam újra Buda Ferit, a református templom mögött, Lechner Városházájával szemben volt egy újságosbódé, ahol éppen Forrás folyóiratot vásárolt. A kezébe vette, kihajtotta, talán valamelyik éppen frissen megjelent versét kereste. Azután megismerkedtünk a Hatvani Dániel főszerkesztette Forrás szerkesztőségében, és sokszor voltunk együtt szerkesztőségi üléseken az évtized végén és az 1980-as évtized első éveiben. Volt olyan időszak, amikor biciklivel hordta a városból a családjának az ebédet, s olykor-olykor bejött hozzám a múzeumba. Aztán legtöbbször együtt mentünk el Molnár Jánoshoz a Szivárvány utcába, a vasúton túlra, ahol azidőt ők is laktak.

Találkozásaink alkalmával szerkesztőségi üléseken vagy azon kívül mindig rövid pontossággal, szűkszavúan fogalmazott, ahogy a verseiben is. Amit mondott, abban nem lehetett kételkedni. Az első szóra segített. A *Szülőföldünk, a Duna-Tisza köze* (Tankönyvkiadó, Bp., 1986) szerkesztésekor a feleségem, Tóth Piroska Buda Feri három versét (*Mese, Fák, Szólásért való ének*) beválogatta az antológiába. Pontosabban négyet, mert kötetzáró lett a *Kő-ember* verse és a versnek a szobrára írt kipc sak–török és székely–magyar rovásírásos változata. Örömmel hozzájárult a szobrára vésett versnek ehhez a négyféle, a szobrával együttes közléséhez.

A Cifrapalotában megrendezett *Kecskeméti litográfiák (1963–1973)* kiállítás megnyitására azért kértem föl, mert ő a Városháza alagsorában működő nyomdába, ahogy A. Szabó János, Zám Tibor vagy Pásztor Zoltán fotózni, ő is gyakran

lejárt. (Akkor a levéltárban dolgozott.) Elsősorban a litografáló művész ismerőseit látogatta munka közben, nézte, hogyan készül a könyomat. Ha kellett, segített. Egyik alkalommal Révész Napsugár pesti kiállításra és TV Galéria-szereplésre (nagy szó volt abban az időben) készülve nyomtatta volna az egyik munkáját, és megkérte Ferit, hogy a prést szorítsa meg. Ő az erős kezével úgy meghúzta a litográf-gép karját, hogy „a kő hatalmas durranással háromfelé hasadt” – mondta Révész Napsugár. A széthasadt litográf-kő miatt meghíúsult a nyomtatás. Erről verset írt Buda Feri. Szerette volna megjelentetni a Petőfi Népében, „de politika-ilag alkalmatlannak ítélték a megjelenésre” – emlékezett Révész Napsugár. Ezt, a litográfián megjelenített városra – és áthallással Kecskemétre – is fontos üzenetű versét mondta el a *Kecskeméti litográfiák* kiállításmegnyitóján a Cifrapalotában 1997. június 27-én.

Egy széthasadt kőrajzra

Rajzolta: Révész Napsugár, 1973.

Dies irae dies illa
Áll a város mozdulatlan
Áll a város mint a szikla
Tornya talpon meg se rezdül
Téglaházak némasága
Deszka-kapuk mind bezárva
Láttam én már ezt a várost
Görbe utcáit bejártam
ismerősek eme házak

Csöndes utcatorkolatban
csöndes emberek tanyáznak:
lókupec pap műlovarnő
vénkisasszony birkapásztor
Kisgyerekek szépleányok
Fegyveresek álruhában
Álloogálnak iddogálnak
Sűrű felleg gyűl fölélük
Egy se tudja egy se látja
Furulya szól fészű serceg
fonott üveg kotyog borral

Jön a felleg fölморajlik
Egy se hallja egy se látja
nincs ki szóljon fölkiáltva:
Menekülj! Fuss! Mentsd a lelked!
Mind tudatlan, mind gyanútlan
csak a bohóc sír magában

Sötét az ég sűrű kátrány
Áll a város Áll a város
Áll a város mozdulatlan
Száll fölébe szörnyű sárkány

.....
Pattan a kő mint a pisztoly
elhasad három darabra
száz apró szilánkja széthull
Solvat saeculum in favilla¹

Korábban kértem tőle a vers kéziratát, hogy a kiállítás katalógusában megjelenhessen.² Ő készségesen küldte az alábbi, akkori élethelyzetükről, munkájáról és a versbeli javításról is beszámoló levél kíséretében:

Gyurikám,

köszönöm a szép könyvet!³ Fölöttébb megörültem neki, márcsak azért is, mert mostanság többnyire csak akkor jutok ilyesmihez – gondolom e tekintetben nem állok egyedül – ha kapok. Pedig a Szentírás szerint is jobb adni, mint venni! De hát e kutyá időben – s ezzel nem a kutyákat vádolom – elpogányul az ember.

A verset imhol küldöm kézzel leírva. Többször nekirugaszkodtam, de így sem vagyok elégedett vele, ráadásul az utolsó pillanatban egy utólagos javítást is meg-ejtettem: a sűrű szó helyett eredetileg *mint a* volt a versben, így azonban – mivel a *mint a* 4 sorral odébb is szerepel, meg különben is – talán jobb (mindenesetre: sűrűbb). E belejavítással még tán hitelesebbnek is látszik a manuscriptum, ám ha zavaró, úgy a másolás során egy csöpp festékkel meg egy kisollóval vagy szikével helyrehozható.

Hát igen: idejöttünk – immár 4. éve – a nyugati gyepükre, labancföldre. Egészségi okai voltak (Márti kínlódik sokat – többek közt – légzőszervi nyava-

▼
¹ A vers első és záró sorának jelentése: Dies irae dies illa solvat saeculum in favilla (latin): a harag napja, az a nap, amely a világot hamuvá teszi, az utolsó ítélet napja (a középkori himnusz kezdő sorai).

² Megjelent: Kecskeméti litográfiák 1963–1973 Ábrahám Rafael Bálványos Huba Klimó Károly Mizser Pál Pásztor Gábor Pető János Révész Napsugár Sáros András Miklós. Szerk.: Sümegei György. Kecskeméti Képtár, 1997. 50.

³ Ezt a könyvet küldtem: S O S 1956. *A magyar dráma*. Vác, 1996.

lyákkal). Ideszokni azonban nem tudunk, a táj s a természet minden szépsége mellett idegen környezet ez nekünk a kecskeméti 28 év után. (Vagy csak megöregedtünk?) Mindenesetre: a szívünk visszahúz – s nem állunk ellene.

Mi is csak úgy vagyunk, ahogy lehet. Valaha azt reméltem, hogy nyugdíjas koromra – merthogy idén januártól már az vagyok – valamelyest kevesebb gondom lesz. Hát: sosem volt ilyen sok és nehéz, mint éppen most. Ez persze nem panasz, így hát a bekezdést nem is bővitem.

Unokánk nekünk is még csak egy van: Ádám a neve, 3 éves múlt, Júlia lányunk szülte. E téren tehát Hozzátok képest lemaradásunk van. De nem is sürgethetem őket, hisz a többiek eléggé nincstelenek. Egyébként jó lenne még egy kicsit húzni a rohanó időt visszafelé: Borsi lányunk – a sorban az utolsó – most érettségizik. A napot persze csak a mesében lehet megállítani az égen – s tőle sem várhatom el, hogy a kedvemért megbukjon.

Gyurikám, nem tudom, melyik hónapban lépsz túl az 50.-diken, de éltesen, tartson meg az Úristen testi-lelki épségben a következő 50 során is. Épp mostanság volt a kezemben az a fénykép, ami jó 10 éve készült rólunk a Forrás régi szerkesztőségében, az én 50. éves főnnállásomkor. Mi minden történt azóta!

Írok, amikor tudok, fordítok, amikor csak hozzájutok – most épp újból. Egy-két közmondás tőlük: „Borjú a csürt üresíti, kicsi gyermek a kenyeres ládát”. „Gazdagot a vagyon lepi el, szegényt – a gyermek”. „A fősvény a tetű belébe is hurkát tölt”. „Aki belül szorong, azt a világ is szorongatja”. S lám Parkinsont ők is ismerhették: „Megbecsült vendég kenyér fogytakor érkezik”. No – ennyi egyelőre.

Ölel szeretettel

Buda Feri

Fertőrákos, 1997. május 15.

Pintér Lajos

A Buda Ferenc-nyárfa

1.

Szedett fa, száraz fa
rüggezve ágazna,
s álmodva gondolja:
„ő milyen jó volna,
ha egyszer belőlem
mielőtt kidőltem
csak még egy csemete
sarjadna -- származna!
Nem volnék száraz fa.”

(Buda Ferenc: Vén nyárfa suttogása)

2.

Buda Ferencet közelebből 1976 óta ismertem.

Tehát egy híján ötven éve.

1976-ban, amikor Kecskemétre kerültünk feleségemmel, első utunk hozzá vezetett.

Kutakodtunk, hol is találjuk meg kecskeméti, Zászló utcai szép családi házát. Jókor érkezünk, nagyobb társaságot találtunk, s bográcsban épp birkát főztek. A birkapörköltre aztán lecsúszott pár pohár bor is.

Jókedvűen távoztunk, s kedvünket az is növelte, hogy Feri, mikor körbevezetett a házban, s a könyvtárszobájához értünk, azt láttam, hogy a közelmúltban megjelent első verseskötetem s barátom, Nagy Gazsi első verseskötete kifelé fordítva külön helyet foglal el a polcon.

Könyvtárszoba ide, dolgozószoba oda, Feri azt mondotta, hogy nem itt fent a lakásban szokott írni, hanem volt lent a kertben egy sufni, egy garázsféle, oda húzódik, ha dolgozni akar.

Az elmúlt ötven évben aztán sok kedves emlék fűz össze bennünket.

A Forrás irodalmi estekkel bejártuk az országot.

Ferivel és Faludyval közösen, Kányádival, Simonyi Imrével s megannyi társunkkal a Petőfi Irodalmi Múzeumtól az Eötvös Collegiumon át, Kiskunhalason keresztül Feri szülővárosáig, Debrecenig.

Megannyi kedves emlék, nekem mégis a legkedvesebb az a tíz év, amit minden év március 15-én töltöttünk együtt.

Valamikor 2010-től kezdődően úgy 2020-ig, amikor a Covid kettészelte működésünket.

A kecskeméti Rákóczi általános iskola lelkes magyartanára határozta el akkor, hogy március 15-én városi szavalóversennyel ünneplik a jeles napot. Szavalóversennyel Petőfi Sándor verseiből.

Ez volt az állandóság, s állandóság az is, hogy Buda Feri, én és a színész Hegedűs Zoli voltunk mindig a zsűri. Zoli helyett néhanap Szeberényi Gyula Tamás, a város akkori kulturális alpolgármestere.

Hol Feri, hol én voltunk a zsűri elnöke, aki köszöntöttük a megjelent kisiskolásokat. Akik aztán szavalatukkal bearanyozták a napunkat.

Ennél méltóbb ünnepet nem éltem meg sem előtte, sem utána.

Ha én voltam a zsűri elnöke, mindig arra hívtam fel a figyelmet, hogy a költő, akinek versét mondják, 150-180 évvel ezelőtt élt, beszéde mégis olyan, mintha ma szólna hozzánk.

Ha kézbe vennénk egy akkori, régi újságot, minden gondolata és szava avítt lenne, Petőfi minden szava pedig eleven.

Egy zseni, akinek beszéde átüti az idő falát.

Megvolt a szertartása utazásunknak is.

Feri ragaszkodott hozzá, hogy öreg autójával házunk előtt fölvegyen, elfuvarozzon a versenyre, s hozzon is.

Minden március 15-re emlékszem.

A gyerekek fénylő arcára, gyönyörű, ünnepi öltözetére, mellükön a kokárdára és arra, milyen bolondos volt az időjárás.

Volt olyan, hogy március 15-én akkora hó állt kupacokban az iskola udvarán, hogy alig tudtunk beparkolni, s volt olyan, hogy egyetlen fehér ingben lehettünk.

Nagyon kedves emlékem, hogy nem akartam végül szó nélkül átadni az okleveleket, kértem, hogy a díjnyertes kisdíákok mondják be felkészítőjük, magyartanáruk nevét.

Gondoltam, hangozzék el azok neve is, akiknek legtöbbet köszönhetünk.

S mosolyogtunk nagyot, hogy a kisdíákok nem tudták tanáraik, általában tanárnőik polgári nevét, egymás után mondták be, hogy felkészítő tanárom Jutka néni, Éva néni, Erzsi néni...

Szép volt így is.

A gyerekek igencsak el voltak foglalta saját izgatottságukkal, lámpalázukkal, nem nagyon foglalkoztak velünk, a zsűrivel.

Úgy vettem észre, hogy okfejtéssel sem arról, költőjük átüti az idők falát.

Az ajándékkönyvek dedikációját most utólag, ha előveszik, lehet, hogy akkor látják csak, ült a zsűriben velük szemközt egy költő, Buda Ferenc, aki, mint elődje, ha kedve és ihlete támadt, úgyszintén csapott egy verset.

3.

1979-ben volt Móricz Zsigmond születésének centenáriuma.

Került nekem akkorra egy öreg hetényi barátom – ismerősöm, Gerinczy Gyuri bácsi.

Valami népfrontos ember volt, s irodalmi érdeklődése hozzám kapcsolta.

Akkor még Hetényegyháza önálló település volt, és az öreg ottani kertjébe minden nap kibikiklizett, házunk előtt vezetett el az útja, s gyakran feljött hozzánk.

Kicsit előreszaladok, és elmondom, hogy lelkes lokálpatrióta volt – apja egykori helyi tanító –, Hetényegyháza volt a szeme fénye, és aktív szerepet játszott abban, hogy kezdeményezze Hetény Kecskeméhez csatlakozását, és így várossá válását, gyorsuló fejlődését.

Lelkesedését én oly nagyra tartottam, hogy sok évvel később a szintén hetényi fotós barátomnak, Bahget Iskandernek mondtam, hogy kezdeményezze: Gyuri bácsiról nevezzenek el utcát Hetényben.

Iskander ezt a javaslatot föltette a Facebookjára, egyetlen egy hozzászólás érkezett, egy nőé, aki azt írta, az ő férje meg sofőr, nevezzenek el róla is utcát.

Ennyit az emlékezésről, a háláról és a cserebogarak halhatatlanságáról.

Gerinczy Gyuri bácsi aztán 1979-ben egyik ittjártakor felhívta a figyelmem arra, hogy a száz éve született Móricz hetényi erdőtulajdonos volt: egykoron egy árverésen szép hetényi tölgyerdőt vett.

Nem azért, mintha különös szüksége lett volna rá, inkább az árverés hangulatát akarta megtapasztalni írói kíváncsiságával.

Ebből a tapasztalásából aztán nem lett semmi, mikor megtudták, és ez dicső dolog, hogy Móricz is jelentkezik az árverésen, a licitálástól mindenki visszalépett. Móricz maradt az egyetlen vevő.

Gyuri bácsival kimentünk, és végigkerültük az erdőt. Kiválasztottuk benne a legszebb tölgyfát.

Hirtelen jött gondolattal elhatároztuk, hogy mielőtt még e környék beépítésre kerül, ezt az egy tölgyfát megmentjük az emlékezetnek, és emlékhelyet alakítunk ki körülötte.

Így született meg az író születésének centenáriumi évében a Móricz-tölgyfa emlékhely.

Jeles hely lett a környéken, a mi büszkeségünk, mint a budaiaké a Normafa.

A sorsa is az lett, mint a Normafának, pár évtizednyi tündöklés után földhöz döntötte egy villám.

Iskander üzent, és ott álltunk a kidőlt hatalmas fánál.

Néztük szétrepedezett törzsét, ágait. Íme, az egykori Móricz-tölgyfa, mondogattuk.

S körbetekintettünk, hogy van-e a környéken lehullott makk, amely egy új
tavasszal feltörni készül a burkát.

És most a nyitóversben emlegetett Buda Ferenc-nyárfa.

Körbetekintek, hogy látom-e remélt gyökérsarjait.

Háy János

A szegény ember legkisebb legnagyobbja

Hol volt, hol nem volt, volt egyszer, talán így kéne elkezdni egy olyan írást, ami egy népi költőről szól, sőt kis túlzással egy népi szürrealista költőről. De mi is az, hogy népi? Az a népi, aki egyszerű ütemhangsúlyos versekben fogalmazza meg a világot, amiben felsejlenek a népdalok jellegzetes ritmikái? Vagy az, aki hasonlatok sokaságával próbálja megszépíteni a valóságot, hogy néha az ember nem is pontosan tudja, hogy hol jár, csak azt, hogy minden hasonlít valamire csak épp önmagára nem? Vagy az a népi költészet, amikor az alkotó rengeteg természeti képet használ, merthogy egyszer valaha az életében nagyon közel élt ehhez a természethez? Netalán az, hogy olyan falusi életképeket pörget bele a versbe, amit városon el sem lehet képzelni, például az apával való közös kaszálást vagy a kenyérdagasztást és kenyérsütést, a disznóvágásról már nem is beszélve? Esetleg azt tekintjük népi költőnek, akinek a származása ezt az eredetet rajzolja ki, mert vidéki, a szülei földművesek voltak? Netán az a népi költő, aki városba kerülve átéli az első generációs értelmiségiek sanyarú sorsát, a küzdelmet a megmaradásért, a gyökérverés igyekezetét egy minden négyzetcentiméteren lebetonozott környezetben?

Sem ez, sem az, sem amaz nem határozza meg a költőt úgy, mint népi kötő, a költészetet úgy, mint népi költészet, hiszen ezekkel az eszközökkel Csokonaitól Petőfin át József Attiláig, Tamkó Sirató Károlytól Tandori Dezsőig, minden költő élt. Azokkal az egzisztenciális nehézségekkel, mint integrálódni valami másba, mindenkinek meg kellett küzdenie. Ugyanakkor pedig a népnek tekintett költők kedvtelve használtak ezernyi olyan formát, haiku, szabad vers, szonett, amelyek egyáltalán nem tekinthetők népinek. És sokan közülük nagyon is mélyen szeresültek abba a közegbe, fővárosba, városokba, ahová a sors, mint költőt vetette őket, és felvették azokat a polgári viselkedésformákat, amely viselkedés lehetővé teszi a beilleszkedést.

Talán a népi költészet az, amikor csoportok (Hetek, Buda Ferenc itt van elhelyezve, Kilencek) vagy épp költőpárok (Nagy László, Juhász Ferenc) érkeznek az irodalomba, és minden objektív poétikai jellegzetesség nélkül egyszerűen öndefinícióként használják ezt a fogalmat, némiképp az aktuális hatalommal szemben, vagy azért mert hangsúlyozni akarják, hogy ők nem idegenednek el azoktól a csoportoktól, társadalmi rétegektől, ahonnet származnak, vagy épp ahová értelmezik önmagukat. Merthogy az igazság az, hogy nem minden ebben a csapatban játszó alkotó volt épp népi származású. Talán nincs ilyen, hogy népi költészet,

és nincsenek népi szürrealista költők, csak költők vannak, akik jók vagy rosszak, de mindig egy dolgot tolnak maguk előtt, a versen keresztül felmutatott világot.

Persze egy csomó dologról, fogalomról és gondolatról nem tudjuk, pontosan mit jelent, mégis használjuk. Vegyük csak az igazság fogalmát, amiről ezerféle dolgot el lehet mondani és az ellenkezőjét is, de legfőképpen azt, ha nincs, ha nincs olyan, ami általános értelemben vett igazság, az alkotók akkor is hisznek benne és ezt akarják megközelíteni a műveiken keresztül. Talán nincs olyan objektíve, hogy népi költő, de mégis használjuk ezt a megfogalmazást, mert vannak alkotók, akik testet adnak ennek a megfogalmazásnak és Buda Ferenc számomra ilyen volt. Olyan legény, aki mintha a földből pattant volna elő, akár egy népmese hőse, akiről elkezdtem az elején írni, a holvolt, holnemvolt ember. Olyan hős, aki kimondja, hogy a király meztelen, olyan hős, aki egy pillanatra sem adja meg magát a hatalomnak, sem alkotóként, sem emberként, lepattannak róla a korrupciós ajánlatok. Olyan volt nekem, azzal a törékeny alkatával, mint egy nagyon erős támasz, aminek nekivetheti a másik alkotó a hátát, hogy megtámassza, ha netán elbizonytalanodik. Elég volt csak gondolni rá, hogy mi lehet vele, hogy van, és arra, hogy már csak miatta sem engedhetem meg magamnak, hogy bármilyen legyek.

Az ember nem bármilyen, ezt hirdetik az írásai, ezt hirdeti az élete. Az ember valamilyen, és ha lehet valamilyen, akkor az a valamilyen inkább a jóra és a tisztára és az igazra hasonlítson, mint a hazugra, álságosra, gonoszra és sorolhatnám, mi mindenre képes az ember hasonlítani, amikor rossz.

Felhívni telefonon, vagy összefutni vele valahol, mondjuk a Forrás szerkesztőségében, beszélni kicsit, aztán utána elvinni ezt az emléket, mert emlék marad, egy szép kép, amit egy nyaralásról őriz az ember. Igen, másokkal találkozni, másokat látni olyan, mint egy nyaraláson vagy egy utazás során felfedezni látványos tájakat. Mert a felfedezett ember még őrizi azt, amiről a *Cantata Profana* beszél, a tiszta forrást. A vizeink vagy kiszáradtak, vagy tele vannak dobálva mesterséges anyagokkal és vegyszerekkel. Amiből gyerekkorunkban még ihattunk, az most halálos méreg vagy egyszerűen nincs is. De van az ember, aki megőrzi ezt a tiszta látást, ezt a tiszta tekintetet és a tiszta cselekedet jogát. A szabadság nem abban áll, hogy bármit tehetünk, hanem abban, hogy cselekedhetünk érdekeinkkel szemben, az önérvényesítési akaratunkkal szemben, erkölcsileg helyesen.

Buda Ferenc teljesen más eszközökkel nyúlt a világhoz, mint én. Ez a különbség mindkettőnk számára egyértelmű volt. Mégis valahol egyet akartunk, igazat mondani és azt jól. Márpedig ez a szándék mélyebben tesz minket hasonlóvá,

mint különbözővé a különbözőségeket. Ezért tudtuk szeretni egymást, ezért nem féltünk egymástól, holott a másiktól való félelem, hogy a másik megvonja tőlünk a saját, önérvényen való létezés jogát, alapvető szorongás az emberben.

Jó szeretve lenni és jó a másikat szeretni.

Ez kicsit túlmutat az irodalmon, mondjuk ez az, ami nélkül viszont nincs élet, ha nincs élet, nincs irodalom se. Erre gondoltam, amikor kértem a Forrást, hogy szervezzenek egy nyilvános beszélgetést kettőnkkel, hogy látszódjon, az irodalom lényegét nem tudják megkérdőjelezni beszédmodok, poétikák, semmilyen költői dikció, hogy látszódjon, nem ott különböznek a dolgok, hogy milyen eszköztárral él az ember, hanem hogy jó vagy rossz az, amit csinál. A beszélgetés vezetője (Pál Sándor Attila), kicsit félve indította az estet, hogy úristen, mi lesz itt! S talán kicsit mi is féltünk. De az lett, aminek lennie kellett, egymásra figyelő emberek beszéltek írásról, irodalomról, egy pillanatra sem feledve el azt, hogy a másik személyisége és maga az irodalom a tétje ennek az estének. Ahogyan tét volt még az is, hogyha leülünk egymással szemben, akkor képesek vagyunk egymás igazságait megérteni, a magunkét érthetővé tenni a másik számára. És tét volt az is, hogy nem vagyunk egymástól elzárva a héttoronyba, hogy a véleménybuborékokat külső erők kényszerítik ránk, és ha mi ezt elfogadjuk, akkor a rajtunk kívüli erők diadalmaskodnak fölöttünk.

Amikor valami ennyire végérvényessé válik, hogy halál, az ember csak a vétkeire tud gondolni, miért nem kérdeztem meg, miért nem mondtam, írtam, miért nem. Miért nem mentem oda azon a könyvhéten hozzá? Örült, amikor meglátott, de én csak köszöntem, és már tovább is álltam. Sokáig ott volt az a kép a fejemben, hogy várja, hogy odamenjek, mert ő pont nem tudta, hogy mi van velem, hogy mondjuk elhagyott a szerelmem.

Szia Feri, mondom és gyorsan elkapom a fejem.

Apaként gondoltam rá, a szegény ember legkisebb legnagyobbjára, talán mert korán meghalt az apám, bár az anyukámmal volt egyidős és egy évben is haltak meg. Ha erre az évre fogok gondolni addig, amíg gondolhatok, ők fognak eszembe jutni, beléjük fogok kapaszkodni, holott pontosan tudom, hogy engedni kell őket tovább, hisz őket már nem verik bilincsbe a vágys, nem gázolnak benne térdig, és az a jelen, *míg élsz*, ami szemben a múlttal és a jövővel, egyedül van, nekik már máshol, már máshol van jelen.

Koponyámat wifijel ostromolja
százharmincéves plafon alatt,
és rácsálók elleni ultrahang.
Gyűjti a zajt az ég kagylója.

A kaparászás kikopott a falból,
de aludni így is csak monitorral tudok,
hallgatva, ahogy okos halandók
értekeznek a történelem szemétdombjáról,
és vitájuk rendre felzavar.
Néha keresni kell ilyenkor,
minek a peremén,
hol is vagyok.
Nézlek,
nézlek,
nézlek,
ám elhúzod magad szemem elől,
történelem.
Eltéríted a határokat,
a rossz nyelvek szerint: eltapsolod,
megtestesülve
a használatba vett fegyverben,
és fényed
felragyog árkos homlokon.

Ötven évvel a holokausz után
egyszer hazatért ide egy áldozat,
és elmondta, a kóser húsbolt
mellett működtettek vágóhidat,
a címisházunk végében –
hát akkor ezért a nyugalom,
amit pihenő gépeink közé lépve
vendégeink éreznek.

Atomerőmű mélyén kontrollfény,
kijelzőmeleg cserépkályha helyén,
glóriában fürdőző fejek emléke.

Könyököm kékben úszó
lepedőről emeli el felsőtestemet,
föl, a sejtelmek felhőjébe.
Talán február van, szinte tavasz,
de mit neked egy évszak,
és ha az akkugyárok felől
egy mérgező felleg rám havaz,
mivégre nekem a tél.
Az adatok átjárják a falakat,
és ablakomon befúj a szél.

Szabadságunk záloga,
hogy a tárgyak nem torlaszolgák el
a múltat előlünk,
és nem vágyakozunk semmi után –
kivéve persze a könyveket.
Szaporán termelődnek
az információk kezünk alatt.
Kertünk alig-alig van,
de kiterjedt felségterületünk
a metaadatvetemény.

És te, igen, te, történelem,
latexbe burkolt ujjakkal
műanyagot kaparsz felszínre
a bőségből, kinyúlsz felém
az érintőképernyőn át,
és ide halmozod elém
minden kísérteties feleslegem,
kezdjek vele, amit tudok.
A hírfolyamban dagonyázva
adathúsomat zabálsz,
és kiköpöd a készterméket,
amiről majdsak elhiszem,
hogy én vagyok.

Egy város műholdképei –
a rétegződést lezáró felszín.
Archív drónfelvételeken
tanknyomok titkosírása.

A természet puszta dekoráció,
háttér a romboláshoz:
kitisztult horizonton
kietlen, rideg ékkő.
A táncoló humorista
egy sorozat főszereplőjeként
tanárból politikussá lép elő,
aztán elnök lesz,
majd az ellenség koporsójával
szelfizik egy AI-generált képen.

Szélfújta szemét a feed,
meggyötört hullahalmok,
felültapsolt csatazaj hasít
napjainkba, vibráló pontok,
de én nyugton maradok.
Nem valami haragvó isten,
hanem a bomló adat-
csomag szövedéke tárol,
próbál képviselni valamit,
elősodorni a másvilágról.
A múltat egy algoritmus rendezi,
a jövőt prediktív szoftverek.
A jelen: törölt előzmény,
nincsenek helyreállítható helyek.

Történelem, kannibálunk,
hiába dicsőíted a győzteseket,
téged is bekebelez az éj.
Vakító gyógyszer szemünknek
a reggeli fal, ha hófehér,
de mi végre annyi látomás,
annyi tényen túli remény,
ha az egész egy fabatkát sem ér?

Petőcz András

Beszélgetésünk emlékére

Buda Ferencnek

aki egykor voltam
hallgatom a hangod
itt a telefonban
mesél nekem éppen

éppen nekem mesél
megölel váratlan
hitemhez hite ér
bajokon átsegít

átsegít bajokon
fölemel – ahogyan
megszépíti napom
mintha gond – nem lenne

gond mintha nem lenne
csodaszép élet van
napsütés is benne
vigyáz ránk az Isten

ránk az Isten vigyáz
erről beszélgetünk
nincsen itt semmi gyász
hallom még a hangod

a hangod még hallom
s újra felhívlak majd
túl ezernyi harcon
megint beszélgetünk

Alföldy Jenő

Klasszikusunk, Buda Ferenc

Buda Ferenc kritikai fogadtatásában elsősorban a költői egyetemességet és a férfias egyéniséget domborítja ki a szakirodalom. Nem véletlen, hogy 2000-ben Balassi-karddal tüntették ki: ezzel a díjjal olyan magyar költőket (és magyarból fordító külföldieket) méltatnak elismerésre, akiknek vitathatatlanul magas színvonalú irodalmi alkotásaiban a tevékeny hazaszeretet, illetve a magyar kultúra iránti rokonszenv is kifejeződik. Költői érdemeit a szakirodalom egybehangzó elismeréssel értékelte Szekér Endrétől Füzi Lászlóig, Ágh Istvántól Görömbei Andrásig, Kiss Ferencről Pomogáts Béláig, Vasy Gézáról Kabdebó Lórándig, Márkus Béláig és másokig, de költői fejlődésrajzát és nagyszerű kibontakozását az irodalmi köztudat szűkkeblűen kezelte, és főként a hozzá hasonló értékrendű, nemzettudatú és világképű pályatársaktól kapott elismerést. A költő értékelői közül most Dobozi Eszter kritikáját idézem a hányatott ifjúságot megélt költő indulásáról: „(...) a húsz-huszonhárom éves fiatalember már 1956-57-58-ban azzal a felkészültséggel állhatott olvasója előtt, amellyel a kiteljesedett költő. A nagy lírikusok teljes fegyverzetében lépett elő az ismeretlenségből. Erre vall kitűnő formaérzéke, kalevalás zengésű sorainak alliteráló zeneisége, a versformák változatossága, képteremtő logikájának tisztasága, tökéletes rímélése.¹

Korai pályaszakasza – és számos későbbi verse is – az 1956-os forradalomhoz és szabadságharchoz kapcsolódik, melynek leverése után a költő egy esztendeig tartó börtönbüntetést szenvedett azért a verséért, amelyben bírái szerint lázító és tiltakozó szándék munkál.² Ebben igazuk is volt, csakhogy amit akkor bűnnek tartottak, azt hazánk nagyjából helyrebillenő történelemfelfogása azóta egyértelműen a költő javára s bíráinak rovására írta. Őt magát is jellemzik azok a szavai, amelyekkel Nagy László búcsúztatására készült, de amelyeket a hatalom nem engedett elmondani a jóbarát és példakép sírjánál: „nem tollat temetünk ma itt, de kardot”. Ebben a csak utólag megjelent búcsúbeszédében „Lázban kovácsolt damaszkuszi pengé”-nek nevezte Nagy Lászlót.³ Buda Ferenc ars poeticájához föltétlenül hozzátartozik a sorsában kikovácsolt erkölcsi tartás, a társadalmi és nemzeti szabadság szolgálata, s a szép szóval megvívott harc az igazságért.

Anyanyelvét árnyalataiban és történetiségében, költői stílusát pedig a népköltészet és a távolibb-közelibb elődök, Balassi, Csokonai, Arany, Petőfi, József

▼

¹ Dobozi Eszter: Tanúságtétel és prófécia. In: uő: Kísért a lehetetlen. Orpheusz, 2014, 492.

² Lásd a költő *Túl a falon* (*Az én ötvenhatom*) címmel összeállított versválogatását, Holnap Kiadó, 2006.

³ Lásd Szekér Endre *Buda Ferenc* című kismonográfiáját. Forrás Kiadó, 1996, 8.

Attila, úgyszintén Nagy László, Juhász Ferenc és a többi kortársi kiválóság értékeinek tanulságaival fölvertezetten dolgozta ki sajátosan egyénivé. Füzi László szerint Buda „[v]erseinek megformáltsága mögött az anyaggal küzdő ember mesterségtiszteletét érezzük”.⁴ Buda Ferenc halálig növekvő életművének értékelője főként ezen a téren mondhat újat. A nemzeti hagyományok ápolását és a közügyek szolgálatát, a nyitva maradt nemzeti sorskérdések, kóros és káros társadalmi jelenségek vétőzását, az élet értékeinek, a szegények és a közemberek méltóságának védelmét egyre változatosabb formákban fejezik ki nagy műgonddal és formabravúrokban bővelkedő versei. S a társadalmi élethez hasonlóan a magánélet, a Németh László-i „nagy család”, a hűség a szerelemhez, a természeti szépség, különösen a kiskunsági „Homok-haza”, illetve az egyszeri élet mindenféle öröme árnyalja munkáját. Ha az élet neheze és a mulandóság előérzete gyakran bukkan is föl a verseiben, s hangjába gyakran rezignáció vegyül, azért a derű és az életszeretet adja meg költészetének alaptónusát. A kenyér jó íze fanyarkás és édes aromákkal aszerint keveredik énekhangjában, hogy a szóban forgó tárgy mit ad hozzá a mindennapihoz.

Kés, virág című nyolcsorosában így vegyülnek az ízek: „Késem van, kutyám s kenyerem. / Gázolok veled mély havakban. / Zöld ágaidat tördelem, / virágaidat megrikattam. // Jössz velem, dércsípett virág, / kő-ujjaim kéken szorítnak. / Szemedben ülnek kisbabák, / fejed fölött megáll a csillag”. (*Kés, virág*) A dalba foglalt önarckép már a harmadik sorban szerelmes dallá, virágénekké alakul, megtartva a küzdelmes sorsjelképek (kés, havak, dér, kő) ridegségét, de felvillantják a vallomás kedveskedő, közeli (szemed) és kozmikus távlatú (csillag) szépségét is. Az ellentétek verse ez, kicsit Petőfi *Fa leszek...* kezdetű dalához hasonlóan, de egy fokkal még bensőségesebben, bizalmasabban s a léthelyzetnek megfelelően családiasabban. Örök szépségű darab, és teljesen mellékes, hogy mennyiben modern és mennyiben hagyományos. Vannak azonban jóval összetettebb megoldásai is – ezek közül a *Mese* című kompozíciójára hívom föl a figyelmet. A négy versszakos, többnyire egy-két szóból álló sorokra tagolt költemény legföltűnőbb sajátága, hogy hat sor kivételével minden sorban elhangzik egy szó, a *kő*, a harminckét soros versben összesen huszonhatszor, sőt némelyik sorban megkettőzve fordul elő (*Kő kövön*). A szimmetrikusan tördelt vers két versszaknyi, baloldali oszlopában rendszerint minden sor egy-egy összetett szó, amelynek előtagjaként a *kő* mint minőségjelző (kőország, kővilág, kőfákon stb.) sajátos zenei hatást ad a két szakasznak. A jobboldali oszlop változatosabb, noha itt is rendre fölhangzik a *kő* motívuma. A záró mondatban mintegy összeomlik az a súlyos építmény, amelyet eddig fölrakott a költő a „kövekből”, amelyek többé vagy kevésbé szabá-

▼

4 Isten szalmaszála – Buda Ferenc legszebb versei, utószó, Forrás Kiadó, 2006, 175.

lyosra faragott terméskövek is lehetnének. A „kő kövön nem marad” lerombolja a megdermedt, metaforikus kővilágot – a költő az Adyától, illetve Nagy Lászlótól átvett ostorával kergeti szét a tömörszerűen megkövült látomást, a mozdulatlan fagyott valóságot, vagyis a keletkezés idején, a hetvenes években fennálló társadalmi valóság szimbólumát. „Ősi-modern”, bartóki megoldást (Tornai Józseftől véve kölcsön a szót), hogy a *Mese* címmel és az ostoros kisbojtárral a népmesék távlatába helyezi Buda Ferenc ezt az ízig-végig huszadik századi, lettristának is nevezhető verset.

Ugyanebből a korai pályaszakaszából való a *Szólásért való ének*. Ez a kiemelkedően szép, imádságos költemény egyrészt a 16–17. századi bujdosó énekekkel, másrészt a belőlük gyakran merítő Csanádi Imre költői gyakorlatával rokonítható. Csanádi költészetéből elég, ha csak a korai *Hazátlanra* vagy a későbbi korszakában keletkezett *Erdei vadak, égi madarakra* emlékeztetek. A népi és régi magyar költészet mélyhagyományainak korszerűen klasszicizáló alkalmazásáról van szó mindenképpen. Az archaikus magyar ízek félre nem ismerhetők ebben a verstípusban: hallatukra az *Elindultam szép hazámból*, az *Erdő mellett estvéledtem* és némelyik kuruc kesergő dal ötlík az olvasó emlékezetébe. Alcímiben az *Ad notam...* kezdetű utalás sem volna indokolatlan. Hallgassunk csak bele Buda psalmusának tizenegyszer négysoros versszakáiba:

Uramistan, ügyelj reám,
mert érkezett nagy nyavalyám,
feljött napom pusztaságra,
jutottam rideg szállásra.

Bármelyik szakaszát idézem, ugyanaz a veretesen szép versdallam, ugyanaz a patinás nyelv és a legrégibb stílusesszközök egyike, az alliterációk gyakorisága igéz meg:

Bújdostam szoros utakon,
ismeretlen földhátakon,
hosszában poros pusztáknak,
széltiben szikes mezőknek.

Homokszitáló szelekkel,
sófehér felhőfalakkal
hágtam a hegyek hátáig,
fatenyészet határáig.

Az alliterációkkal ékes himnusz zárása Balassi szerkesztési módszerét idézi a versírás dátumának és helyzetének megjelölésével: „December hideg havában, / kilenszázhetvenháromban, / emez éneket szerzettem / szorongatott perceimben”.

Ha már Csanádi Imrét emlegetem, illendő fölidéznem azt a Buda Ferenc-verset is, amelyet éppen Csanádi Imre emlékezetére, költői rájátszásként írt, egyszerre utalva Csanádi kalendáriumi költészetére és gyerekverseire. Címe: *Zsebnaptár kicsinyeknek (Csanádi Imre emlékének)*. Íme a tizenkét rímes disztichonból álló költemény első négy szakasza:

I.

Eszkendő eredő hónapja, havat szaporító.
Ingyen húzik a jég. Lesz-e fa tűzre elég?

II.

Megzordul az idő, hasadoznak a fák is a fagyban,
ám a közel kikelet küldi a langy szeleket.

III.

Cinke cipog, a vetést beragyogja az ég, örömében
fellege sírvafakad, szétveri mind a havat. –

IV.

Pitypang szirma aranylik, a kecskegidák tusakodnak,
szőrük akár a selyem. Sarjad a petrezselyem.

A rímes disztichont leoninusnak nevezi a poétika; Buda Ferenc ennek a versalakzatnak azt a változatát alkalmazta, amelyben a pentameterek sormetszetén és végén csendülnek meg a rímek. Átvette Csanádinak azt a kedvelt módszerét is, hogy a pentameter közepén a Csanáditól „hézagolás”-nak nevezett kihagyással a szemnek is érzékeltette a zenei szünetet. Ez arra is jó, hogy jelezze az ütemhangsúlyosan értelmezhető hangsúlyhatár és az időmértékes ritmusnak megfelelő sormetszet egybeesését. Ez a vers magyaros, ütemes hatásának éppúgy kedvez, mint a görög és római mintájú mértékes verselésnek. Az értelmi, grammatikai és zenei periodicitás egyszerre érvényesül. A bravúros formaművészettel létrehozott versidom többszörösen is megidézi Csanádi szellemét. Egyrészt a szimultán voltával, a magyar nyelv adta verselési lehetőség maximális kiaknázásával, melyet Csokonai, Arany, Babits, Áprily, Weöres, Lakatos István és talán Gulyás Pál művelt ilyen magas fokon. Másrészt azzal, hogy semmi kényszerűség, mesterkéeltség nincs benne. Csanádi is ritkán alkalmazta az áthajlítást vagy sorátvetést, poétikai nyelven az enjambement-t. Az időmértékesen skandált verslábak szinte

schol sem szegik át a magyaros ütemhatárokat és a természetes magyar beszédhangsúlyokat. Buda Ferenc Debrecenben diákoskodott, s a „kismesterként” kiváló Kiss Tamás egyik útmutató mestere volt a verselés elsajátításában. Éppen Csanádi Imre figyelmeztet (*Kismester*)⁵ című epigrammájában és másutt, milyen nagy fontosságot tulajdoníthatunk verstani kultúránk kifejlődésében az úgynevezett kismestereknek.

A fent idézett disztichonok (rímek nélkül) így hangzanak Csanádi 1958-ban írt *Kalendáriumában*, amelyben nem egy-egy, hanem két-két disztichon jellemzi az esztendő hónapjait. Nézzük a *Bőjt más-havát*, azaz márciust:

Barkát bontogat és havat oszlat Március; erdőt
lány fiuval bujkál, ágy terül ott, ibolyás.
Gólya keres kéményt; csecsemőfejek, édeni bimbók
törnek a napra elő, krumpli foggy: itt a tavasz.

Ha ezzel összevetjük Buda Ferenc versét, akkor nemcsak a Csanádiéhoz fogható mesterségbeli tudásának adózunk elismeréssel, hanem nagyfokú beleélő készségének is. Sőt, hozzátenném: bizonyos stiláris rokonságukat is megfigyelhetjük. Azt, hogy mindketten veretes-szép, a kulturáltság és ezzel együtt a plebejusi eredetet hangsúlyozó s az ékesszólásra való készséget puritánsággal párosító magyarossággal szólnak az anyanyelvi közösséghez. Belátom, az ékesen szólás és a puritán (purissz: nem 'egyszerű', hanem 'szintiszta') beszéd együttes említése önellentmondásként hangzik, de ennek a kétféle minőségnek, a hangsúlyos és az időmértékes verselésnek szinkronitása, azaz egyidejűsége, úgy vélem, Csanádi Imre és Buda Ferenc költői stílusának közös jellemzője. Ez pedig a hazai hagyományokat, a *népit* és a *régit* egyaránt felhasználó klaszszicizmuson nyuszik. Buda legkedvesebb mestere egyébként Nagy László, akivel a García Lorca-i szenvedelmű *duende* is rokonítja, emellett az időmértékes és az ütemhangsúlyos verselés főntebb említett szimultánsága. Ennek korai kezdeményezője Sylvester János, majd Berzsenyi, Csokonai, Fazekas és más mesterek nyomán a magyar költői kultúra elidegeníthetetlen része lett, és megmentette poézisünket az egyhangúságtól, a felező nyolcas és tizenkettes malomzakatolásától, amelyet a tudós költő, Arany János már a *Toldi* második részében, majd más epikai alkotásaiban is koriambusokkal (– U U –) és adonikusokkal (– U U –) élénkített, és (Csokonai néhány példáját követve) megvetette a szimultán verselés alapjait, a deákos és az ütemhangsúlyos verselés egyidejűségét. Ennek a fejlődési iránynak sok híve volt a huszadik század-

▼
5 Csanádi Imre *Kismester* című epigrammája így hangzik: „Legyek kismester inkább. Dolga-értő, / ki mit csinál, azt jól csinálja, / mintsem titánok pofatépő, / ál-egyekig sötétlő / paródiája”.

ban Adyval és Babitscsal kezdődően, folytatva Weöressel, Kálnokyval, Nagy Lászlóval, Csanádival és a fiatalabbakkal (pl. Szepesi Attila, Kerék Imre, Markó Béla, Kovács András Ferenc); legzeneibb költőinkről van szó. Nem mondhatjuk, hogy általánosan elterjedt ez a költői gyakorlat: a huszadik századi mesterek egy része beírta az egyoldalú jambussal, majd egyre gyakrabban a szabad verssel, s az ütemhangsúlyos ritmussal nem sokat foglalkoztak. Buda Ferenc viszont a legkülönbekhez csatlakozott. Amikor tehát tartalmi okokból úgy méltatjuk őt (teljes joggal), mint az ötvenhatos forradalom egyik költőjét, mint a szabadságeszme ébren tartóját, majd a rendszerváltás után az ötvenhatos hagyomány zászlóvivőjét és a későbbi évtizedek hol rejtett, hol nyílt társadalomkritikusát, akkor ne felejtsük meg arról se, hogy legkiválóbb formaművészeink egyike ő.

S hogy mi mindenről ne felejtsük meg róla szólva? Azt, hogy milyen széles látókörű társadalombíró a költői szó eszközeivel, nemcsak hazai, hanem nemzetközi viszonylatban is észrevehetjük. Szerencsére hamar tudomásul veszi a versolvasók fogyatkozó táborát; a politikai érdeklődés ma sokkal élénkebb, mint az esztétikai. De ki ne venné észre közéleti költészetének mindenkori hajtásait, az olyan közéleti verseit, mint például a *Tiborc tűnődik*. Alig nevezhető rájátszásnak, parafrázisnak, csupán egy-két motívum utal a *Bánk bán* hősére: egy ízig-vérig mai Tiborc éneklő groteszk, szatirikus dalát. A hét szakaszos vers így indul:

Fura egy fordított világ ez:
az lesz vátesz, aki lóvá tesz,
sztár a zsvány, mester a kontár,
a cinkolónak piros pont jár,

szajhákön csillámlik a flitter,
sarzsihoz jut sok kósza ritter,
s vélvén magát vezérhajónak,
vígan feszít vizen a hólyag.

Az ilyen gúnyosra, szatirikusra hangolt verseiben nemcsak a szellemes gondolati tartalmat vesszük észre, hanem a versformálásban rejlő humort is. A *világ ez – lóvá tesz* például humoreszkbe illő, szójátékszerű rím.

Van olyan verse is, amelyben a rímelésnek egy sajátos formáját, az úgynevezett kancsal rímet használja, mely nem a magánhangzók, hanem a mássalhangzók összecsengésével ad játékos hatást. Ennek talán még talán nagyobb az ironikus (vagy akár önironikus) hatása, mint az előbbi, kínrím-szerűen élesen csengő tisztá rímeknek. (Lásd a *Keringő* ciklus *Magán* 2. alcímet viselő szakaszát.)

Hogy ebből a sorozatból ne csak a magán-, hanem a világhelyzet ihlette mini-atűrt is idézzek, álljon itt a *Közép-Kelet* alcímű hatsoros is:

Afgánok, arabok, perzsák –
gyűlnek a dinamit-morzsák.
Ha robban, nem csoda:
kirázni nincs hova,
s színültig teli a porzsák.
(Mi lesz itt? Tudja a kórság.)

A játékos, de csípős irónia eszközei közül itt a színlelt egykedvűség s a baljós híreket elhessentő gesztus tűnik föl az olyan rímek mellett, mint a *perzsák – morzsák – porzsák – kórság* rimbokor.

Van azonban olyan verse is Buda Ferencnek, amelyet hallhattunk már néhány fórumon a költő énekes előadásában, koboz-kísérettel is. Természetes, hogy itt a zeneiséget is méltányolnunk kell. Még hozzá nemcsak a refrénszerűen ismétlődő sorok és a nyelvi dallamosság okán, hanem azért is, mert a „kobzos ének”-ként hangzó vers egy nevezetes középkor-végi hagyományra, a haláltánc-szerű vágáns dal szerkezetére és hangulatára épül. A fekete humor a játékosan groteszk rímek és szójátékok mellett főként a goethei Walpurgis-éji körtáncban részt vevő figurák megnevezésének módján alapul. Példa:

kanonokok, kiskirályok
színarany koloncok
kápolnák és kuplerájok
pénzpribék-tanoncok

kajla sánta hóka lompos
szélhám felleghajtó
zűr-ügyekben főkolompos
százalék-szakajtó

Ropják a körtáncot, azaz „össztáncot” az ősz filiszterek és a gyászhuszárok éppúgy, mint a rongyszedők és főminiszterek vagy a csontvázak és a kanördögök. Az *ember tragédiájának* londoni jelenete vagy Arany János *Hídvatása* hajlik ilyesféle haláltáncba – de találunk hasonlót Illyés Gyula *Kacsalábon forgó várában* vagy Nagy László *Menyegzőjének* záró részében és Szepesi Attila számos versében is. A variációs formában újra és újra visszatérő refrén a latin sorok és a trágár, „ördögi” célzások vegyítésével fokozza a középkorias hangulatot:

dies irae dies illa
kedved tán lekókad?
van ki húzza lesz ki vonja
talpalávalódat

Másutt láthatjuk azt is, hogy a vitathatatlanul nemzeti érzelmű költő a „kuruckodástól” sem hatódik meg:

tarka göncök dús loboncok
dekorált grabancok
körbenyalják ím a koncot
kurucok s labancok

Régi igazság, hogy a mintaadó középkori haláltánc a legdemokratikusabb műfajok egyike: a világvégét váró, rettegve sürgető hangulatban, a végzetes, a büntudatot feledtető, majd tréfaként világgá kiáltó mámorban és a halálban mindenki egyformán osztozik, a birodalmakat háborúba és romlásba rántó bűnben és bűnhődésben a király osztozik a koldussal, a hódító a meghódolttal, a püspök a kufárral. Buda Ferenc életszeretete és családi környezetének melege enyhítette kínjait. A reá mindig jellemző létszeretet szerzett neki vigaszt. Az élettől búcsúzó Arany János szellemét megidéző életbölcsessel, Csokonai és József Attila klaszszicitásával szóló olvasóinak. Nyolcvankilenc éves volt – neki ennyi idő küzdelme, öröme és szenvedése kellett és adatott meg ahhoz, hogy halhatatlanná legyen.

2025 (2011-es előzményből)

Füzi László

Egy választás, s ami utána következett

Buda Ferenc költészetfelfogásáról

I.

A választások minden ember életében jelen vannak. Buda Ferenc a maga magánéletén túlmutató legfontosabb választásának a középiskolai éveiben megtörtént választást tartotta, amikor egy kölcsönkapott József Attila-kötet egyetlen éjszaka történt elolvasása után megfogadta, hogy költő lesz. A *Világ, világom* (2011) című önéletrajzi könyvében így írt erről: „Anélkül, hogy fennhangon, netán mások színe előtt fogadalmat tettem volna rá, magamban elhatároztam: bármiből kelljen is majd megélnem, hivatásomnak azontúl az írást, a költészetet fogom tekinteni. Tizenhét esztendősen jutottam erre a csendes, ám alapjaiban azóta is megmásíthatlan döntésre.” Noha, ahogy írta, tizenhét éves volt ekkor, választásának megvoltak az előzményei, s – ezt már mi is tudjuk – meglettek a következőképpen is.

Nézzük az előzményeket. A *Mi híja még* című, összegyűjtött verseit tartalmazó kötetéhez jegyzetet csatolt, megjegyzendő, ritkán csatolt jegyzetet verseihez, ezek közül a *Tanya-hazám* című ciklusa elé írt rövid írást és az 1956-os verseihez s ezekkel együtt a börtönverseihez írott sorokat említem meg. A könyvhöz írt jegyzetében említi, hogy „árva cseléd lány” édesanyjának és „nincstelen falusi” apjának, az ő egyetlen gyermekükként született a huszadik század harmincas éveinek közepén Debrecenben, az volt a vágya, hogy tanult ember legyen belőle, s ehhez, lehetőségeik szerint főképpen a taníttatása kereteinek megteremtésével járultak hozzá. Visszatekintve, ahogy mondani szokták, irodalmi érdeklődésnek számos jelét láthatjuk. Édesanyja felhívta a figyelmét Csokonai szobrára, öt éves korában megtanult olvasni, mire iskolás lett, az ajándékba kapott Petőfi-kötetet nagyobb részt elolvasta, s ahogy nőtt, úgy növekedett olvasmányainak száma is. Igaz, közben felismerte képzőművészeti képességeit, foglalkoztatta a zene, a kölcsönkapott könyvek révén pedig – merthogy diákkorában a számára fontos, rá nagy hatást gyakorló könyvet kivétel nélkül kölcsönkapta olvasásra – néprajzi, népismereti és a nyelvekkel kapcsolatos, valamint természettudományos ismeretekre tett szert. Az említett József Attila-kötet elementáris hatása azért volt fontos, mert kijelölte későbbi tevékenységének fő irányát, azaz kikényszerítette a választást. Mindaz, amit említettem, zene, képzőművészet, nyelvek, népismeret, természetrajz később is fontos szerephez jut majd világában. A zeneiség költészetének meghatározó vonását adja, magam hallottam, ahogy halála előtt az egyik versét még eldúdolta, mivel dallama is volt, ismertek fafaragásai, műfordításai megkerülhetetlenek, ha róla beszélünk, természetrajzi ismeretei alapvetően meghatározták tájékozódását –

fogadalma azonban a költészetre vonatkozott. S ahogy említettem, ennek nem pusztán előzményei, hanem következményei is lettek.

Nézzünk szét a következmények körül. Az már taníttatásának vállalásakor eldőlt, hogy „tanult emberként” kikerül majd abból a rendből, amelyikben elődei éltek. A „döntéssel” azonban nemcsak későbbi életének iránya jelöltetett ki, hanem az irodalommal kötött szövetségének sajátos vonása is. Feltehetően éppen a hatás elementáris volta miatt, ahogy megtörtént ez másoknál is, élet és költészet, költészet és élet közé egyenlőségjel került. Azaz számára már ekkor eldöntött az, amit olvasói, pályájának figyelői csak később tudatosíthattak magukban, hogy a költészetének tétje élete tétjével azonos.

Élete meghatározó pillanataiban ez a kettős kötöttség erőteljesen megmutatkozott. Az 1956-os forradalom bukása után írott, diáktársainak felolvasott, s másolatokban terjesztett versei kapcsán mondta: *„Tudtam, hogy amit cselekszem, nem épp kockázat nélkül való. A szovjet tankok és katonák jelenléte, a november negyedikei ágyúzások városbeli nyomai, a sorozatos letartóztatások és verések hírei, a volt ávosokból s egyéb szedett-vedett népségből verbuvált karhatalmi alakulatok – a »Kádár-leventék« – örökös portyázásai kevés jóval biztattak. Ám azért csak folytattam az írást, s amíg lehetett, a terjesztést is a magam módján. Bornemissza Péterrel szólva tán még az oldalamon is kifakadozott volna a szó, ha le nem írom s tovább nem adom.”* Börtönverseit, ahogy az általában a börtönversekkel történni szokott, titokban, a lebukás veszélyét vállalva, cigarettapapírra írta, azok csak évtizedekkel később, a rendszerváltás időszakában jelentek-jelenhettek meg. A börtönből való szabadulása után őt is megkísértették, folytathatta volna kényszerűen abbamaradt tanulmányait, ha vállalja a spicli szerepét. Nem vállalta, értékrendjével ez összeegyeztethetlen lett volna. Pusztavacson lett tanító, egykori tanítványait sokat emlegette, élet utolsó szakaszában verset is írt róluk:

Ötven s egynéhány éve
akiket tanítottam
nagy néha látom őket
fásultan és rogyottan
túlsúllyal vagy soványan
fájón megöregedve
csöpp kezük puha emlék
visszatér tenyerembe

(Két sóhaj)

Pusztavacról az alkotómunkához szükséges lehetőségek reményében távozott. Hasonlóan végződött a Kecskeméthez, majd a Kerekegyháza-Alsópusztához

kötődő tanári-tanítói munkája. Az utóbb említett tevékenységéhez kötődik, abból nőtt ki a *Tanya-hazám* című nagy ciklusa. Az elé íródott bevezető az újabb kiadásokból hiányzik: „Nagy és apró munka bőven adódott vele, ám – beütvén az utolsó szöveget – mégsem hallgathatok kétségeim felől: nem ez lett volna-é hasznosabb, ha bizonytalan – mert megmérhetetlen – hatásfokú versek írása helyett viselem tovább türelemmel az alázat igáját, vonom a szolgálat szekerét, s válok a tanyasi nép tanítójává? Jóllehet tudom: a leejtett súly valóban maghaladta erőmet, vereségem szégyene lemoshatatlan. Tartozásomat ez a vers le nem törlesztheti. De ha másra nem, arra talán alkalmas, hogy tisztelgjek vele hóban láboló kiskis-kolásaim, a korán munkába fogottak, a ma is látástól vakulásig gürcölők, nagycsalád-nevelők, elárvult öregek: a tanyavilágban élő felebarátaim előtt- Akiket néhány hónapra reám is bízott a sors, s akiknek nem tudtam használni semmit.”

Fontos volt idéznem ezeket a sorokat, mert bennük foglaltatik az eredendő közösségből kiváló értelmiségi örök kételye a kiválás értelmességének és érdemességének kérdése miatt, másrészt ott van benne az értelmiségi ember büntudata is az örök kiszolgáltatottságban élőkkel szemben. Ezek a feszültségek, talán utalnom sem kell rá, abban a költészetfelfogásban is benne rejlettek, amelyekre a fogadalom vonatkozott, s annak felfokozottsága tükröződik ekkori mondandója végletességében.

Paradox módon időszakonként való hosszú hallgatásában is a költészettel való azonosulását láthatjuk. Példaként utalok arra, hogy az *Ébresszen aranyisp* című kötete 1970-ben, a rákövetkező *Holt számból búzaszál* című kötet pedig 1982-ben jelent meg. Fordított, tanult, faragott, az adott világ körülményei közepette azonban verset írni nem tudott, azaz, úgy látom, megbecsülte a költészetet és saját költészetét is a kényszerű hallgatásával. Ez az álláspont egyébként a már a hetvenes években megfogalmazódott azzal, hogy akkor vált széles körben elfogadottá a vele kapcsolatban gyakran használt formula: Buda Ferenc a hallgatásával van jelen a magyar irodalomban. Többször kérdezett rá a költői szó értelmére, így éppen a *Tanya-hazámban* is: „Szó, szó, de mit ér?” Talán nem véletlen, hogy évtizedekkel a fogadalom megtétele után éppen József Attila egyik sora („A költő hasztalan vonít”) alá írja majd a következő sorokat: „Ha farkasok vonítanak, / sorra mindegyik dalra kap. / Dalukban fájdalom, panasz. / De válasz jön rá, s van vigasz. // A költő-sors vigasztalan. / Vonít, vonít csak hasztalan, / s hogy szava mégse vesszen el, / félcédlúkra jegyzetel”.

Úgy látom, kései, azaz a betegségéhez kapcsolódó versek kiemelik a költészet-tel kapcsolatos fogadalmát, hiszen élete utolsó szakaszában is hű maradt ahhoz. Az ide kötődő versek közül kettő, a *Számvetés* és a *Végző* még 2018-ban íródott. Ezt követően versei nagyjából a betegségéhez kapcsolódtak, de számos esetben fontos társadalmi-politikai mondandót is tartalmaztak. 2025 nyarán számos verset kaptam tőle közlésre, ezek a versek a betegségével való kíméletlenül pontos

szembenézést mutatják, pontosan tudta, hova vezet az az út, amelyiken elindult, s jelzik az emberi méltóságáért folytatott küzdelmét is ebben a betegség által meghatározott léthelyzetben. Ugyanakkor, s ezt kiemelem, fontos volt számára a versek megírása, több okból is. Az egyik az volt, hogy gondolkodását éjszakanként verssorok kötötték le, így szükségszerűen igyekezett ezekből minél többet megmenteni. Mesélte, hogy éjszaka, számára is szinte olvashatatlanul írt le sorokat, ezeket nappal kibetűzte és formába öntötte. Arról is beszélt, hogy kézírása szétesett, de a versek írásakor még összeállt. Nem volt körülötte számítógép, nem is volt abban a helyzetben, hogy beírhatta volna a verseket, ezért kézzel írta le őket, sokszor többször is, így kerültek azok a gyermekeihez, több alkalommal általuk a facebookra, jelezve, hogy verseinek hatása élete utolsó szakaszában is fontos volt számára.

De a legfontosabb az volt, hogy szinte az utolsó időszakig tartóan így tudott hű maradni a tizenhét évesen, a József Attila-kötet elolvasásakor tett fogadalmához. Ezért mondhatta akkor, amikor az úgymond beütött, kinyomtatott verseket, majd a 2025. szeptemberi számunkat elvittem hozzá: *Megnyugtat, hogy ezeket a verseket megírtam*. Teljesítette fogadalmát, élete végső pontjáig őrizte a költészettel való szövetségét. Betegségében is tartotta magát fogadalmához és Bornemissza Péter általa idézett mondásához. *Még ekkor is kifakadozott a szó...*

II.

Buda Ferenc költészetét egyfajta folyamként, ebből következően élete megélésének magas irodalmi szinten megteremtett lenyomatának látom. A folyam képzetének kialakulását segíti, hogy köteteiben verseit keletkezésük sorrendjében közölte, így tett egyébként akkor is, amikor az összegyűjtött verseit jelentette meg, erre két alkalommal került sor. A folyamatot életének megélése teremtette meg, ami azt is jelenti, hogy versei szorosan kapcsolódnak élete történéseihez, de – most egy rossz emlékü kifejezést használok – soha nem süllyednek el abban. Megélt élete, sorsa jelenik meg a verseiben, de mindig az adott társadalmi összefüggések közepette. Még utolsó, közvetlenül a halála előtt írott, az eljövendő ismeretében az állapotáról beszámoló verseiben is találunk társadalmi vagy akár közvetlen politikai utalásokat.

Költészete legfontosabb meghatározójának a hagyományhoz való kötődést tartom. A hagyomány adottság, jelenségeivel akkor is jelen van vagy jelen lehet az ember életében, ha az történetesen nem törekszik a hagyomány jelenségeinek vagy következményeinek megélésére. Buda Ferenc hangsúlyosan figyelt a hagyományra, annak összetevői kapcsán nem csupán tájékozódásának irányait vehetjük észre, hanem sokkal inkább azt, hogy a hagyomány egyes elemei beépül-

tek verseinek szövetébe. Ezért is meglepő, hogy a *Füvek példája* (1963) című első verseskötetében található egy, a jelzett összefüggést hordozó versektől elkülönülő verscsoport. Érdemben eddig egyedül Mórocz Gábor foglalkozott az idetartozó, egyébként a kötetben elfoglalt helyükből kikövetkezhetően nem szükségszerűen azonos időben keletkezett versekkel. A versek: *Nem vagyok, Semmi, Meztelen, Nem*, Mórocz Gábor összefoglalóan a következőket írja róluk: „Az e kategóriához sorolható költemények középpontjában a humán redukciós modell alapján leírható radikális »én« problémája áll. Azé a szubjektumé, aki nem egyszerűen önálló, hanem különálló lény. Kívül rekedt a világon, illetve szemben áll az őt körülvevő valósággal.” (Mórocz Gábor: *Buda Ferenc*, MMA Kiadó, 2020, 75.)

Eltávolodva a fent említett verscsoport verseitől, a hagyományhoz való a kötődést számos ponton érzékelhetjük, költészete hangoltságában és formai vonatkozásban egyaránt. Ha most egyes területeket kiemelek, akkor azt más területek említetlenül hagyásával tudom csak megtenni – ugyanakkor, mivel a kapcsolódások hihetetlenül szorosak, az említések sorrendje is esetleges, az a magam gondolatmenetét követi. Ismételten utalok arra is, hogy nem irányokat írok le, hanem verseinek összetevőire vagy tematikai csoportjaira utalok. Ezt mintegy előre jelezve mondom, hogy költészete egyik legfontosabb vonulatát a szegénységgel kapcsolatos versek jelentik. A szegénység a magyar irodalom, s ezen belül a magyar költészet egyik leghangsúlyosabb témája, ugyanakkor Buda életének is az egyik legsúlyosabb meghatározója. A *szegénység* című, késeinek mondható versében összefoglalta mindazt, amit saját sorstapasztalataként erről mondani tudott:

A szegénység terhe.
Kínja.
Szégyene.
A szegénység örökös hétköznapijai.
A szegénység szívedbe égetett, gyógyíthatatlan emlékei és
lenyomatai.

Apád szegénysége.
Anyádé. Magadé.
Fiaidé. Felebarátaidé,
Amibe beszülettlél.
Amibe belehalsz.

A szegénységhez kötődő verseknél akár külön motívumbokrokat lehetne létrehozni. Fontosak a saját sorsára való utalások: a *Roham* című versben, a szociografikus részek a pusztavacsi versekben vagy akár a *Tanya-hazámban*, a személyes megkötöttségre való utalások a *Szólaljatok* és a *Zöld ág* című versekben. Ismert a *Roham* hosszú felsorolása: „Számilák, kérvények, árcédulák

/ igénylések, SzTK-beutalók, / receptek, orvosok, ebédjegyek, / lakbér...” A *Szólaljatok* című vers egyik „szólamában” olvasható: „Én / ismerem ezt a hazát. / Útjait, emberi sorsú / fáit, ismerem / embereit: földijeimet, / Gyenge gyerek-
talppal tiportam / tarló borostás isten-arcán, / s még a vadnyulak és / fácánok
rejtekhelyeit is / tudom.” A *Zöld ág* című vers az akár képletes elvágódással a rea-
litások kényszerét állítja szembe: „Szárnyon szállani? / Merre? / Hová? / Fát vágok
begyújtani, / itt a tél nemsoká.”

Sajátos módon a vonatozók világának versbe foglalása szinte a versek külön
bokrát hozta létre, példaként a *Vonatozók*, a *Vonatok*, a *Váltókon át* és a *Várom a
vonatom* című verseket említem. Ezek a versek is szociografikus hűséggel rögzítik
az ingázók világát, ugyanakkor az utóbb említett versnél kilép ebből a világból, s
a rá jellemző önfaggtató, de társadalomra utaló kérdéseket teszi fel:

mit töprengsz folyton?
mit perelsz?

vigasztalódj: a szűk elit
éj s napja vígabban telik
nem időz pályaudvaron
s elvértve ül csak vonaton

hatalma van meg vagyona
maga dönt mikor mit hova
szerez fogyaszt meg tékozol

te tudod hova tartozol?

Ugyanakkor a *Szólaljatok* című versében gyönyörű szelídséggel említődik a vonat:
„Hisz persze voltál már itt / és ott, / mászott veled a vonat, pöttöm / bogár egy
óriási virágcserepben, / bámultad durcos dombok, csorba gerincű / hegyek máj-
szín bozontját, / s belenéztél a tükrös vizekbe.”

A hagyományhoz való kötődés mutatkozik meg a költőelődök idézésében is.
Egyrészt közvetlenül, másrészt azzal is, hogy a magyar irodalomban nagy
hagyománya van a költőelődökhöz való kötődés kifejezésében. Buda Ferencnél
Csokonai, Petőfi, Arany, Ady, József Attila, Nagy László és Szécsi Margit idé-
ződik a leginkább. Mindegyikük okkal, ezeket az okokat itt most nem vehetem
végig, csupán pár utalást teszek: Csokonai – Debrecen; Petőfi – forradalmiság,
sors; Arany – Toldi, a Holnap Kiadó gondozásában gondozta a szövegét, s jegy-
zetekkel látta el, Rege a csodaszarvasról: kiindulópontja a *Csillaglépő Csodaszarvas*
című mesejátékának, *Csalárd ökör*: egyik legbravúrosabb verse történetesen Arany

Jánosról, s mehetnénk tovább, önálló tanulmányt igényelne ennek a témakörnek a kibontása. Ezen a ponton legfontosabbnak azt tartom, hogy sokszor idézett egy-egy költőt, a legtöbbet, a költészettel való választása kapcsán ez nem meglepő, József Attilát – általában egy-egy sorát idézte, legtöbbször mottóként, s a sorból kiindulva teremtdőött meg a vers. Tucatnyi példát lehetne idézni ennek kapcsán, kapcsolatban is. Csak párat veszek most elő, elsőként visszafordulok Petőfihez, s idézem Buda Ferenc egyik haikuját: „Reszket a bokor, / mert madárka szállott rá, / reszket a lelkem.” A József Attilához való kötődése kapcsán két példát idézek. A *Jön a jövő* című verse fölé írta: „»Jön a darázs, jön...« stb. József Attila”, ezt követi maga vers, ennek az első, nagy erejű versszakát veszem elő: „Jön a jövő, jön, megszagol – / kórót a koplalószámár. / Török a kóró, nem hajol. / Nyár lett a tél. Tél lesz a nyár?” Azt gondolom, teljes költői tudása, világszemlélete és irodalomismerete benne foglaltatik a mottóvá emelés gesztusában és magában a versszakban. Hasonlókat gondolok az *Utószó* című verse kapcsán is. Itt is József Attila kifejezése szerepel mottóként, „finomul a kín”, ezt követi a vers. Ismét csak az első szakaszt idézem: „Vitatni? Mi végre? A kín finomul. / Hazádból a büszke sereg kivonul, / majd háború, ostrom, orosz rataták / helyett: infarktus, prosztatarák...” A *nagy vadász* című verse elé Nagy László-idézetet írt: „»Akkor lenne a játék tisztességes, ha az őz kezébe is adnának egy puskát.« Nagy László szóbeli kijelentése”. *Társadalom* című anagrammája elé Szécsi Margitét írta: „Adat s morál.” Az ő egyik megoldása: „Ma. sár: oldat.”

Ha a költőelődök nyomán indulunk el, akkor nem tekinthetünk el legnagyobb éltető forrásától, a népköltészettől. Itt csak egyetlen példát veszek elő, a *Roham* című verséből. Ennek a több hangra megírt, s több szinttel bíró, avantgárd vonásokat magán viselő nagy kompozíciónak az egyik fontos betétje a magyar népköltészetből származik, a szövegben szereplő híd a mindenségben lévő hídra utal, azon lehetett feljutni az öröklétbe:

vagyok bátor jó vitéz
 megyek hídon által
 öklelőzöm ördöggel
 birkózom halállal

Ha ezeket a sorokat idézem, akkor mindig megállok tünődni az „öklelőzők ördöggel / birkózom halállal” sorok nyelvi megformáltságán, s azonnal eszembe jut a *Szólaljatok* című vers egyik sora: „...nem lehet igaz, / hogy vér és erő hiába elároklik.” Ez a sor nyelvi eredetisége okán ugyanazzal az erővel bír, mint a *Roham* két sora: „Konok hit nélkül nem megy. Nélkülünk ki / hajtaná végre a virradatot?”

A népköltészet, s egyáltalán a népi kultúra itt említetlenül hagyott többi ágának hatása mellett meg kell említenünk, hogy számos más nép kultúrája is nagy hatást gyakorolt Buda Ferencre. Ez a „vonulat” kapcsolatban áll történelemszemléletével is. Történelemszemléletének két síkját fontos kiemelni. Az egyik azáltal teremtdőött meg, ahogy a huszadik századot és a huszonegyedik század első negyedét megélte. Második világháború, ötvenes évek, ezerkilencszázötvenhat, Állampusztá: börtön, Kádár-rendszer: útkeresések, konszolidáció, szétesés, politikai viták, rendszerváltás, tömegtársadalom és tömegdemokrácia, mindezeket átélte, életét befolyásoló történések voltak ezek, a hetvenes években a hallgatásával, aztán újra a költészetével, magatartásával, annak közélettel összefüggő tartalmaival, írásaival felelt rájuk. A másik sík a történelem időben mélyebb rétegeivel van kapcsolatban. Foglalkoztatta a magyarság korai története, s azoknak a népeknek, így főképpen, ma már így mondjuk, az egykori Szovjetunió területén élt török nyelvű népeknek, kiemelten a kazakoknak és kirgizeknek a története, kultúrája, amelyekkel a magyarság a vándorlása során együtt élt. Történeti-nyelvészeti stúdiumainak, műfordításainak számos eredménye van, az egyik oldalon a hun–magyar mondakörhöz kapcsolódó *Csillagtépő Csodaszarvas* című mesejáték, a másik oldalon műfordításkötetek, így a török, mordvin, lapp, finn, mari népköltészeti alkotásokat közreadó *Varázsének* (1973) című kötet, a kirgiz népmesék fordításait tartalmazó *A szürke héja* (1988), s *A láthatatlan tolvaj* (1988) című, kazak népmeséket közreadó kötet. Fordított a török népek szólásaiból és közmondásaiból (*Kimondott szó – kilőtt nyíl*, 1997) és a kazakok szólásaiból és közmondásaiból (*550 kazak szólás és közmondás*, 2022.) Több utazást is tett a világnak arra a részére, s mindig szeretett volna újabb utakra elindulni, de nyilvánvaló így is, hogy tájékozódásának ez az iránya mélyen hatott a költészetére is. A *Tett engem apám tuskóra* című, mari népköltészetből való fordítását magam mindig saját verseként szemlélem, kötetekben *Két kazak népdal* címmel szerepel két vers (*Hej, hazám, A kicsi pacsirta*), s más versek is őrzik az utazásai, szellemi kapcsolatai emlékét: *Ázsia felett, Ég s föld között, Az a mennybölt*. Az *Ég s föld között* Kunkovác Lászlónak ajánlva íródott, s hogy szerzője mennyire azonosult a távoli világból érkező üzenetekkel, jól jelzi, hogy ebben a versében tette fel életútja és életműve kulcskérdését: „LESZ-É / – S MIKOR? – LESZ-É A GONOSZNAK VÉGE?” Az *a mennybölt* című verse mongóliai utazására utal vissza:

Amilyen még soha nem volt,
úgy ragyogott az a mennybölt
valahol Mongóliában,
ahol azóta sem jártam.

Fürdött a föld opál fényben.
Csillag fönn vagy hétezernyi,
nem győztem velük betelni.

Kelet felől, pont középen,
aranyfejű szög az égen,
ezüst sarló függ alatta:
valaki épp odarakta,
arany szögre akasztotta.

Már-már magam sem hiszem el,
úgy tündököl s olyan közel:
ha kinyújtom a tenyerem,
talán meg is érinthetem.

Az imént volt?
Vagy már rég volt?
Hova hátrált az az égbolt?

Szemem mélyén csak egy vérfolt.

Itt nem tudom nem megemlíteni, hogy soha annyi csillagot nem láttam az égen, mint 1986 decemberében, amikor Buda Ferencsel Kirgiziában jártam. Visszatérve a műfordításokhoz: a szólások, közmondások, azaz a nagy összefoglaló erővel bíró és súlyos tartalmakat hordozó kisformák fordítása is hozzájárulhatott költészetének gazdagodásához, a mondandót ugyancsak tömörített formában összefoglaló anagrammák és mondókák megjelenéséhez. A haikuk más irányból, s erőteljes líraiságot hordozva érkeztek a világába.

III.

Buda Ferenc költészete, miközben öntörvényű, eredendően nagy költészetté emelkedett, számos impulzust, szellemi hatást olvasztott magába. Többet, mint amennyire itt utalhattam, mivel a szellemi hatásokat sem vehettem teljes egészében számba, nem beszélve a külső és a belső világ történéseiről. Tágas világot teremtett, bolyongani lehet benne, költészetének egyes elemei, motívumai, azoknak a kapcsolódásai és lekötődéseik vezetnek bennünket. Külön tanulmányban kellene foglalkozni a magyar nyelvvel való kapcsolatával, anyanyelvének mély ismerete költészetének alapzatát jelenti, nyelvi teremő ereje mondandója gaz-

dagságát, emberi tisztaságát hangsúlyozza. Ismerjük azt az állítást, mely szerint a költők halála után másképpen látjuk a költészetüket. Buda Ferencről életében is sokan tudtuk-tudták, hogy nagy költő, némi igazság mégis van az említett állításban. Azzal, hogy a költészete lezárult, a korábbiaknál jobban nyilvánvalóvá vált, milyen erős egységet alkot az, amit megteremtett.

A Füvek példájának biopoétikai olvasata

„Tudományos elméleteink nem tudták megmagyarázni azt, ami számunkra a legfontosabb: a jelentés, a szándék és az érték helyét a fizikai világban.”¹

Gottfried Benn *Soll die Dichtung das Leben bessern?* című írásában annak a meggyőződésének ad hangot, miszerint „[a] költészet nem javít, de valami sokkal döntőbb tettet hajt végre: megváltoztat. (...) Minden dolog átfordul, minden fogalom és kategória megváltoztatja a maga karakterét abban a pillanatban, amikor a művészet szemszögéből tekintünk rá...”² Niklas Luhmann is hasonló konklúzióra jut, aki a művészet – így többek között az irodalom – funkcióját „a (mindenki előtt ismert) realitást önmaga egy másik változatával” való szembesítésében látja. Luhmann ugyanis a művészetet egy olyan világon belüli világnak tekinti, amely lehetőséget teremt arra, hogy a valóságot – amelyet külső nézőpontból nem tudunk megfigyelni – a „teremtett valóság” közvetítésével, mintegy megkettőzve azt, kívülről szemlélhessük. A művészet ugyanis „rámutat a megszokott valóság-szemlélet kontingenciájára”, és arra is, hogy a valóságról alkotott hétköznapi felfogásunk nem szükségszerű – másként is lehetne látni azt. Ebből kifolyólag a művészet nemcsak tükröt tart a világnak, hanem maga is hozzájárul ahhoz, hogy a világ kontingens, azaz előre nem meghatározott jellegét megismerhessük. Az addig természetesnek hitt, megszokott valóság így sokféleképpen értelmezhetővé és egy alternatív kontextusokban elgondolható világgá alakul, ami által korábbi magától értetődőségét is elveszíti: „[a] műalkotás önmaga példáján mutatja be, hogy hogyan jelenik meg a kontingens módon létrehozott, azaz önmagában egyáltalán nem szükségszerű végül is szükségszerűként, mivel egyfajta önkorlátozással megfosztja magát annak minden lehetőségétől, hogy más lehessen.”³

Benn és Luhmann elgondolásában a művészet kontingens világokat teremtő funkciójára való rámutatás azonban nemcsak a valóság esztétikai értelemben vett „megkettőződésének” lehetőségeként merülhet fel, hanem ténylegesen, az anyagi-érzéki tapasztalás szintjén is manifesztálódhat. Ezt az anyagi szintű tapasztal-

▼
1 Terrence DEACON, *Incomplete nature: How mind emerged from matter* (New York: Norton, 2012), 22. [Az idézetet a saját fordításomban közlöm. Cs. N.]

2 Gottfried BENN, „Soll die Dichtung das Leben bessern?“, in Gottfried BENN, *Essays, Reden, Vorträge: Gesammelte Werke in vier Bänden*, szerk. Dieter WELLERSHOFF, 4 köt. (Wiesbaden: Limes Verlag, 1962), 1:583–593, 593.

3 Niklas LUHMANN, „A műalkotás és a művészet önreprodukciója”, ford. GERGŐ Vera, in *Testes Könyv*, szerk. (I–II.) KISS Attila Attila, KOVÁCS Sándor, ODORICS Ferenc, dekon-könyvek 8 (Szeged: Ictus és Jate Irodalomelmélet Csoport, 1996), 1:113–158, 117.

latot erősítheti, illetve támaszthatja alá az irodalomtudományi diskurzusban az utóbbi évtizedekben egyre jelentékenyebb szerepet betöltő biopoétikai megközelítés is,⁴ amely a szöveget nem nyelvi reprezentációként, hanem önszabályozó, részben autonóm organizmusként véli megragadhatónak.

Pataky Adrienn *A kortárs magyar líra elmúlt évtizedének biopoétikai irányáról* című tanulmánya a biopoétikát az irodalomtudományi diskurzus olyan megközelítésmódként definiálja, amely a biológia és az irodalomtudomány közti kapcsolatot tárja fel. Dolgozatában a szerző arra is rámutat, hogy a biopoétika az irodalomtudományi és -kritikai diskurzus régi-új ágának tekinthető, amely biológiai, biopszichológiai és bioszociológiai háttérrel egyaránt bír, illetve hogy a biopétika olyan átfogó terminust jelöl, amely lírai, prózai és drámai művek esetében egyaránt használható.⁵

Pataky Adrienn meghatározásában „[a] biopoétika kísérletet tesz arra, hogy produktívan tanulmányozza a művészetet (mind az alkotást, mind a befogadást) ért biológiai hatásokat. Az életet olyan metamorfózisnak tekinti, amelyben minden organizmus szerepet kap az identitást formáló folyamatokban.”⁶ Hasonló konklúzióra jut Andreas Weber biológus-filozófus is, aki a 2016-ban megjelent *Biopoetics* című munkájában többek között arra világít rá, hogy a valóság és önmagunk megismerése csak azáltal lehetséges, ha képesek vagyunk a biológia költői dimenzióját megérteni. Weber hipotézisében a bioszféra – mint élő organizmus jelentést hordozó és belső perspektívát (*inwardness*) felmutató rendszer⁷ – ugyanis az anyag és a forma folyamatos átalakulásaként, valamint a belső tapasztalás és a külső expresszivitás egységeként ragadható meg, azaz az élet maga a megtestesült jelentésképzés, és egy önmagát létrehozó, értékelő folyamatként magyarázható.⁸

▼

4 L. PATAKY Adrienn, „A kortárs magyar líra elmúlt évtizedének biopoétikai irányáról”, *Bárka* 27, 1. sz. (2019): 90–98.

5 Uo., 90.

6 Uo., 90–91.

7 „[A]z igazság az, hogy a valóság – és benne kifejezetten a bioszféra – él. Ez az élettéliség azt jelenti, hogy nemcsak fizikai felületet, ok-okozati mechanikus viselkedést mutat az térben és időben, hanem folyamatosan jelentést és bensőséget is. A biológia az egzisztenciális kapcsolatok területe, amely kifejezi ezt a bensőséget, ezért költői.” Andreas WEBER, *Biopoetics: Towards an Existential Ecology*, *Biosemiotics* 14 (Dordrecht: Springer, 2016), 5.

8 Uo., 1–10.

„Az élettér az érzékelt jelentés folyamatos kommunikációja, amely egyszerre anyagi megtestesülés és »ideális« költészet. Az élet költői terét ezért valóban egyetlen térként kell elképzelni.” Uo., 9.

Az utóbbi években ugyanakkor nemcsak monográfiák születtek az élet és irodalom kapcsolatát feltáró biopoétikáról, hanem tanulmánykötetek is dokumentálják azt a folyamatot, amely az élet tudományos diskurzusait és az élet irodalmi reprezentációit igyekeznék összehangolni egymással. A *Life After Literature: Perspectives on Biopoetics in Literature and Theory* című tanulmánykötet előszavában a szerkesztők a biopoétika fogalmának újraértelmezését tűzik ki célul, és azt vizsgálják, az élet tudományos diskurzusai és az élet irodalmi reprezentációi hogyan kapcsolódnak egymáshoz. A szerkesztők azt is hangsúlyozzák, hogy az irodalom mint történeti intézmény alapterően változtatta meg azt, ahogyan az életet értelmezzük. Az irodalom ugyanis nem csupán ábrázolja az életet, hanem maga is hozzájárul az élet fogalmának kialakításához. Innen válik érthetővé a tanulmánykötet címűl választott „Life After Literature”, hiszen az élet bizonyos értelemben „az irodalom után” jelenik meg, mert az életről, bioszféráról alkotott fogalmaink részben irodalmi-kulturális konstrukcióknak tekinthetők. Ez az elgondolás a biopoétikát olyan kutatási irányként határozza meg, amely az élet fogalmának „poétikai” keletkezését vizsgálja. L. Zoltán KULCSÁR-SZABÓ, Tamás LÉNÁRT, Attila SIMON, Roland VÉGSŐ, „Introduction”, in *Life After Literature: Perspectives on Biopoetics in Literature and Theory*, szerk. Zoltán KULCSÁR-SZABÓ, Tamás LÉNÁRT, Attila SIMON, Roland VÉGSŐ, *Humanities – Arts and Humanities in Progress* 12 (Cham: Springer, 2020), 1–13, 5.

Pataky Adrienn tanulmánya másrészt azt is beláthatóvá teszi, hogy a későmodern, tárgyias lírában, illetve a kortárs irodalomban a természet olyan szervezőelemként funkcionál, amely transzparenssé teszi a ciklikusság, a hálózatosság és a különbözőségekkel szembeni egység folyamatait.⁹ Nincs ez másként Buda Ferenc (1936–2025) esetében sem; *œuvre*-nek – így már debütáló kötetének, a *Füvek példájának*¹⁰ is – meghatározó mozzanata a natúra (füvek, fák, virágok) létfilozófiai tartalommal való felruházása, amelyen keresztül az élő és élettelen közti egymásra utaltság artikulálódni képes.¹¹

Buda Ferenc költészetében ugyanis – amelyet többek között Mórocz Gábor tanulmánya¹² is beláthatóvá tett – a növényi lét erkölcsi mintául szolgál az emberi létezés számára, bár ő a biopoétika terminus helyett az ökoideológiai kifejezést használja: „[A] költő etikai narratívájába panteisztikus (vagy modernebb szóhasználatnál élve: ökoideológiai) eszmei tartalmak is beszüremkednek. Az állhatatos ember a »vasszelidségű füvek« példáját követi: a növények létezési módja lesz számára a legfőbb mérce; ahhoz igyekszik közelíteni a saját létét. Ám ez nem azt jelenti, hogy a pusztta létfenntartásra kíván berendezkedni, hiszen a növényi lét meghatározó mozzanata – az ő szemszögéből nézve – nem az egyszerű vegetálás, hanem a csendes, de feltartóztathatatlan növekedés.”¹³

Buda Ferenc költészete azonban nemcsak az ember és természet közti sokréttű kapcsolatot tárja fel; verseiben sorsközösséget vállal a szegényekkel (szűkebb értelemben véve a falusi-tanyasi emberekkel, tágabban minden kétékezi munkás világával) is,¹⁴ mivel ez a közeg jelentette számára azt élményanyagot – hiszen ő is egy volt a nincstelenek közül –, amelynek révén „öntörvényű versvilága” kibontakozhatott.¹⁵ Ez az „öntörvényű” világkép már legelső kötetének nyitó versében, az *Éjszakában* is kirajzolódik: „de én meg nem állok sohasem, nincs bennem / töredelem, fogamat összeszorítom, / felfelé gördülő kő vagyok.” (7)

▼

9 PATAKY, „A kortárs magyar líra...”, 91.

Különösen Nemes Nagy Ágnes életművében érhető tetten ez a mozzanat; Nemes Nagy lírája ugyanis biológiai kontextusban működött, az intencionált tárgyiasságot, miközben az állatok és a növények transzcendentális-organikus szereppel ruházták fel. Uo., 92–93.

10 BUDA Ferenc, *Füvek példája* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1963).

11 GÖRÖMBEI András, „Költő a fekete aszály évadján: Vázlat Buda Ferencről”, *Alföld* 34, 7. sz. (1983): 66–70, 67.

12 Mórocz Gábor dolgozata antropológiai, etikai és poétikai dimenzióban vizsgálja Buda Ferenc kései költészetére jellemző pesszimizmusát. A tanulmány beláthatóvá teszi azt is, hogy Buda Ferenc költői világában a pszichológiai, etikai, antropológiai és metapoétikai rétegek elválaszthatatlan egységet alkotnak. L. MÓRO CZ Gábor, „Ember vagyok, emberhez van közöm»: Antropológiai és etikai eszmék Buda Ferenc költeményeiben”, *Hitel* 32, 2. sz. (2019): 94–104.

13 Uo., 98.

14 KISS, 935–936.

15 Uo., 936.

Füzi László az indulás éveiről írott tanulmányában is rámutat a szegénység világlátást szervező tapasztalatára, amely Buda Ferenc életművében egzisztenciális adottságként tételveződik, amelyhez erkölcsi tartás párosul. FÜZI László, „Az indulás éveiről: Töredékek a fiatal Buda Ferencről”, *Forrás* 53, 11. sz. (2021): 24–45, 24.

Buda Ferenc a *Füvek példájával* (1963) a *Hetek*¹⁶ közül elsőként jelentkezett kötettel, amelyet a korabeli kritikai visszhang egyöntetűen pozitívan fogadott. Juhász Béla az *Alföldben* megjelent írásában a *Füvek példáját* egy tehetséges pályakezdő debütáló köteteként aposztrofálta, melyet tudatos szerkezeti kompozíció jellemez.¹⁷ A *Kortársban* közölt írás a kötet erősségei közül a szegénység és a küzdelem tapasztalatából épülő költői világot emeli ki, ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy a *Füvek példájának* „nagyobb lélegzetű versei szabályozatlanul áradnak”, illetve sok esetben túlírtak, végső soron azonban a szöveg egy ígéretes pályakezdő bemutatkozását körvonalazza.¹⁸ Ladányi Mihály az *Élet és Irodalomban* megjelent recenziójában a kötet kapcsán pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy „[a] mi ebben a kötetben legrokonszenvesebb, az a kétségkívül magas költői színvonalon jelentkező határozott törekvés, hogy szenvedélyesen megküzdve a »csüngő vállú« szegénységgel, a lehúzó, megtévesztő ösztönökkel, eredeti közlendője is legyen a »homloktalan világ« számára.”¹⁹

Az eredeti közlendő Buda Ferenc 1963-as kötetében azonban nem csak az egész kötetten végighúzó erkölcsi-költői törekvésben mutatkozik meg. A *Füvek példájának* biopoétikai olvasata olyan termékeny diskurzust kezdeményez, amelyben az élet biológiai, szociális és egzisztenciális aspektusai a lírai beszéd autentikus szervezőelemeiként lépnek elő. Németh Zoltán biopoétikáról szóló esszéjében arra világít rá, hogy a szöveg biológiája képes megváltoztatni az ember önmagáról alkotott képét, mivel benne „az ember jelenik meg másként, mint ahogy azt ismerni véljük.”²⁰ Buda Ferenc költészetére nézve határozottan igaz ez a megállapítás, amelyet jól tükröz a kötetének az a poétikai sajátossága, amelyben a különböző életformák – en bloc a természet egésze – a szubjektum nyelvi megformálásában hangsúlyos szerepet kapnak.²¹ Így például a *Tél* című versben nem egyszerűen a természet ant-

16 A hatvanas évek végén fellépő, *Hetek* néven ismertté vált, az élménylíra új képviselőjeként számontartott irodalmi – tulajdonképpen virtuális – csoportosulás ugyan szervezeti szinten soha nem volt deklarálva, tagjai – Ágh István, Bella István, Buda Ferenc, Kalász László, Raffai Sarolta, Ratkó József és Serfőző Simon – együvé tartozása mégis vitathatatlan volt, amely a tagok esztétikai és világszemléleti azonosságából fakadt: „Rokonságuk és közelségük nem külsőleges szervezeti tömörülésben mutatkozott meg, hanem belső és lényegibb módon: a művészi törekvés, esztétikai eszmény, a valóság szemlélet, a világgép övezetében. Életsorsukban sok a hasonló motívum: mindannyian a szegénység mélyvilágából küzdöttek fel magukat, hozván a küzdelemes gyermekkor, a fájdalom és a szenvedések eleven élményeit, a súlyos élettapasztalatok sokaságát, a szemléletformáló életismeretet. Az útnak indító és eszméltető élményvilág alakította költői hivatástudatukat, ars poeticájukat. Versvilágukban kitüntetett szerepet kap a közvetlen személyesség, az életrajzosság. Ragaszkodnak a primer valósághoz, erősen kötődnek a tapasztalati élményformákhoz, s költészetükben – az egyéni különbözősékek ellenére – közösnek tetszik a valósághozközeltség elve. Világgépük fontos eleme az élményszerűen megismert közösség, e közösség iránti hűség és etikai elkötelezettség, valamint a belőle sarjadó közéleti felelősségérzet.” Kiss Mihály, „Az élménylíra új képviselői”, in *A magyar irodalom története 1945–1975*, szerk. BÉLÁDI Miklós, 2 kötet. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986), 2:935.

17 JUHÁSZ Béla, „Füvek példája: Buda Ferenc verseskötete”, *Alföld* 14, 12. sz. (1963): 94–96, 96.

18 HORGAS Béla, „Buda Ferenc: Füvek példája”, *Kortárs* 8, 1. sz. (1964): 157–158, 158.

19 LADÁNYI Mihály, „Buda Ferenc: Füvek példája”, *Élet és Irodalom* 8, 2. sz. (1964): 6.

20 NÉMETH Zoltán, „Biopoétika, generikai líra”, *Alföld* 66, 10. sz. (2015): 39–42, 39.

21 Kolozsi Blanka tanulmánya ugyanakkor arra is rávilágít, hogy a biopoétikai megközelítés „együtt járhat például a szubjektívítás új formáinak megjelenésével, a természet- vagy tájlíra műfajának megújulásával (amennyiben a »természet« mint mediálisan előálló közeg nem a (föld)történeti időtől és az emberi jelenlétől független statikus háttérként jelenik meg), valamint a növényi és az állati létformák nem kizárólag motívumként való értelmezésével, miközben az interpretáció szempontjából nem tekint-

ropomorf tulajdonságokkal való felruházásával, hanem az élő és élettelen, a testi és kozmikus dimenziók egymásba rétegződésével szembesülünk: „Kemény mint konok eskü / Elrendelt bizonyosság / Farkasbundájú hajnal / Gyomra kő szíve megállott / Nem mozdul néma néma / Szeme is mozdulatlan / Párjával együtt kinyílt csend / Búbjáig megfagy a vízcepp” (8–9).

Az organizmus alapvető működésének fokozatos – „Háta besüppedt szürke / Torkában csönd a kiáltás” (8) – felfüggesztődése, majd annak teljes leállása – „Gyomra kő szíve megállott / Nem mozdul néma néma” (8) – nem csupán metaforikus szinten tematizálódik, hanem az élő anyag működésképtelenségének poétikai leírásává alakul, amelyben az élő szövet mineralizációs folyamatai, az élettelen állapotba való átalakulás legkülönbözőbb stációi (vas, kő, fagyás) tárulnak fel előttünk. A csend mint fiziológiai állapot leírása – „Torkában csönd a kiáltás” (8) – különösen jól példázza azt a biopoétikai működést, amely a hangot a testhez kapcsolja, illetve amely a csendet a biológiai elnémulás állapotaként tematizálja. Az idézett verssor azonban azt is beláthatóvá teszi, hogy noha a kiáltás fiziológiai lehetősége még adott, az már nem tud realizálódni, a hangképzés – a hőtlan tél szorításában – ellehetetlenül.

A *Tél*ben a natúra tehát olyan organizmusként tárul fel előttünk, amelynek létfenntartó funkciói fokozatosan leállnak, és szemtanúivá válunk az élő test inorganikus anyaggá való átalakulásának. Ebben a megközelítésben Buda Ferenc verse a haldokló bioszféra miniatűr modellje, amelyben a tél nem pusztán évszakként jelenik meg, hanem az életfolyamatok felfüggesztésének és az organikus lét inorganikus állapotba való átfordulásának poétikai alanyaként. A *Tél* a természet működését egy antropomorfizált test hanyatlásának analógiáján keresztül teszi megragadhatóvá, miközben a lírai szubjektum az élő és élettelen közötti átmeneti zóna tapasztalatát is plasztikus módon teszi érzékelhetővé.

A kötetcímadó vers, a *Füvek példája* tovább erősíti Buda Ferenc kötetének biopétikai olvasatát. A vers olyan sokrétű biopoétikai struktúrát tár fel, amelyben a növényi létforma mint ontológiai és etikai modell a szubjektum önértelmezésének alapjává válik. A *Füvek példájának* felütésében a mező mint a „zöld katonák” közössége („Alszik a kusza-hajú mező, / alszik a rét, / a gyöngyökkel telehintett, lábon libegő selyem-ezred, / alszik a milliós sereg, / a verhetetlen, / mindig megújuló füvek” [12]) olyan kollektív entitásként tételeződik, melynek hálózatos életformája – gyökereik összefogóznak – a közösséget nem ideológiai, hanem biológiai-organikus összefonódásként tárja elénk. A vers rávilágít a földi élet, az ökoszisztéma legtöbbször láthatatlan működésére, ahol a füvek, a milliós sereg lassú, kitartó, rekurzív és burjánzó terjeszkedése jelképezi azt az igazi erőt,

▼
hetőek mellékesnek az egyes állatokhoz, növényekhez és természeti képződményekhez kulturálisan társított jelentéstartalmak sem.” KOLOZSI Blanka, „»e kő a testnek súlya s fájdalom«: Vázlatos áttekintés a kortárs magyar líra biopoétikai vonulatáról”, *Studia Litteraria* 61, 3–4. sz. (2022): 4–19, 14.

amely a passzivitás látszata mögött rejtőzik: „terjeszkedik országuk, tör előre bénító türelemmel, / ó, vas-szelídsgű füvek, ti zöld katonák, / lágságotok iszonyú fegyver!” (12).

A *Füvek példájának* szövegvilága a biológiai körforgás modelljét reprezentálja, hiszen explicitte teszi, hogy a növényi lét a halál, a bomlás és az ürülék anyagára épül: „ránő elásott halottra, gyalogútra, elhullajtott marhaganéjra” (12). A vers további sajátos aspektusa a lírai én radikálisan testi aspektusú önmeghatározása, amely a matéria sérülékeny – megsabdalt tekintet, sebek, nyavalyák stb. – voltára hívja a figyelmet. A *Füvek példájának* lírai énje továbbá a növényi létformával való azonosulást is egyértelművé teszi: „De nékem a füvek példája erőt ad / s az égig épülő láthatárok között / én már csak dolgozni akarok, álmomban is / dolgozni felnőtt felelősséggel, / földnek támaszkodó vaslétra-akarattal, / fejemet főlemelem, mint a füvek, a zöld katonák.” (14)

Az *Esti üzenet* szintén hangsúlyos biopoétikai mozzanatokkal bír. A vers felütésében a szelek zoomorfizált, technomorfizált és féktelen testekként – „nyerítnek nyihognak / patkótlan patájuk csattog a pikkelyes / piros cserepeken / réz-sodrony sörényük verdesi a rácsot / vas-szemük bevillan / szájukban zabola” (37) – való megjelenítése a természetet olyan ökológiai szisztémaként láttatja, amelynek megzabolázhatatlan élettereje – „lágyszálnyi szellők lapulnak tipródnak / semmivé kenődnek” (37) – áll szemben azzal a civilizációs eredetű bezártsággal, amely a lírai ént is megbénítja: „kimenni szeretnék / ledobni a csizmát / ledobni az inget / ledobni a gondot / és szőrén mezítláb szeleket megülni” (38) és „dehát hiába a szelek a szalajtok / zárva mind az ajtók” (38).

Az *Esti üzenet* szubjektuma a nyelv és az élővilág organikus kapcsolatára is rámutat, amikor kijelenti, hogy „fiaim a szavak” (39). A nyelvi produktumok biológiai utódokként való azonosítása során a beszélő másfelől azt is beláthatóvá teszi, hogy ez a folyamat szenvedéssel jár – „kenyéren nőtt kölykek / sohasem enyésznek árnyékká nem-volttá / mert kínból születtek” (39) –, amely ugyanakkor lehetővé teszi, hogy az önfenntartó, szelekciós elv alapján működő és normatív rendet létrehozó szavak – akárcsak a természet – nemcsak evolúciós szempontból, hanem erkölcsi értelemben is túlnőjenek környezetükön: „s túlnőnek a többen / a gyáván / a törpén / a szolgán / a vakon / győzelmük már törvény / szikrázó acélként úsznak a salakon / s mindent ami piszok / magukból kidobnak” (39).

Az *Eső és este* különösen jól példázza Buda Ferenc költészetének biopoétikai vonatkozását. A vers felütésében a természeti jelenségek radikális antropomorfizációjának lehetünk tanúi, amelyben a felhő anyaként, az eső gyermekként való azonosítása egyrészt feloldja az élő és élettelen oppozícióját, másrészt a természet reprodukív – az emberi nemhez hasonló – működésére is rámutat: „Nagy mozgolódás odafent – / felhőanyák bölcsőt keresnek, / s pucér kis esőgyerekek / földrehullván fenékre esnek.” (48)

Az én és a természet határait egymásba játszató, illetve a köztük lévő egyensúlyi állapotot felmutató második strófában a lírai én teste a természet szövetébe integrálódik, ezzel világítva rá az emberi szubjektum pozíciójára a bioszféra immanens szövetében: az ember nem külső megfigyelőként tétéleződik, hanem a bioszféra energetikai folyamataiba szervesen beágyazódó létezőként: „Hajam, mint ázott fűzfalomb, / vizet csurgat orrom hegyére. / Behúzott nyakkal nyargalok / a víz ütemtelen neszére.” (48)

Az *Eső és este* a vizet mint formátlan, mégis formáló anyagot olyan mediális közegként ábrázolja, amely lehetőséget teremt a szubjektum és külvilág közti határ feloldására: „Nyílt tükörarcú pocsolyák / toccsannak, hogy beléjük lépek, / s tréfásan vibrálnak tovább / szemük mélyén az esti fények.” (48) Az antropomorfizáció során („tükörarc”, „szemük mélyén”) a víz nem csupán optikai jelenséggént, passzív alanyként válik megragadhatóvá, hanem olyan érzékelő és reagáló közegként, amely képes válaszolni, azaz kommunikálni az őt ért (be)hatásokra, így a beszélő szubjektum és a természet érintkezése kölcsönös, rezgéseken és visszahatáson alapuló interakciót tár fel az olvasó előtt.

A negyedik, záró strófa tovább radikalizálja az individuum és a natúra közti összefonódást. A sötétedés érzékszervi átrendeződést idéz elő, ahol a látás helyébe az érintés kerül („tapogatózva rátalálnék”), így a világ érzékelése a test közvetlen, taktilis viszonylatában realizálódik: „Mit szólnál, ha melletted állnék, / koromnyi sötét kerekedne, / s tapogatózva rátalálnék / kócos fejedre?” (48) Az *Eső és este* az életet nem absztrakt fogalomként, hanem érzékelő, reagáló, anyagi létmódként ábrázolja, és egy olyan ontológiai világot tár elénk, ahol az ember és természet közti opposíció feloldása bizonyítja, hogy a szubjektum csak a bioszféra eleven, folyamatosan mozgásban lévő szövetének rezdüléseként (és rezdülésében) érthető meg csupán.

Buda Ferenc *Hó* című versének egyik legfeltűnőbb sajátossága a természet antropomorf és zoomorf elemekkel való felruházása: „korán / kinyílt virágokra havat öklelt / a vas-szarvú idő, jégcsapok / üveg-fogsora az ereszekben” (79) és „hó mindenfelé, fehér bunda” (79). A tél ebben a versben sem pusztán meteorológiai jelenséggént manifesztálódik, hanem testtel rendelkező, aktív, a környezetet átalakító erőként. A *Hó* – ahogy azt már korábbi Buda-versekben is megfigyelhettük – folyamatosan oszcillál az élő és élettelen világ között, elmosva ezzel a köztük lévő határvonalat: „hóvánkoss a síneken” (79) vagy „Felhabzott, megmevedett tenger / a havas mező” (80). A hó itt nemcsak kis összetevőkből álló, ún. granuláris anyag, hanem sokasodó, szétterjedő entitás: „a sűrű hó, a bokáig érő / vastag gond ráül, letelepszik / udvarra, ólra, kerítésre, / fehérrel foltozza az ég alatt / járók szürke ruháját, hull, hull, / alig hallható zizegéssel” (79). A vers egyik legérdekesebb költői képe a „villogó hó-tojás” kifejezésben ragadható meg, amelynek biopoétikai paradoxona abban ragadható meg, hogy a tojás mint életmetafora a pusztulás közegében ad jelet önmagáról.

Szintén figyelemre méltó a vers katonai struktúrákban, azaz kollektív tömegként megjelenő testreprezentációi, amelyek folyamatosan ki vannak szolgáltatva a természet erejének és törvényeinek: „övig ázott / férfisereg, bődülő motoros / gép háborúzik a lágyn is / ellenálló, nyers hőtömeggel” (80). Az idézet részlet másrészt az organikus és a technikai világ konfliktusos természetét is feltárja; az épített környezet, a technikai objektumok rendre a természet ellenében mutatkoznak meg, amelyek azonban gyakran meghibásodnak, rávilágítva azok sérülékeny voltára: „töből / kireccsent telefondúcek, kusza / kábelek feküsznek szanaszét / a süket pályán” (79–80).

Buda Ferenc *Hó* című versének poétikai terében tehát az emberi, a technikai és a természeti szférák folyamatos kölcsönhatásának dinamikája figyelhető meg. A vers biopoétikai értelemben azt a tapasztalatot rögzíti, miszerint az ember és az általa létrehozott technikai rendszerek végső soron ugyanannak az elemi, materiális világ törvényei alá tartoznak, amelyek alól senki nem képes kivonni magát, mivel a természet hatóerői folyamatosan újrendezik az emberi világ rendjét, és érzékelhetővé teszik annak törékenységét.

A *Füvek példájának* biopoétikai olvasata rámutat arra, hogy a kötet szövegvilágában a természet nem pusztán metaforikus elemként jelenik meg, hanem olyan szövegszervező módként, amelyen keresztül az emberi létezés értelme, sziszifuszi küzdelme, sérülékenysége és kitartása egyaránt megmutatkozhat. Buda Ferenc lírája olyan világképet tár elénk, amelyben az ember nem különálló entitásként, hanem a bioszféra egészéhez szervesen kapcsolódó létezőként tétéleződik. Az elemzések rámutattak arra, hogy a természet képei egyszerre hordoznak ontológiai, etikai és közösségi aspektusokat, mivel a növényi létforma, a füvek kitartása, a ciklikus megújulás stációi, illetve a hálózatos összefonódás stb. egyaránt az emberi magatartás modelljeként szolgálnak. A *Füvek példájának* az élet anyagi, illetve érzéki tapasztalatából kiinduló „öntörvényű” versvilága olyan poétikai működésmódot tesz láthatóvá, amelyben a natúra eleven, folyamatos mozgása az emberi létezés egzisztenciális és etikai dimenzióit mélységeiben teszi láthatóvá.

Pál Sándor Attila

„Ha akarnak, megtalálnak”

Buda Ferenc interjútól

Buda Ferenc életében csaknem hetven interjút adott. Rögtön pontosítok: mindez a magyar nyelven, nyomtatásban megjelent beszélgetéseket jelenti, benne azokkal a riportokkal, amelyek nem a hagyományos interjúformában, tehát kérdés-feleletként íródtak, de idézik Buda Ferenc saját szavait, valamint azokkal is, ahol esetleg több beszélgetőtárs mellett, kerekasztal-beszélgetésen vagy többszereplős interjúban szólal meg – a klasszikus dialógusok mellett. Ebben a rövid írásban ezt a 66 interjút kísérem meg némiképp kontextualizálni, szőrmentén áttekinteni, s kiemelni belőlük egy-két fontosabb, fundamentálisabb vagy érdekesebb elemet. A beszélgetések jegyzékét a szöveg végén közlöm is.

Természetesen nem állítom, hogy gyűjtésem teljes körű, bár arra törekedtem, hogy valamennyi Buda Ferencsel készült interjút összeszedjem. Az ilyen jellegű és törekvésű munka természeténél fogva nem lezárható, nem lehet teljes, hiszen el is kerülhet a figyelmem egy-egy szöveg, illetve lappanghatnak is még beszélgetések. Mindenesetre egy jövőbeni kutatáshoz, mely akár kifejezetten Buda ilyen jellegű megszólalásait vizsgálja, akár egészen más miatt lesz szüksége az interjúkra, reményeim szerint jó szolgálatot tesz majd az írásom végén található jegyzék.

Esterházy Péter 1989-ben nyilatkozta azt Keresztury Tibornak, hogy az interjú műfajának „[é]rtelme rendszerint nem sok van. Érdekessége szokott lenni. Én legalábbis mindig szívesen olvasok interjút. Lehet, hogy a tartózkodásom is innét.” Valamint, hogy „[é]gy interjú hírverés és önreklám is, és úgy gondolom, erre nincsen szükségem.”¹ Mindez egyrészt rámutat a műfaj, és egyáltalában a sajtóviszonyok rendszerváltozás előtti, torz voltára, majd a későbbi változásokra, ahogyan minderről az idézett beszélgetésben bőven szó is van, másrészt alkalmat ad a műfajról való rövid tűnődésre bevezetésképpen. Harmadrészt és nem utolsósorban e mondatokat akár Buda Ferenc is mondhatta volna, eltekintve attól, hogy nem tudom, mennyire szívesen olvasott interjút, azt viszont tudni vélem, hogy a hírverésre, a reklámra több szüksége lett volna, mint Esterházy Péternek, abban az értelemben, hogy életműve kevésbé volt szem előtt, viszont mindenemű kitérülködés, erőltetett nyilvános szereplés vagy a marketingcélú önreprezentáció (bizonyára) alkatilag volt idegen tőle.

Írók, költők interjút, ilyesféle nyilatkozatait elsősorban azért érdemes vizsgálni, mert jóllehet, ha szépirodalmi műveiket, esszéiket tekintjük primer

▼
¹ „Azt csinálom, amit eddig, nézdegek” – Keresztury Tibor beszélgetése Esterházy Péterrel. In: ESTERHÁZY Péter: *Vanni van. Válogatott beszélgetések*. Magvető Kiadó, Budapest, 2025. 15. és 16.

szövegeiknek, publicisztikájukat, egyéb írásait szekunder írásoknak, az interjúk tercier korpusznak számítanak, mégis, közvetlenül nyilatkoznak műveikről, életükről, emlékeikről, az alkotáshoz való viszonyukról, közéletéről, s a legváltózatossabb témákról. Egyszerűen szólva mindarról, amiről megkérdezik őket (feltéve, hogy adnak egyáltalán interjút). Régi kérdés tehát, hogy az interjúk hozzátartoznak-e a szorosan vett költői, írói (vagy akár egyéb művészi) *œvrue-höz*,² hiszen nem minden alkotót kérdeztek gyakran és sokat, s nem minden szerző nyilatkozik könnyedén, frappánsan vagy „csak egyszerűen” jól. Az viszont kijelenthető, hogy fontos, sok esetben nélkülözhetetlen, akár egyfajta bevezetésként szolgáló források lehetnek az egy-egy életműben való elmélyedés során, azzal a kritikus, irodalomtörténeti közhellyel együtt, amit nem árt észben tartani, hogy nem feltétlenül a szerző művének legjobb értelmezője, sőt.

Buda Ferenc első interjútját 1964-ben, első kötetének megjelenését követően, Pusztavacson adta 27 évesen,³ az utolsót, ha a publikációk időpontját vesszük irányadónak, akkor a jelen *Forrás*-számban posztumusz közölt beszélgetés szerint Kriskó Jánosnak Kecskeméten, valójában azonban alighanem Borzák Tibornak, amely az *Országút* hasábjain jelent meg, 2022 novemberében. Ekkor 86 éves volt.⁴ A rendszerváltást megelőzően 15 beszélgetés, riport látott napvilágot a magyar sajtóban Buda Ferencel, 1989-et követően pedig 51.

A rendszerváltás előtt

Nem pusztán azért kell különbséget tennünk a rendszerváltást megelőző időszak beszélgetései, és az azt követő évtizedekben megjelent anyagok között, mert egy történetileg-irodalomtörténetileg, a (sajtó)nyilvánosság szempontjából bevett cezúráról van szó, ami használható vagy szokásos, hanem azért is, mert Buda Ferenc helyzete, írásművészetének elismerése-elismertsége, költői pozíciója is megváltozott, s hangsúlyosan megváltozott az is, amiről kérdezték az interjúkészítők, mint azt a későbbiekben látni fogjuk.

Mint fentebb már említettem, az első riport 1964. szeptember 6-án jelent meg a fiatal költővel a *Pest Megyei Hírlap*ban, Ösz Ferenc tollából. A cikk Pusztavacról szól, s Buda mellett az iskolaigazgató Paál Józsefet is megszólaltatja. Budáék ekkor éltek a településen egy éve, az egyik átalakított cselédházban, első kötete már megjelent 1963-ban, a *Füvek példája*,⁵ s képesítés nélküli tanárként tanított

▼

2 John MARTIN-JOY – Allan COOPER – Richard ROHFRITCH: *Conversations with Donald Hall*. University Press of Mississippi, Jackson, 2021. vii.

3 Ösz Ferenc: Pusztavacs. *Pest Megyei Hírlap*, 8. évf. 209. sz. (1964. szeptember 6.), 8.

4 BORZÁK Tibor: Mennyi ellentét van bennem. *Országút*, 74.

5 BUDA Ferenc: *Füvek példája*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1963.

oroszt, magyart és földrajzot. „Azt sem titkolja, hogy nehéz az élete. Lakása még nem alkalmas a vendég fogadására. Fizetése nem magas, nincs kertje, udvarában nem kapirgálnak csirkék, a helyi kereskedelemre van utalva.” E cikk lényegében hozzászólás is az *Élet és Irodalom*ban ekkoriban futó Vidéken élni című vitához.

A második, hasonlóan riportszerű, de saját megszólalásokkal tarkított beszélgetést Hatvani Dániel készítette vele négy évvel később, 1968-ban.⁶ Egy évvel vagyunk ekkor a *Forrás* indulása előtt, a Buda-család pedig, immár három gyerekkel, három éve él Kecskeméten. Buda Ferenc a második kötete előtt áll, amely majd két évvel később jelenik meg.⁷ E cikk inkább portrészzerű híradás a költőről, hogy kicsoda is ő, milyen viszontagságos úton jutott el Kecskemétre, mivel foglalkozik éppen, s ez általános vonása lesz az 1989 előtt megjelent interjúknak, riportoknak, hogy időről időre felhívják a figyelmet a kérdezők megítélése szerint keveset író, pontosabban írás helyett egyéb tevékenységekkel foglalkozó (tanítás, faragás) költőre. A Hatvani-cikk, Buda szavaival így zárul: „Szeretnék egy olyan fajta, de igazán csak énám szabott verset írni, hogy a lét, minden gondja-baja ellenére nagyszerű, felemelő.”

E ritka nyilatkozatoknak, s a többszöri figyelemfelhívó-bemutató funkciónak köszönhető, s ez egész pályájára vonatkozik, szinte valamennyi beszélgetésre, hogy sokat időznek a kérdezők az életúton, mintegy lineárisan szeretik végigbeszélni, végigbeszélteni Buda Ferencel, s így kialakul egy életút-elbeszélés, ami az évtizedek során alig módosul, csaknem mindig ugyanaz, mondhatni, természetesen, igazán csak a részletessége változik, illetve egy lényeges súlypont. Ennek első, eklatáns példája Nádor Tamás interjúja,⁸ mely a debreceni családtól, annak történetétől, a felmenőktől és a gyermekkortól, egyetemista évektől, a nevezetes Kiss Tamás bonmot-n („A vers olyan legyen, hogy ne maradjon benne egy fölösleges szó, egyetlen felesleges vessző”) át a főbb hatásokig (Petőfi, József Attila, az összes versek Cserépfalvi-kiadása, később Juhász Ferenc, Nagy László, a Biblia) járja végig a Buda-univerzumot.

Mindezt folytatja-kiegészíti Füzi László 1982-es beszélgetése a *Napjaink* hasábjain⁹ a pesti évekkel, a további életúttal, s az interjú leginkább azzal emelkedik ki a rendszerváltást megelőző megszólalásokból, hogy a végén egy egészen bátor nyilvánosságkritikát fogalmaz meg Buda Ferenc.¹⁰

▼

6 HATVANI Dániel: Négy szemközt Buda Ferencel. *Petőfi Népe*, 23. évf. 110. sz. (1968. május 12.), 6.

7 BUDA Ferenc: *Ébresszen aranyisp*. Szépirodalmi Kiadó, 1970.

8 NÁDOR Tamás: 10 kérdés Buda Ferenchez. *Magyar Ifjúság*, 20. évf. 35. sz. (1976. augusztus 27.), 27–28.

9 FÜZI László: Életünk s vállalt sorsunk az irodalom. Beszélgetés Buda Ferencel. *Napjaink* 1982/11. 20.

10 „Az irodalom dolgairól: változatlanul igaz az, amit Csoóri Sándor elmondott. Az irodalom, a művészetek művelői –, de beszélhetünk tágabb körrel is – információhiányban szenvednek. Megaláznak, egy nép és szellemi elite lebecsülésének tartom, hogy a világ híreit – még a szomszédétól is – tolvaj módjára, csempészés útján kell beszerezniük. Szándékosan beszéltem külön a népről és külön a szellemi elitéről. Nem tartom ugyanis szerencsésnek, hogy vannak körök, amelyek a hivatalos sajtótól eltérő módon értesülhetnek a világ dolgairól. Ennek csak a további dezinformáltság lehet az eredménye. S a szellemi elit leválasztása a

Az egyik legolvasottabb, legalábbis a legtöbb olvasóhoz eljutó interjút Székér Endre készítette Buda Ferencsel abból az alkalomból, hogy ötvenéves lett.¹¹ Ez a beszélgetés ugyanis, melynek címe *Konok hittel*, az egykori Központi Sajtószolgálat révén dokumentálhatóan négy nagy megyei napilapban is megjelent.¹² Szó esik benne többek között a Hetek költőcsoportról,¹³ a *Forrásról* természetesen és a fiatal kecskeméti költőkről is, akiknek ekkoriban szerkesztettek antológiát.¹⁴

A rendszerváltást megelőző időszakból még egy hosszú interjút kell kiemelni e helyütt, amit Vasy Géza készített Buda Ferencsel az *Olvasó Nép* című lapba.¹⁵ Egyrészt mintegy „állatorvosi lova” a későbbi életút-beszélgetéseknek, hiszen mint említettem, az életrajzi állomások, hatások, események elbeszélése alig módosul valamit a későbbiekben, legfeljebb azok részletessége, másrészt csak itt szerepel az az információ, sem előtte, sem utána, hogy Pesten feleségével egy ideig Bohuniczky Szefinél¹⁶ laktak albérletben, aki esténként felolvasott nekik ekkoriban készülő emlékirataiból.¹⁷ Valamint az átmenetiség tapasztalatának ez az egészen remek megfogalmazása is: „...afféle köztes veteménynek tekinthettem magamat a falusi meg a városi életforma között.”

1989 után

A rendszerváltást követően nemcsak az interjúk gyakorisága változik meg (2012-ig szinte csak pár olyan év van, amikor nem készül beszélgetés Buda Ferencsel), hanem a tematika is bővül: az eddig politikai okokból hiányzó, ám túlzás nélkül meghatározónak nevezhető történések, nevezetesen az 1956-os események, Buda szerepvállalása, az októberi-novemberi események kapcsán írt versei, ezeknek a szövegeknek a későbbi sorsa, majd bebörtönzésének története és tapasztalatainak elbeszélése csaknem valamennyi interjújában szóba kerül ezentúl, hol csak pár kérdés erejéig, hol pedig teljes, hosszú beszélgetéseket szentelnek ennek a kérdésnek. Kihagyhatatlan elemmé válik, olyannyira, hogy már-már kissé túlhajtottnak, s Buda számára is fárasztónak tűnik fel sok esetben az erről való beszéd.¹⁸

▼
tömegekről. Másról beszél tízmillió és másról beszél tízezer ember: nem értik egymás nyelvét. Tudathasadásos állapot ez. Nincs mit számonkérni a költőktől az »érthetetlen« versek miatt, ha olykor a hatalom maga is madárnnyelven szól.”

11 Itt érdemes megjegyezni, hogy ekkor ez mindössze a kilencedik interjú, ami Buda Ferencsel készült.

12 Lásd az interjúk jegyzékénél.

13 A költőcsoport tagjai: Ágh István, Bella István, Buda Ferenc, Kalász László, Raffai Sarolta, Ratkó József és Serfőző Simon.

14 Ez volt a *Homokfűvász* című antológia, mely Kecskeméten jelent meg 1986-ban. A benne szereplő szerzők: Agócs Sándor, Csikós Zsuzsa, Dobozi Eszter, Józsa Fábrián, Tábori Kálmán és Turai Kamil.

15 VASY Géza: „Mindennapos olvasó vagyok”. Beszélgetés Buda Ferencsel. *Olvasó Nép*, 10. évf. 36. sz. 113–126.

16 Bohuniczky Szeffi (1892–1969) magyar író, a *Nyugat* munkatársa volt, Baumgarten-díjas.

17 BOHUNICZKY Szeffi: *Othonok és vendégek*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1989.

18 Itt emelendő ki Csernák Árpád 1976-os beszélgetése, melyet csak 1991-ben közölt egy ’56-os kérdés-válasz miatt. CSERNÁK Árpád: A vers marad legfontosabbnak... (Beszélgetés Buda Ferencsel). *Somogyország*, 2. évf. 1. sz. (1991. január 3.), 9.

Az 56-os történések elbeszélése kapcsán visszatérő elemekké válnak a versek keletkezési körülményei, a forradalom napjai, az inkriminált versek elterjedése, a jelentkezés a rendőrkapitányságon, a tárgyalás, a bebörtönzés, a börtönélet, az ottani mindennapok, a bezártságban való írás lehetőségei és lehetetlensége, valamint fundamentálisan, amit minden alkalommal hangsúlyozott Buda Ferenc, hogy sem harag, sem pedig bosszúvágy nem maradt benne.¹⁹

Az interjúk ezekben az években már nem annyira híradások vagy figyelemfelhívások, sokkal inkább alkalmakhoz (kerek születésnapok, irodalmi estek, egy-egy újabb kötet megjelenése) kötődnek, a kilencvenes évek közepétől a sorjázó díjak kapcsán is több beszélgetés készül (a Pro Literaturától a Kossuth-díjig és tovább), sok esetben egykori pályatársakra emlékező beszélgetések jelennek meg, illetve később még jellemzőbb a nagy idők tanújára való kíváncsiság (emlékezések Ratkó Józsefre, Nagy Lászlóra, a *Forrás* köréhez tartozókra stb.), s lekövethek bennük Buda Ferenc mozgásai is az országban, már ami a különféle lakhelyeket illeti (Kecskemét, Sopron, Tiszakécske, Töserdő). Kisszínesként vagy korfestő adalékként érdekes ebből a szempontból Borzák Tibor rövid írása a *Mai Nap* című napilapból, melynek alcíme: *Buda az országúton kamasz Trabanttal*.²⁰

A korábban már említetteken túl, tehát Debrecentől 1956-on át Kecskemétig és a *Forrás*ig szintén visszatérő elemmé válik a műfordítás kérdése, az első, keserű bolgár munka, az orosz nyelv szerepe, majd a kazak, kirgiz, baskír, ujjur nyelvekkel való megismerkedés, a fordítás műhelygondjai, versek, mesék, eposzok. Újdonság az is, hogy Buda kendőzetlenül elmondja általában kicsit sem kedvező véleményét a közéletéről is, a napi, heti, havi, választási ciklusnyi aktualitásokba nem beleragadva.

Az 1989 utáni interjúk közül van néhány kiemelkedő. Érdemes kicsit hosszabban idézni az aktualitásoknál bővebben elidőző (tehát nem az életrajz pontjait felmondató) beszélgetésből a *Forrás*ból, 1999-ből: „Gyalogolok kint a határban, akár órákig, akár napokig, biztonsággal felhasználhatom az eheto növényeket, óvakodom az ártalmasoktól, nagyjából tudok tájékozódni a felhős és a csillagos égen a szememmel, a legtöbb madarat a röptéről-hangjáról felismerem, de ha valaki azzal a kérdéssel szorítana a sarokba, hogy mi az a bux, magyarázat helyett csak elnémulnék, holott naponta többször is hallhatok róla a rádióban. S ez csak egy parányi csücske az egész szövedéknek. Bizonyára korszerűtlen vagyok. De: ilyen vonatkozásban nem is tudok, nem is akarok korszerű lenni. (Ámbár: ha nagyon akarnék, bizonyára tudnék, s ha tudnék, lehet, hogy akarnék...) Látom,

▼
19 Az 56-os eseményeket, benne Buda Ferenc szerepét, megéléseit, előzményeit és következményeit messze legrészletesebben körüljáró beszélgetést Erős Kinga készítette a költővel. ERŐS Kinga: Nem áldozat – tanú. Beszélgetés Buda Ferencsel. In: Uő: *Szavakban lobog. Írók az 1956-os forradalomban*. Orpheusz Kiadó, Budapest, 2019. 33–47.

20 Dolgozatom címe is ebből a szövegből vett idézet. BORZÁK Tibor: Versnek ritkán kedvez a kor. Buda az országúton kamasz Trabanttal. *Mai Nap*, 6. évf. 207. sz. (1994. július 30.), 11.

érzékelem és tudomásul veszem a pénz-világrendszer realitásait, annál is inkább, hiszen akarva-akaratlanul naponta magam is elszenvedő részese vagyok, de soha nem tudom elfogadni, hogy a pénz áll az értékek csúcán. Minden ízem tiltakozik ez ellen, akkor is, ha kénytelen vagyok használni... Nem akarom idézni a lassan már közhellyé váló észak-amerikai indián aforizmát, mely szerint, ha kivágták az utolsó fát, ha kifogták az utolsó halat, amikor már minden folyó megmérgeződött, akkor döbbenünk majd rá, hogy a pénz ehetetlen. De ide tehetem azt a rövid keleti közmondást is, amelyik szerint: a pénz piszok a kézen. Ebben a tekintetben egyébként csak a családom létfenntartása kényszerít radikalizmusom felszámolására. Ami a politikának a személyekre lebontott vonatkozásait illeti: az elmúlt nyolc-tíz esztendő nem tölt el nagy örömmel. Általam becsült, szeretett emberektől idegenedtem el, nyilván bennem is sok hiba, fogyatkozás van, az is lehet, hogy nem mindent látok jól, de azok többségének, akik politikai szerepet vállaltak – fogalmazzunk csak takarékosan és haloványan, nem tett jót ez a szerep. Azt mondják, hogy a politika a lehetőségek tudománya. Az etika olykor a lehetetlené. Talán a politikának sem ártana ezt megcéloznia.”²¹

Még egy jellemző dologról ejtenék szót e beszélgetés örvén. A teljes korpuszt áttekintve is látszódik, hogy amikor saját verseivel, verssoraival szembesítették Buda Ferencet, vagy azok keletkezésére kellett, hogy reflektáljon, arra kérték a kérdezők, hogy idézze fel ezeket a körülményeket, vagy avassa be az olvasót a misztikába, nem jön zavarba, de nem válaszol a naiv módon elvárt panelekkel és fordulatokkal ezekre a kérdésekre, azt is mondhatjuk, hogy egyáltalán nem válaszol. Nem azért, mert ne akarna vagy nem tudna, hanem az a benyomásom, hogy abból a belátásból fakad mindez, hogy a versnek kell önmagáért beszélnie. Illetve azért íródott a vers, mint vers, mert így tudott megszólalni. Mindezt újra, másképpen, innen-onnan közelítve körülírni felesleges és értelmetlen.²² És ehhez kapcsolódik egy éppen ezért kissé meghökkentő, de logikus kifakadás egy Szakolczay Lajosnak adott interjúból,²³ mely válasz egyébként egyedülálló a teljes beszélgetéskorpuszt figyelembe véve: „Barátom, nekem ne szabja meg senki, hogy mi a vers feladata. Majd azt az én versem megszabja magának. Azt is, hogy milyen feladatokat vállal, és milyeneket nem. Én is elfogadom, ha valaki másmi-

21 FÜZI László: A változásokról álló napig lehetne tűnődni. Beszélgetés Buda Ferencel. *Forrás*, 1999/3. 19–23.

22 A *Himnusz* haza című verset firtató kérdésre például ez a válasz születik: („...) S az ember lát maga előtt a térképen egy szép kerek földrajzi egységet, Euráziának körülhatárolt területét, olvasott is túl-egyest s mást ennek a földrajzi egységnek a geológiájáról, őstörténetéről, történetéről, a legújabbat maga is éli már több, mint fél évszázada, s rá kell jönnie végül, minden misztifikálást mellőzve, hogy e szorosok, hágók szabdalta, lánchegység koszorúzza medence, ennek is a középtája, ez az alluvialis síkság valaminő esszenciája, kivonata, vagy legalábbis tanulságos mutatója Eurázsia történetének. Ahogy a környező hegyekből eredő folyóvizek lehordtak ide középre kövecset-kavicsot, fővenyt, itt-ott arannyal vegyesen, uszadékfát, s még minden egyebet, akként jelentek meg itt ősidők óta emberi közösségek, különböző okok, indítékok, vonzalmak folytán, s néhány – nem is túlságosan hosszú – időszak kivételével ennek a földnek mindig nagyobb volt a vonzása, mint a taszítása. Itt mindig lehetett élni, ha hagyták, s nem egyszer ideiglenes menedéket is szolgált – mint például épp napjainkban. A *Himnusz* hazában lehet, hogy nem ilyen szemszögből, vagy nem ilyen alapállásból ejtettem néhány szót...” FÜZI 1999. 21.

23 SZAKOLCZAY Lajos: „Vérzik az ősz vörös levelekkel”. Beszélgetés Buda Ferencel. *Magyar Napló* 2004/7. 22–28.

lyen feladatot tűz ki célul. És ha a vers jó, gyönyörűséggel olvasom. Különben is köpök a kánonokra.”

A 2000 utáni interjúkból kiemelhető még Elek Tibor kiéneklőbb válaszokra lehetőséget és teret nyújtó beszélgetése a *Bárkából*.²⁴ Sági Norberta szorosan Kecskemét-fókuszú, hosszabb dialógusa a *Forrásból*,²⁵ Torkos Matild 2021 végi beszélgetése az *Indexről*, mely a szabad kitérőkkel, emberi megszólalásokkal, kevésbé konstruált beszéddel tűnik ki a sorból,²⁶ valamint Szirák Péter Debrecen-fókuszú beszélgetése az *Alföldből*.²⁷

Az utolsó interjút Borzák Tibor készítette Buda Ferencel, aki egyébként is messze a legtöbbször kérdezte őt pályája során.²⁸ A könnyed hangvétellő beszélgetésből megtudható, hogy a közelet még mindig aktívan foglalkoztatta Budát élete utolsó éveiben, hogy nem volt elégedett az életművével, ami annak terjedelmességét illeti, s leginkább a prózát hiányolta, verseket folyamatosan írt, mint tudjuk azóta, csaknem az utolsó pillanatig. Nyilvánvalóan nem szándékoltan, de utólag látható, hogy visszatekintő, alkonyi dialógus ez, de még nem a naplemente előtti utolsó pillanatból.

Záruljon ez a kis írás is az utolsó interjú utolsó passzusával.

„Az is jót tesz a lelkemnek, ha együtt lehetek a gyerekeimmel, az unokáimmal, vagy amikor eső után látom, hogy magukhoz térnek a kókadtt fák. Várom, hogy reggel kisüssön a nap és megszólaljanak a madarak.”

Buda Ferenc interjúi

1964

ŐSZ Ferenc: Pusztavacs. *Pest Megyei Hírlap*, 8. évf. 209. sz. (1964. szeptember 6.), 8.

1968

HATVANI Dániel: Négyszemközt Buda Ferencel. *Petőfi Népe*, 23. évf. 110. sz. (1968. május 12.), 6.

▼

24 Megemlítendő az is, hogy Buda részletesen kifejti gondolatait ebben a beszélgetésben a környezetvédelemről-környezetpusztításról, valamint a kis népek sorsáról a világban, a történelemben, párhuzamot vonva a természetben fellelhető biodiverzitással: hogy tudniillik annál gazdagabb a világ, minél többféle. ELEK Tibor: „Gazdátlanul a Föld is árva”. Beszélgetés Buda Ferencel. *Bárka*, 2003/4. 58–69.

25 Buda Ferenc: Hazulról – haza. Az interjút Sági Norberta készítette. *Forrás*, 2012/7–8. 7–18.

26 Például a szintén egyfajta visszatérő motívumként, hatvan éve folyamatosan szinte minden beszélgetésben szóba hozott „keveset írást” firtató kérdésre adott válaszzal: „Minden nyavalyával foglalkoztam, csak írni ne kelljen.”

27 Semmi fölösleges. Buda Ferencel Szirák Péter beszélget. *Alföld*, 2022/9. 41–47.

28 Szám szerint öt alkalommal.

1971

HORÁNYI Barna: Buda Ferenc és Csorba Győző a költészetről. *Somogyi Néplap*, 27. évf. 90. sz. (1971. április 17.), 5.

1972

V. M.: Buda Ferenc (Megyei Művészeti Díj 1972). *Petőfi Népe*, 27. évf. 273. sz. (1972. november 19.), 6.

1976

NÁDOR Tamás: 10 kérdés Buda Ferenchez. *Magyar Ifjúság*, 20. évf. 35. sz. (1976. augusztus 27.), 27–28.

1980

sz. j.: Beszélgetés Buda Ferenc költővel. *Szolnok Megyei Néplap*, 31. évf. 254. sz. (1980. október 29.), 5.

1982

Válság vagy váltás? Szociográfusok kerekasztal beszélgetése a Forrás szerkesztőségében (Hatvani Dániel, Buda Ferenc, Bánlaky Pál, Kamarás István, Varga Csaba, Csató Károly, Varga Dávid, Kőbányai János, Tóth Tibor, Kovács János és Bodor Jenő hozzászólásaival). *Forrás* 1982/5. 88–96.

FÜZI László: Életünk s vállalt sorsunk az irodalom. Beszélgetés Buda Ferencel. *Napjaink* 1982/11. 18–20.

1984

BALLAI József: Buda Ferenc: „Túl sok a betű a világban”. *Petőfi Népe*, 39. évf. 242. sz. (1984. október 14.), 5.

1986

BORZÁK Tibor: Fölfelé gördülő kő vagyok. Beszélgetés Buda Ferencel. *Magyar Ifjúság*, 30. évf. 39. sz. (1986. szeptember 26.), 36–37.

SZEKÉR Endre: Konok hittel. Beszélgetés az ötvenéves Buda Ferencel. *Petőfi Népe*, 41. évf. 258. sz. (1986. november 1.), *Somogyi Néplap*, 42. évf. 259. sz. (1986. november 3.), 5., *Csongrád Megyei Hírlap*, 43. évf. 252. sz. (1986. október 25.), 8., *Fejér Megyei Hírlap*, 42. évf. 258. sz. (1986. november 1.), 9.

1988

BORZÁK Tibor: Díj, lelkiismeret-furdalással. Beszélgetés Buda Ferencel. *Petőfi Népe*, 43. évf. 114. sz. (1988. május 14.), 5.

VASY Géza: „Mindennapos olvasó vagyok”. Beszélgetés Buda Ferencsel. *Olvasó Nép*, 10. évf. 36. sz. 113–126.

1989

KOLOH Elek: Pillantás vissza és előre. 20 éves a Forrás (Szekér Endre, Buda Ferenc, Goór Imre, Füzi László, Pintér Lajos megszólalásaival). *Petőfi Népe*, 44. évf. 75. sz. (1989. március 30.), 4.

Á. SZABÓ János: Rongyolható zászló. Látogatóban Buda Ferencnél. *Fejér Megyei Hírlap*, 45. évf. 111. sz. (1989. május 13.), 7.

1990

Nem a börtönnek, nem magamnak, hanem a Jóistennek tartozom hálával. Buda Ferenc költővel beszélget Frigyesy Ágnes. *Honismeret*, 1990/5–6. 29–32.

1991

CSERNÁK Árpád: A vers marad legfontosabbnak... (Beszélgetés Buda Ferencsel). *Somogyország*, 2. évf. 1. sz. (1991. január 3.), 9.

KVÁRI SINKÓ Zoltán: Csöndország – egy korszak tükre. Beszélgetés Buda Ferenc költővel. *Veszprémi Napló*, 47. évf. 86. sz. (1991. április 13.), 5.

FRIGYESY Ágnes: Nem az a legény, aki üt. *Magyar Fórum*, 3. évf. 28. sz. (1991. július 11.), 8.

1992

PARDI Anna: Börtönviselt legenda. Beszélgetés Buda Ferenc költővel. *Új Magyarország*, 2. évf. 135. sz. (1992. június 9.), 15.

1993

GÓZON Ákos: Beszélgetés Buda Ferenc költővel. *Kincskereső*, 1993/7. 25–26.

1994

BORZÁK Tibor: Versnek ritkán kedvez a kor. Buda az országúton kamasz Trabanttal. *Mai Nap*, 6. évf. 207. sz. (1994. július 30.), 11.

1996

MERKLIN Tímea: A „Csöndország” költője Nagy Lászlóra emlékezik. *Vas Nép*, 41. évf. 139. sz. (1996. június 15.), 6.

„Homok-hazámra gondolok mindig...” A 60 éves Buda Ferencsel Bella T. Klára beszélget. *VÁRHely*, 1996/3. 81–84.

SAJTOS Lajos: Barangolás a költészet forrásvidékén. Beszélgetés a 60 éves Buda Ferencsel. *Fejér Megyei Hírlap*, 52. évf. 262. sz. (1996. november 9.), 8.

1997

BAKONYI István: Egy költői életmű forrásvidéke. Beszélgetés Buda Ferencsel. *Pannon Tükör*, 1997/6. 45–46.

1999

FÜZI László: A változásokról álló napig lehetne tűnődni. Beszélgetés Buda Ferencsel. *Forrás*, 1999/3. 19–23.

A. L.: Japán haikut és uigur népmeséket fordít. Buda Ferenc szerint nem emberérdekű a mai verseny- és teljesítményközpontúság. *Hajdú-Bihari Napló*, 56. évf. 33. sz. (1999. február 9.), 8.

2000

LŐCSEI Gabriella: Két víz között, két tűz között, a világ közepén. Buda Ferenc költő „ambivalens csontjai”. *Magyar Nemzet*, 63. évf. 36. sz. (2000. február 12.), 19.

FRIGYESY Ágnes: „Hatalmam: nyugalom”. Beszélgetés Buda Ferenc költővel. *Kis Újság*, 3. évf. 8. sz. (2000. február 25.), 11.

JENEI Gyula: A szokatlan édennél jobb a megszokott pokol. Költő kerékpárral. *Szabad Föld*, 56. évf. 42. sz. (2000. október 17.), 16.

2001

ÜVEGES Sándor: „Van még időm megvárni”. Buda Ferenc költő nem üzen a jövőnek, személyesen mondja el. *Veszprémi Napló*, 57. évf. 28. sz. (2001. február 2.), 7.

PÓSA Zoltán: A füvek példája és az Árvaföld költője. Buda Ferenc anyanyelve a varázslatosan erőteljes többszólamúság. *Magyar Nemzet*, 64. évf. 61. sz. (2001. március 13.), 14.

P.I.: Hogy körbejárhassuk a fát. Egy szabad szó- és fafaragó: Buda Ferenc. *Dunaújvárosi Hírlap*, 12. évf. 114. sz. (2001. május 17.), 5.

2003

ELEK Tibor: „Gazdátlanul a Föld is árva”. Beszélgetés Buda Ferencsel. *Bárka*, 2003/4. 58–69.

2004

LŐCSEI Gabriella: Leárazott vidék. Kerekasztal-beszélgetés az alföldi tanyavilágról. (Dr. Bódi Ferencsel, Szabó Gellérttel, Csatári Bálinttal, Bartos Mónikával). *Magyar Nemzet*, 67. évf. 14. sz. (2004. január 17.), 30–31.

VARGA Klára: Az ihlet teszi valóságossá az erotikát. (Kepes Andrással, Sz. Mikus Edittel, Kő Pállal, Lázár Kovács Ákossal). *Magyar Nemzet*, 67. évf. 155. sz. (2004. június 18.), 14.

SZAKOLCZAY Lajos: „Vérzik az ősz vörös levelekkel”. Beszélgetés Buda Ferencel. *Magyar Napló* 2004/7. 22–28.

MIKLÓS Magda: Maradjunk két lábbal a földön! Interjú Buda Ferencel. *Petőfi Népe*, 59. évf. 243. sz. (2004. október 16.), 20.

2005

„de én hálok a világgal, nem énvelem ő”. Buda Ferenc, Elek Tibor, Nagy András, Nagy Gábor, Zalán Tibor beszélgetése. *Forrás*, 2005/10. 56–61.

BORZÁK Tibor: Bosszúvágó nélküli ember. *Szabad Föld*, 61. évf. 42. sz. (2005. október 21.), 11.

2006

Legenda Ratkó Józsefről. Albert Zsuzsa, Antall István, Ágh István, Babosi László, Buda Ferenc, Bugya István, Jánosi Zoltán, Kocziszky Éva, Nagy András László és Serfőző Simon kerekasztal-beszélgetése. *Hitel*, 2006/9. 84–104.

HARCSÁS Judit: Költő börtönről, forrongó országról. Puha bőrből készített késtokot Galgóczi Erzsébetnek. *Kisalföld*, 61. évf. 276. sz. (2006. november 25.), 12.

SÁNDOR Zsuzsanna: Oktalan gyűlölködés. Buda Ferenc hitelességről és megbocsátásról. *168 óra*, 18. évf. 48. sz. (2006. november 30.), 42–43.

2007

GÁL Zita: Buda: a rossz dolgok ellensége vagyok. *Petőfi Népe*, 62. évf. 18. sz. (2007. január 22.), 14.

2009

DÁVID Orsolya: Fölöttem hold is, csillag is... Beszélgetés Buda Ferencel költővel. *Lakiteleki Újság*, 2009/5. 6.

PÓSA Zoltán: Baljós és reményteli jelek. Buda Ferenc az ünnepi könyvhéten dedikálja Rendkeresés című új kötetét. *Magyar Nemzet*, 72. évf. 152. sz. (2009. június 5.), 14.

MEDVECZKY Attila: Nem fogja be pörös száját. *Magyar Fórum*, 21. évf. 35. sz. (2009. szeptember 3.) 9.

JOLISVAI Júlia: Az írás az nem gyerek. Beszélgetés Buda Ferencel. *Könyvhét*, 2009/11–12. 296.

RÁKÁSZ Judit: Életrajz kötetbe kötve. *Petőfi Népe*, 64. évf. 301. sz. (2009. december 24.), Karácsonyi melléklet 1.

2011

„Versbe egy fölösleges szót se”. Szöllősi Mátyás interjúja a 75 éves Buda Ferencel. *Parnasszus*, 2011/4. 6–10.

Buda Ferenc költőt kérdezi Szabó Tibor Benjámin. *Új Könyvpiac*, 2011/6. 6–7.

2012

BABOSI László: „...a róla való beszélgetés voltaképpen befejezhetetlen...” Beszélgetés Buda Ferenc költővel Ratkó Józsefről. *Stádium*, 2012/1. 4–5.

Buda Ferenc: Hazulról – haza. Az interjút Sági Norberta készítette. *Forrás*, 2012/7–8. 7–18.

2015

R. KISS Kornélia: Kirgiz szótár van-e, nincs-e? Buda Ferenc, a Nemzet Művésze költészetről, műfordításról, 1956-os élményeiről és a maradandóságról. *Magyar Nemzet*, 78. évf. 22. sz. (2015. január 27.), 8.

2016

OSZTOVITS Ágnes: „Cinkosnak kell lenni a jóra”. Interjú Buda Ferenc költővel. *Heti Válasz*, 16. évf. 42. sz. (2016. október 20.), 28–30.

MIHÁLYKA Gyula: „Csak lehetnék még 75 éves!”. *Petőfi Népe*, 71. évf. 259. sz. (2016. november 4.), 6.

ALBERT Zsuzsa: Szüntelen fújó szelek. Buda Ferenc. In: *Uő: Irodalmi legendák, legendás irodalom – 1956*. Pro Pannonia Kiadó, Pécs, 2016. 109–128.

2017

LÁZIN Miklós András: A várakozás tüze. *Magyar Hírlap*, 50. évf. 208. sz. (2017. szeptember 6.), 12.

2018

LAJTOS Nóra: „Viszem magam a világnak”. Interjú Buda Ferencel. *Vörös Postakocsi*, 2018/4. 40–48.

2019

ERŐS Kinga: Nem áldozat – tanú. Beszélgetés Buda Ferencel. In: *Uő: Szavakban lobog. Írók az 1956-os forradalomban*. Orpheusz Kiadó, Budapest, 2019. 33–47.

2021

TORKOS Matild: Nem kell, de lehessen – Buda Ferenc költészetről és szabadságról. *Index*, 2021. december 25. Link: <https://index.hu/kultur/2021/12/25/buda-ferenc-kortars-kolto-karacsony-interju-borton/>

2022

Gyertyán, akác, cédulák. Buda Ferencel Pál Sándor Attila beszélget. *Forrás*, 2022/1. 5–17.

Semmi fölösleges. Buda Ferencsel Szirák Péter beszélget. *Alföld*, 2022/9. 41–47.
BORZÁK Tibor: Mennyi ellentét van bennem. *Országút*, 74.

2026

Egy „hírös” kecskeméti. Buda Ferencsel beszélget Kriskó János. *Forrás*, 2026/5.
9–20.

Hartay Csaba

Jobbat ír a Buda Feri

Volt egy Weöres-vers,
amiben ott egy sor:
Jobbat ír a Buda Feri.
Az valahogy
bennem maradt.
Még az sem biztos,
hogy pontosan így szólt.
De bennem így.
Kézzel írott sorok,
azok a jellegzetes
Weöres betűk és fűzések.
Az a lánc,
az a versfolytonosság.

És volt abban
valamiféle nyugalom,
valami jobb.
Nem a viszonyítás,
nem az ahhoz mérten.
Csak ahogy Buda Feri.
Persze nekem bácsi.
Huszonegy éves voltam.
Közös Forrás-est.
Anyu is mondta,
hogy kisfiam, ott lesz
Buda Ferenc is.

Kezet is fogtunk,
anyu is látta.
Lehetett volna utána,
ketten egy kiskocsmában.

Hogy Feri bácsi azt mondja,
Nincs is semmi olyan.
És tudtam volna, mire gondol.
Ugyan, mi másra.

Hogy a mindenség valójában.
Önmaga alakulásában.
Szétszerelve és újra összerakva.

De jobbat ír valaki más.
Mi pedig elhallgatunk.
Ránk szólnak: záróra.
Az utolsó kortyot
kiöntjük a padlóra.

Szegő János

„Mint sínen a mozdony” – a vasút motívuma Buda Ferenc verseiben (átszállás)

Alighanem Petőfi Sándornak köszönheti a magyar irodalom az első vonatos versét. A forradalom költője nyitott volt az ipari forradalom eme találmányára is, és olyannyira lelkesen énekelte meg a gőzparipa útját a pesti indóháztól Vácig, hogy azt rögvest test-szerűségében mutatta meg: „Száz vasutat, ezeret! / Csináljatok, csináljatok! / Hadd fussák be a világot, / Mint a testet az erek”. Gyerekkoromban rendszeresen használtam ezt a 70-es számú viszonylatot, hogy születésem előtt nem sokkal a távoli Szentesről a közeli Alsógödre átköltöző anyai nagyszüleimet meglátogassuk. Egy ideig persze Göd is a távolságot jelentette Lipótvároshoz képest, a peron végét egyenesen világvégének hívtam és inkább félelemmel tekintettem az azon túli területre. Később mindezt felváltotta az izgatottság, hogy jó lenne egyszer fennmaradni és tovább is menni a vonaton. Legalább Felsőgödig, de legalább Vácig. Az elemi kíváncsiság csak fokozódott, amikor észrevettem, hogy a Városliget magasságában, az Állatkert szikláinál kiágaznak a vágányok jobb oldalra, míg mi mindig egyenesen megyünk Szob irányába, addig két sín enyhe kanyarral jobbra fordul. Mindez annyira izgatott, hogy egyszer megkértem anyukámat, hadd menjünk csak egy megállót arra is, így egy Szegedre tartó expressz büfékocsijában töltöttünk körülbelül öt percet, hogy leszállhassunk Zuglóban.

Most szó szerint nagyot ugrok, mert évtizedekkel később épp ebből az irányból, Zugló felől érkeztem meg Kecskemétre, hogy egy Forrás-esten – Sándor Iván és Tarján Tamás társaságában – megismerhessem személyesen is Buda Ferencet, azaz Feri bácsit, ahogy őt kollégái és tisztelői magától értetődően hívták. Addig csak a verseit olvastam folyóiratokban, de egészen más volt őt hallani és hallgatni. Máig élénken emlékszem *MR1* című versére, amely az akkor épp átnevezett közszolgálati rádió nevével és magával a rövidítéssel, ezen keresztül kulturális javaink le- és elmetszésével is játszott. Groteszk közéleti kör- és körkép volt ez, ilyen strófákkal: „Dülöngél a vonat / Ábránytól Kőszegig / alighogy elhalad / a vágányt fölszedik”. A történeti kontextus az akkori vonalbezárásokra vonatkozik, de évtizedes távlatból kijelenthető: örökzöld metaforája ez a magyar rögválnak. Talán emiatt az idézet miatt és más szövegemlékek miatt is, de amikor jött a Forrás folyóirat megtisztelő felkérése, az jutott az eszembe, hogy Buda Ferencről és a vonatokról fogok írni. És hogy ez az esszé amolyan szimultán próza is legyen, ezeket a sorokat épp egy vonaton írom, Pécs felé tartva, ahová azért érkezem, hogy Bertók Lászlóról szóló beszélgetéseken vegyek részt. Ha már így hozta a vélt véletlen, és egymás melletti vágányokra tette legalábbis számomra Buda Ferencet és Bertók Lászlót, érdemes számba venni a két költő közötti párhuzamokat és

merőlegeseket. Bertók 1935 decemberében született, Buda 1936 novemberében. Kortársai egymásnak és sorstársai is, hiszen Bertókot három verséért 1955-ben „államrend elleni izgatás” vádjával nyolc hónapnyi börtönre ítélték, Buda Ferencsel ugyanez 1957-ben történt meg, aki szintén három verse miatt került börtönbe, Állampusztára. Míg Bertók fiatalkori versei az ötvenes évekről szóltak, addig Buda három verse ötvenhatról. Erős analógiák ezek és mégis, mennyire más költészetet műveltek. Ebben a térbeliségnek is jelentős szerepe lehet. A Somogy megyei Vésén született és egész életét a Dunántúlon töltő Bertók László 1959-től 2020-as haláláig Pécsen lakott, karakteresen urbanizálódó lírájában a pannon táj és a város-tapasztalat a meghatározó, jellegzetes műfaja pedig a szonett lett. A Debrecenben született és nyírségi ösökkkel bíró Buda Ferenc sokkal inkább Hunnia nagy és tiszta költője volt, aki nemcsak költőként, hanem műfordítóként is a keleti formák, a végtelen ázsiai égboltok felé vonzódott. És mindkettőjük életében volt egy-egy nagyon fontos, a szellemi otthont jelentő folyóirat: Bertók Lászlónál a Jelenkor, Buda Ferencnél pedig a Forrás. És éppenséggel Bertók-lírájában is vannak vonatok, vicinálisverse ide is csilingel, sőt visszhangol, hogy ezzel a rövid idézettel zárjam ezt a kitérőt: „Ó, az a hol volt vicinális, / hideg is, büdös is, meg ráz is. / Izzik a kocsiban a kályha, / s jégvirág fagy az ablakára. // Ó, hatvan éve, ötven éve / hol nem volt, hol a világ vége? / Volt egyszer egy... Micsoda álmok! / Marcalik, Pécesek, Nagyatádok. // Diákok, kofák, gyalog népek, / ó, mind valami messzeséget. / S mi volt? Vonat volt! Sínek voltak. / S Óperencián túl a holnap.” (Ó, az a holt vicinális, 2009)

Akadnak olyan életművek, amelyeket olvasóként közelebb érzek magamhoz és olyanok is, amelyek távolabb vannak tőlem. Ez épphogy nem értékítélet, inkább a természetes elrendeződések, megszokott mintázatok szükségszerű, ugyanakkor meghaladható, felülírható és felülvasható velejárója. Ilyen esetekben a nagyobb út a megértéshez, de akár magához a felfedezéshez is kifejezetten jó és hasznos lehet. Mások a távlatok. Nekem ilyen az utam Buda Ferenc-lírájához. Ez az írás, amit nem nagyképűségből hívok esszének, és nemcsak amiatt, mert nincsenek benne lábjegyzetek, ellenben bizonyos szavak kurziválva *vannak*, hanem azért is, mert igazi kísérlet lesz ez; közelítés egy terebélyes életműhöz egyetlen – remélhetőleg nem keskeny nyomtávú – vágányon keresztül. Azt szeretném közelebről megvizsgálni, miképpen jelenik a vasút, a vonat Buda Ferenc költészetében, és ha megjelenik, akkor ez a metafora mit szállít. Írásom tehát kísérlet lesz és szövegkíséret – ha már.

Ha általánosságban nézzük, a magyar költészetben a vonat, a vasút hogyan bukkan fel, akkor érdemes lehet egy olyasfajta tipológiával kezdeni, hogy rögtön kettéválnak – az indulási és az érkezési oldal mintájára – azok a versek, amelyekben a vasúton utaznak, azaz használják azt, akár indulásra, akár érkezésre és azok, ahol vagy nézik az elsuhanó vonatot (fülkefényben) vagy vágyakoznak az utazás után. Ide kér helyjegyet Tolnai Ottó szép megfigyelése Kosztolányi Dezső kapcsán: „a világot

leginkább két kereten át tudta meglesni, tetten érni, az egyik ilyen keret az ablak volt, a másik a vonatfülke.” (Tolnai Ottó: *Vonaton*). Tolnait idézi Kovács Krisztina *Vasút és irodalom* című remek tanulmányában (Műhely, 2010/1–2).

A két archetípus közé esik Dsida Jenő csodálatos *Nagycsütörtök* című verse, a modern magyar líra egyik legérvényesebb és legegyszisztenciálisabb bibliai verse, hiszen annak beszélője, legalábbis a költemény egyik, meglehetősen e világi, már-már helyi érdekű viszonyrendszerében Székelykocsárdon kénytelen maradni, miután lekési a csatlakozást. És ezzel másik fontos kitérőhöz érkezünk, hisz a lokomotív lehet a szabadság jelképe, a lehetőségek metaforája, de mivel a vasút alapvetően kötött pálya, ezért nem csak a szabadság kapcsolódik hozzá. Sőt. Ott vannak a kényszerpályák, az egyirányú utak is. Huszadik századi közös – magyar-nemzeti és európai-világ – történelmünk legvérszjósóbb képei alighanem a koncentrációs lágeretek vagy gulágok bejáratához érkező egyetlen vágány mint vég-állomás és mellette a rámpa. Mindez nem tud nem része lenni a vasút kollektív tudattalanjának. Amilyen mámorító volt tizen-egynéhány éve a vajdasági Kishegyes régi, mára már sajnos elbontott vasútállomásán belegondolni abba, hogy ezeken az ütött-kopott vágányokon egykor az az Orient-expressz zakatolt, olyan rémisztő ránézni a vasúti térképen Kassára, az egykori elosztóállomásra vagy felfedezni a saját múltját feltárni szándékozó településeink pályaudvarain a deportálási emlékműveket. De a magyar költészet vasúti tudattalanja már a második világháború előtt is rendelkezett negatív töltetű asszociációkkal: Kosztolányi sínek közé esett gyermeke már-már munch-i rémálom, József Attila ez irányú lírája pedig nagyon messzire vezetne. Úgyhogy megpróbálok továbbra is elindulni, bár elismerem, sok a lassújel a dolgozatomban.

Onnan is indulhatna ez a feltárás, ahonnan írásom eredetileg is indulni próbált: a gyerekkortól. Buda Ferenc verseiben is ott van ez a fontos, oly sok mindent meghatározó ráocsúdó és felfedező perspektíva. *Világ világom* című prózai visszaemlékezésében épp ezzel a gyermeki nézőponttal találkozunk, amikor felidézi egykori utazásait Debrecenből az apai szülőfaluba, Rohodra:

„Szokatlan látvány volt számomra Debrecen ebből a nézőpontból: a vonatablakon át mintha a város, majd a Nagyerdő fonáka tárult volna a szemem elé. Sorra egymás után tűntek elő majd maradtak el az állomások és megállóhelyek: Debrecen-Csapókert, Apafa, Bocskai kert, Hajdúhadház, Téglás, Újfehértó – na: ez már Szabolcs megye! –, majd Nyíregyháza. Itt sietve leszálltunk s áttelepedtünk a többnyire már ott benn vesztegelő vásárosnaményi vonatra. Ez csekély várakozás után úgy húzott ki a nyíregyházi állomásról, mintha visszafelé tartana: oda, ahonnet mi jöttünk. Ám aztán hamarosan meggondolta magát, s nagy ívben elkanyarodott kelet felé, hogy pár perc múlva prüszögve meg is álljon. OROS – olvastam le a kis állomásépület homlokáról az első falu nevét. (Azóta Nyíregyházához csatolták.) Utána viszonylag gyors egymásutánban szemem-

nek-fülemnek szokatlanul furcsa falunevek következtek: Napkor, Apagy, Levelek-Magy, majd – végre egy értelmesnek tetsző szó! – Baktalórántháza. Baktát elhagyván már csak egy rövidke iramodás az erdőkkal-dombocskákkal változatos tájban, s meg is érkeztünk – no, még nem Rohodra, csak Vajára. Az volt ugyan a két falu közös állomásának felirata, hogy Vaja-Rohod, ám innét Rohodig még 3-4 kilométert kellett gyalogolni. Ezzel az utolsó sétával együtt az indulás pillanatától számítva több mint fél napba telt az utazásunk. Látogatásaink már csak emiatt sem voltak túlságosan gyakoriak.”

Az otthon elhagyása és annak máshonnan megpillantása, az ide-oda bizonytalan bizonyossága a vonatozás költői kronotoposza. Ebből az írásából Budának azt a szokását is megismerhetjük, hogy a gyerekkor elővigyázatosságát („Inkább mi várjunk a vonatra, mintsem hogy lemaradjunk róla.”) idős korában is gyakorolta: szeretett sokkal hamarabb kiérni az állomásra. Ez pedig éppen arra a szemlélődő, merengő költői alkatra rímelt, amilyen Budác volt. Alighanem a magánember is ilyen lehetett, de itt most sokkal inkább a költői perszónáról lesz szó. Ami persze csak hellyel-közzel (közhellyel?) igaz. Itt van *Este van* című feszültségekkel teli versének a nyitánya:

Este van este van
de nyugalom nincsen
nyűgös nyugtalanság
békétlen bilincsem
Szorgos szívem kattog
mint sínen a mozdony
idő-mérőldkövek
számát kell szoroznom...

Itt az eredendő feszültséget rögtön a felütés adja meg, hisz az első sor egy Arany János-téma variációja, a meghittnek hitt, mégis meglehetősen nyomasztó *Családi kör* felülírása: visszavonja a nyugalmat, az nincsen. A témánk szempontjából fontos motívum a második négyesben jön elő, a kattogó szív és a kattogó mozdony párhuzamában. Ez pedig kellő eréllyel hívja fel a figyelmet egy eddig nem tárgyalt fontos aspektusra. A vasút és annak motívumköre a költői szövegekben egyszerre lehet társadalmi kód, a vándorlás, a keresés modern szimbóluma, emellett az iparosodott és ezáltal elidegenített környezetben otthonosan létező ember életvilágának a megjelenítése. Szóképek és trópusok csarnoka. Ezt a dimenziót a József Attila-költészet járatta csúcsára. József Attila számára egy teherpályaudvar a maga koccanó metaforáival és ütköző metonímiáival ugyanolyan természetes táj, mint amilyen Petőfinek volt (talán pontosabb az, hogy lehetett) az Alföld vagy a Tisza. De a vasút nem csak fogalom és nem csak vizuális bázis. A mechani-

ka révén, a döccenések, kattogások, zakatolások, váltások állandó, már-már változatos monotóniája evidens zaj-forrás, akusztikai-zenei alap. A ritmusra mindig fogékony, a szavak atavisztikus, ráolvasó és ismétlő funkcióját oly jól ismerő Buda Ferenc számára, akinek talán még a vérnyomásmérője is ütemhangsúlyos tempóra volt beállítva, a vasút és a vonat költői toposza evidensen jelenti a hangzást is.

Épp ezért érdemes teljes egészében idézni *Vonatok* című versét és utána, mint egy szenzációs mozdony alkatrészeit elemenként megcsodálni:

Vonatok

A vonatok. A vonatok. Az érkezők.
Az indulók. Az újságot, vígságot
hozók. Égő szemmel az éjben vágta-
tók, zakatolók. Világos ablaksorok.
Fénylő sínek. Mormogó, piros, meleg,
nagy mozdonyok. Pőrekocsik. Vagonok.
Vashidak. A szemafor épp pirosat
mutat. Fék nyikorog, zökken, meg-
áll a vonat. Vár, vesztegel. Vár,
vesztegel. Órák, napok, századok
vesznek el. Rándulva, lódulva
indul, fütttyent, tolat, sínt vált
a vonat. Visz-hoz valakit. Vala-
kiket. Indul, megáll. Indul, meg-
áll. Fölszáll, leszáll a tömeg,
tolongva a csarnokon áthömpölyög.
Hol járhatunk? Vajon hol járhatunk?
Szemünk ki a sötétbe mered.
Ellankadunk. Dülöngve bóbisko-
lunk. Utunk – örök. Váltókon,
végtelen vágányokon kattog a
kerék, hidakon átdörög. Meddig?
Hová? Melyik állomásra szól a jegy?
Van-e jegyünk? Lehet-e igazunk?
Talán nem is mi utazunk? Hisz
messzire, jaj, messzire mindig
csak mást visz a vonat, s míg
végképp nyoma vész túl a kanya-
ron, árvultan intünk utána

a kiürült peronon.

A vers talán legbravúrosabb és „legfülbeötlőbb” megoldása az ismétlésalakzatok mellett, hogy gyakran nem a szokásos sorvégi koccanás okozza a rím érzetét, hanem a sorok első szavai között alakul ki az akusztikai összhang, vagy épp egy sorközép rímel egy másik kezdősorra. Mint amikor egymás mellett két vonat más ritmusban halad két vágányon. Néhány példa: *az indulók – hozók; ablaksorok – nagy mozdonyok; vashidak – mutat; örök – átdörög; vesztegel – vesznek el.* Itt álljunk is meg egy pillanatra: erre a rímre még Arany János is megemelné a kalapját. Részben összefügg ezzel az is, ahogy az elválasztást alkalmazza Buda ebben a versben. Nem is elválasztás ez, hanem elvágás. Ez a két tendencia épp ellentétes karakterű jelenségeket mutat fel egyszerre. Míg a véletlen rímek mintha a vonatozás kellemes moráját adnák vissza, addig ezek az amputált szavak a szaggatottság, a csonkolást érzékeltetik. Az aritmia ritmusát. Ebből a legutolsó a legerősebb: kanya-ron. Itt maga a szó is szó szerint elkanyarodik, a második morféma beláthatatlan lesz a sor végén. Így lesz egy radikálisan hangzóköltemény voltaképpen képvers. Azért szerettem volna ezek feltárásával kezdeni az elemzést, mert ez az a retorikai váz, amire mintegy szellemi építmény rákerül a vers filozófiai tartalma. Mintha a vágányra kerülne rá a jármű. Ez pedig az utazás, azon keresztül pedig az élet ellentmondásos időtapasztalata: „A szemafor épp pirosat / mutat. Fék nyikorog, zökken, meg- / áll a vonat. Vár, vesztegel. Vár, / vesztegel. Órák, napok, századok / vesznek el. Rándulva, lódulva / indul, füttyent, tolat, sínt vált / a vonat. Víz-hoz valakit. Vala- / kiket. Indul, megáll. / Indul, meg- / áll.” A vers zárlata pedig jóformán haláltánc-szerűvé teszi a művet a maradók és a távozók vonatkozásában. Részben ezt láthatjuk Buda Ferenc *Őszi vonat* című hosszabb versében, amelyben egymásra íródik egy konkrét őszi balatoni vonatozás élménye az őszi vonatozás egzisztenciális tapasztalatával. Anélkül, hogy a vasutas tematika hasonlatkényszert eredményezzen: olyan ez a hosszabb vers, mint egy végtelenül hosszúnak tűnő szerelvény, megannyi egymáshoz kapcsolt vagonnal. Bár épp az előző versből tudható, hogy maguk a vágányok a végtelenek. Épp ezek végtelensége mutat rá az emberi létezés nagyon is véges mivoltára. A kötött pályára. Röviden idéznék ebből az erjedően gazdag ősz-versből, de a teljes élményt az adja, ha egyben olvassuk el az egész művet:

Kert végén deszkapalánk,
bakterház pléh-ereszén
gubbasztó postagalamb.
Körhintán fordul a táj.
Kis telkek, csendes utak,
üdülők. Lánglevelés

vadszőlő régi falon.
Vérrozdás körtelevél.
Félszárnyú kikapukat
hajtogat ki s be a szél.
Gyér erdők, csöppnyi faluk,
hullámozó kőkerítés:
Velence, Gárdony, Agárd.
Megy, dohorog vonatom,
gágognak fenn a libák.
Kétoldalt gyenge vetés,
vetkőző, vézna akác,
ég-mutató jegenyén
foszlós, fehér bikanyál,
ütköző őszi arany.
Elmúlás, őszi halál.
Elmúlás, őszi halál?
Kis telkek, csendes utak,
hófogó rőzsefonat,
széltiprott tengeriszár.
Megbontott répasorok,
sárga levél-zivatar.
Fut, fut, fut visszafelé
hűséges hír-vezető,
huszonnégy szürke huzal,
sínen a vas dübörög.

Azért is ezt a részt szerettem volna idézni, mert fentebb a Budánál evidensen fontos, már-már ősforrás-szerű szövegritmust emeltem ki, de itt is érdemes rögzíteni, hogy a vers miképpen játszik a vizualitással. A vonatablakból a kinti tájat pásztázó tekintet egy folyamatos mozgást lát maga körül: „körhintán fordul a táj”. Ebben a versben mintha a rövid sorok is ezt a sebességet érzékeltetnék, mint amikor épp annyira lassít a vonat, hogy a megállóhelyek és állomások nevét leolvashassuk, ahogy azt teszi a Buda-vers beszélője is Székesfehérvár és a Balaton felé tartva. És nem tud nem az eszembe jutni ezen a ponton az a már-már babonás véletlen, hogy Buda Ferenc 1936. november 3-án azon az éjszakán született, amikor a magyar irodalom egyik legnagyobb ősz-költője, Kosztolányi Dezső meghalt.

Most nézzünk meg közelebbről egy olyan költeményt, amelyben a vonat és annak potenciális metaforája még komplexebb módon jelenik meg. Ez pedig a

már címében is fontos *Váltókon át* című vers, amely eredetileg a Forrás 2012. szeptemberi számában jelent meg először.

(Módszertani feltételes megálló: írásomhoz készülve külön fájlba gyűjtöttem azokat a műveket és szövegrészleteket, amelyekkel foglalkozni szándékoztam, a versek keletkezési vagy publikálási dátuma nélkül. Mégis az esetek nagy részében ki lehet hallani, hogy egy-egy versét mikor, mely életszakaszában írta a költő. A fentebb taglalt *Őszi vonat* több, mint 60 éve íródott, a *Jelenkor* folyóirat 1963. augusztusi számában látott napvilágot – három friss Kassák Lajos-vers társaságában. A *Vonatok* – ha jól kutattam – 2007 táján születhetett.)

Váltókon át

Robog a vonat,
közelít a korai este.

Vas villanyoszlopok visszafelé suhanó
függőlegesei:
egy-egy hangtalan, fájdalom nélküli
ütés a halántékra.

Föl kell figyelnem rá:
nem kattognak, nem zakatolnak
a vonatkerekek,
csak a futtában odahagyott állomások
hirtelen fölszaporodott sínpárjain átrobogva
jelzi egy-két sietős, aritmiás döccenés:
váltókon át visz az út.

Fénysorok forduló, tovabillegő horizontja
közeleg s elmaradozik.

Lassít a vonat.
Megáll.

Ráhúz a fék.

Ám aztán újraindul.

Alkonyra éj nyomul –
sűrű, félfolyós, fekete

úrbéli üstből szerteömlött,
kihűlő szilvalekvár.
Vagy inkább bodza? Meggy?
Áfonya?
Gyalogszeder?

Illata nincs,
ízét nem érzem.

Elszenderülök.

Egyszer majd megérkezünk
valahová.

Kicsi fiacskák
tengődöm nélkületek
napfényhiányban

Ami rögtön szembeötlő, hogy míg Buda Ferenc más verseiben jellemzően egyetlen tömbbe sűríti a szöveget, vagy éppen azonos sorú strófákra tagolja, addig itt majdhogynem nincs két egyforma szakasz – leszámítva természetesen az egy-sorosokat. Talán ettől, az „aritmiás döccenésektől” is lesz más narratív dimenziója ennek a versnek. A költemény eszközgazdagsága a fonémák szintjén is megmutatkozik. Rögtön a vers elejéről ez az alliterációs lánc: „Vas villanyoszlopok visszafelé suhanó / függőlegesei” (kiemelések tőlem – Sz. J.) – itt ráadásul a vonat és vasút vagy éppen a vagon szavakra is rímelő *v* a visszatérés fonémája lesz. Mennyire máshogy éli meg az utazást ez a lírai alany, mint az 1963-as őszi utazás beszélője. Itt a váltók az irányíthatatlan életet szimbolizálják. Aztán a váltás magában a versben is lezajlik. A váltópont itt van: „Alkonyra éj nyomul – / sűrű, félfolyós, fekete / úrbéli üstből szerteömlött, / kihűlő szilvalekvár.” Ez az alkonyábrázolás a maga anyagszerűségével, ahogy a fekete éjszaka, mint matéria a szilvalekvárhoz lesz hasonlatos, nem tudja nem az eszembe juttatni a fentebb már említett Dsida Jenő egyik legszebb költeményének (*A sötétség verse*) ezt a részét: „...Mondd, kissé mártottál-e már / hófehér cukrot barna lébe, / egy feketekávés pohár / keserű, nyirkos éjjelébe? / S figyelted-e: a sűrű lé / mily biztosan, mily sunyi-resten / szivárog, kúszik fölfelé / a kristálytiszt kockatestben? / Így szivódik az éjszaka / beléd is, fölfelé eredve, / az éjszaka, a sír szaga / minden rostodba és eredbe, / míg-nem egy lucskos, barna esten / az olvadásig itat át, / hogy édesítsd valamely isten /

sötét keserű italát.” Ám ezen a ponton Buda verse teljesen más irányba megy tovább. A hasonlat második eleme, a szilvalekvár lesz szövegszervező, ahogyan betörnek a – vélelmezhetően – a gyerekkor jellegzetes ízemlékei: „Vagy inkább bodza? Meggy? / Áfonya? / Gyalogszeder?” Ez itt azért is látványos, mert a meggy-vagy a bodzalekvár színe el is tér a szilvától. Ráadásul a vers nem is ott ér véget, ahol annak az elvárt ütközőbakja lenne: „Egyszer majd megérkezünk / valahová.”, hanem egy sejtelmes mellékdallal fejeződik be: „Kicsi fiacskák / tengődöm nélkületek / napfényhiányban”. Többször is ellenőriztem, hogy tényleg ezzel a haikuval zárta-e a verset Buda Ferenc, és igen, az eredeti folyóiratközlésben és a későbbi kötetpublikálásban is ezzel fejezte be a költő. Mintha egy másik versből szédülne át ide ez a lakonikus megállapítás, a költőre jellemzően halk és szemérmes megszólítás mégsem lesz rezignált kétségbeesés.

Írásom végén még két versrészlettel szeretnék hosszabban foglalkozni, azért is, mert ez a két elem együttesen adja ki Buda Ferenc költői arcképét. A 2000-ben írt *Rigmusok a századra, századvégre* című vers-sorozat a közéleti-közérzeti ügyekre is fogékony költőt mutatja teljes poétikai fegyverzetében. Ahogy az írásom elején már citált, kicsit később született *MR1* is a korjelenségek karikírozásán keresztül mutat szatirikus panorámát, úgy a *Rigmusok* az idegen szavak és az ismerős szavak összecsengésével láttat sorra fonák tendenciákat.

Malmot nem hajt a kanális,
az IC nem vicinális.
Kvarcórám még ha megáll is,
cifferblattja digitális.
Ibrány, Kunhegyes vagy Párizs –
internettel ott vagy máris.
Minden transznacionális,
sőt: globális – legalább is.

A nyolcsoros szakaszt egyetlen rím viszi végig, akár egy egyvágányos járatnyt a lendület. A csasztuskára is hajazó strófa szövegszervező elve a régi és az új közötti ellentétek élezése. Ezt Buda már a szóválasztással és a rímekkel is bravúrosan műveli. A régi vicinális ellentéte az új Intercity lesz. A cifferblatt mellett a digitális fogalma szerepel. Csupa idegen szó, de amíg a vicinális és a cifferblatt régi, sőt régies, anakronisztikus, idegen szó, addig a másik kettő új keletű. Több mint huszonöt év távlatából az is (be)látható, hogy Budának ez a leírása a globális világfaluról igencsak pontos lett.

Írásom végén egy időskori 2013-as Buda Ferenc verssel szeretnék közelebbről foglalkozni, annak egy szakaszával, de ez a szakasz egy költői önpárbeszéd válaszdarabja. A *Parafrázisok a Falak könyvéhez* című 2013-as vers-sorozatról van

szó, amelynek címében a parafrázis arra vonatkozik, hogy Buda még 1956 végén, 1957 elején írta a *Falak könyve* verseit. Így a 2013-as Forrásban (hol máshol) közölt strófák az eredeti ciklus párversei. És az sem véletlen, hogy az új versek előtt a +56 szerepel. Egyrészt ötvenhat év telt el a két közlés között, másrészt 56 Budánál nem mozgószám, ellenkezőleg: stabilitás, ellenpont, fundamentum, azonosság. És akkor nézzük az eredeti verset:

KINN A VASÚTON gőzmozdonysikoltás:
tolatva fújtat egy tehervonat.
Gerincem mellett sajgó tifusztoltás.
Göcsörtös gondok űzik álmomat.
Az egyik társam álmában beszélget,
a másik jajgat, horkol. Vagy hörög?
Túlingerelt agysejtjeimhez érnek
zajok, neszek, mint érdes ércrögök.
Az álmatlanság nyűtt agyunk adója.
Mire elalszom, kis híján öt óra,
és megkezdődik, mert muszáj, a nap –
egy ajtóval odébbra, mint a többi.
Tudom: nem fog a kulcslyukon bejönni
szabadságom, sem a küszöb alatt.

A kommentárhoz szükséges az írás elején már Bertók Lászlóval való összevetésnél említett életrajzi háttér: Buda Ferencet az ötvenhatos forradalom után és miatt három verséért szabadságvesztésre ítélték. Ez a vers ott, abban a *bentben* játszódik. A szabadság hiánya nagyon is valóságos tapasztalat. Fontos, hogy ebben a versben a vonat csupán mint távoli hang jelenik meg. A vonatfütty itt egyenesen sikoltás az állampusztai éjszakában. Eleve: lehet-e egy alapvetően totalitárius rendszerben, ahol a pusztá állam dominál, található nevet találni egy börtönnek az Állampusztánál? Budának ezt a ciklusát olvasva a legerősebb asszociáció számomra József Attilának az *Eszmélete*. A *Parafrázisok* mottója József Attilának ez a sora: „Ne vádolj, ne fogadkozz”. A már az eredeti darabban is markáns önmegszólítás az 56 évvel későbbi dialógusban hatványozottan lesz jelen.

KINN A VASÚTON gőzös nem sikoltoz,
ezüst szavú harang sem hízeleg.
Helyette rég (hívebben már e korhoz)
járják a pályát morgó Dieselek.
A forgalom nem áll le éjszakára.
Gyér álmaimnak gyakran vége van,

s virrasztok hosszan, bár szemem lezárva.
Tökéletes csönd nincs. De béke van.
Ébrenlétből álomba átlebegve
beúszom egy homályló bálterembe,
ám csakhamar a hajnal felragyog,
szétfosladoznak mind, akár a pelyhek,
miket álmodtam, s mindent elfelejték.
Szemem az égre néz. Szabad vagyok.

Ez a szakasz eleve abból a beszédhelyzetből indul ki, hogy válaszol az eredeti vers léthelyzetére. Hozzáír ahhoz és a máshová került hangsúlyokat veszi sorra. Míg ott gőzös szerepelt, addig itt már dízel. Hadd jegyezzük meg: a *hízeleg* – *Dieselek* rím elképesztően jó és gördülékeny. Ez a szakasz is erősen és eredeti módon idéz egy paradigmatis nagy verset: Kosztolányi Dezső *Hajnali részegségét* hozza szomszédságba a homályló bálterem említése. Így nemcsak a saját ős-versével folytatja a párbeszédet, hanem talán deklaráltan József Attila és Kosztolányi klasszikusával is. Budának ezek a versei a szabadság versei, akkor is, ha előbb épp a szabadság hiányát ábrázolja oly érzékletesen. Időskori versében pedig a szabadság nyugalmát. A megélt élet méltóságát. Halálakor ezzel a versével búcsúztam tőle, és eszembe jutott, hogy 2021 őszén volt szerencsém rádiós interjút készítenem vele a Klubrádió Belső közlés című műsorában. Telefonon beszélünk, de annyira közvetlen volt Buda Ferenc, mintha egymás mellett ültünk volna a Benczúr utcai stúdióban vagy az ő portáján. Vagy épp egy vonat kupéjában utaztunk volna közösen egy novemberi hétfő estén. Végig nagyon jó volt vonalban lenni vele. Verseit azóta is folyamatos felfedezéssel és örömmel olvasom. Összehasonlíthatatlan és eredeti nagy költészet az övé a magyar líra vonalhálózatában.

Lapis József

Lenne, nem lenne

Bibliai motívumok és a hit paradoxonai Buda Ferenc költészetében

„Kiált hatezer éve / kiontott vére az égre. / Ül, ül a tornácon Káin, / elmereng ükunokáin.” A *Forrás* 2022. januári lapszámában megjelent, *Ábel* című négysoros a Buda Ferenc életművében nem kifejezetten nagy gyakorisággal, ám rendszeresen fölbukkanó bibliai motívumokhoz kapcsolódó vers. E motívumok, parafrázisok nem egyszer kritikai nézőponttal és viszonyulással társulnak. Hogy mire irányul pontosabban a kritika, az költeményről költeményre változik: jelen esetben a Teremtés könyvének egyik fontos történetét – Káin testvérgyilkosságát (1Móz 4) – értelmezi egy ellenpontosító szerkezetben, erős sűrítettséggel.

Az első két sorban – „Kiált hatezer éve / kiontott vére az égre.” – már megmutatkozik a kritikai mozzanat: az Úr szólama a Szentírás vonatkozó részéből („Mit tettél? Testvéred kiontott vére hozzám kiált a földből!”¹) idéződik meg benne, ugyanakkor egy lényeges kiegészítéssel és egy nem kevésbé lényeges változtatással. A változtatás az, hogy a vers nem a vérrel megszentségtelenített földet mint eredőt hangsúlyozza, a vádoló vér „az égre” kiált ítéletért, az isteni igazságtevőre helyezve át a hangsúlyt – a kiegészítés pedig azt sugallja, hogy a fellebbezés, a vád, az igazság követelése máig érvényben van, folyamatos: a bűn él. A költemény értelmezésében az igazság nem állt helyre, s ezt erősíti a második sorpár is, amely a gyilkost és leszármazottait jeleníti meg. Bár az Ószövetség szerint végeredményében az emberiség nem Káin, hanem Sét leszármazása, Káin utódaihoz több civilizációs és kulturális fejlemény kötődik, mint a városalapítás vagy a fémmegmunkálás. A költemény nem fogalmaz meg didaktikus és kinyilvánított módon semmilyen bírálatot, a bevégzett, erőszakos módon eltörölt lét és a folytatódó, utódokkal gyarapodó élet szembeállítását önmagában etikai keretbe helyezi a bibliai történet értelmezését, a mennyei bírót igazságosságát is kérdőjellel látva el.

Jóllehet Buda Ferenc költészetét *nem alapvetően* határozza meg a biblikus, vallásos vagy a hites gondolkodás, az időről időre fölbukkanó motivikus kapcsolatok figyelemre érdemesek, majd a kései költészetben végül mégiscsak megjelenő istenes költészeti megszólalás is vizsgálódásra ösztönöz a témakörben. Írásomban ezen a nyomvonalon fogok haladni – a teljességre törekvés igénye nélkül.

Az 1982-es *Holt számból búzaszál* kötetben olvashatunk két olyan költeményt (*Legenda, Hóval jön húsvét*), melyek hátterét az Újtestamentum adja. Görömbei

▼

¹ Írásomban a Szentírást a református revideált új fordítás (RÚF 2014) szövege alapján idézem. Az 1908-as revideált Károli-fordítás szerint, amely Buda Ferenc vallási szocializációja alatt a bevett módon használt szöveg volt, a rész így hangzik: „Mit cselekedtetél? A te atyádfiának vére kiált én hozzám a földről.”

András meglátása nyomán monográfiájában Mórocz Gábor is a „megrendült hit poétikájához” köti ezeket a verseket.² A *Legenda* a betlehemi történet mítoszta-
nító olvasata, amelynek középpontjában a kisgyermeknek és szüleinek magánya
és küzdelme áll – a nyugtalanul alvó Jézus és a kimerülten fekvő Mária fölött
dohányozva virrasztó József nem szentként, hanem a kiszolgáltatottságban is
határozott családfőként jelenik meg: „Virraszt fönn József, az ács / reggelig ébren. /
Szívja a keserű füstöt / szeliden, / eltökélten.”³ Jóllehet a *Legenda* profanizált
átirata a születéstörténetnek, amennyiben a transzcendens dimenzió teljes-
séggel hiányzik belőle, a karácsonyi történet megszokott szereplői hiányoznak
(az angyalok) vagy nem érkeznek meg (pásztorok, napkeleti bölcsek), és a krisz-
tusi szenvedéstörténetnek is az emberi dimenziója látszik körvonalazódni a föl-
rémllett vízióban: „Mit lát vajon, / miféle iszonyokat / jóelőre? Pribéket, szöggel,
szekercével? / Római katonát? / Heródes dühödt lovát?” Az, hogy a kised Jézus
előre látja a sorsát,⁴ egy olyan toposz, amely meglévő isteni természetével függ
össze: Jézus isteni természete szerint az örök időben létezik, míg az inkarnációval
belép a történeti időbe a gyermek testében. Ennek a magyar irodalomban ismert
feldolgozása Szabó Magda *Az a szép, fényes éjszaka* című elbeszélése, amely a meg-
születés és megtestesülés történetét meséli el: a testbe költözés pillanatában Jézus
látja a tér és idő teljességét, így saját későbbi sorsának képeit is, hogy aztán bele-
szenderedjen a csecsemő korlátozott tudatába. Szabó Magdánál is erőteljes hang-
súlyt kap az emberi jelleg és szenvedés, ugyanakkor ő szorosan kapcsolódik mind
a bibliai, mind a kortörténeti háttérhez – Buda Ferenc bár szintén reflektál az
eredeti kontextusra, részint a sorsvízióban (bár én a „Heródes dühödt lovát” sor
referenciáját nem tudom beazonosítani), részint a meg nem érkező látogatókra
(pásztorokra és királyokra) történő utalással és József ácsnak nevezésével, a ciga-
rettázó József képe mégis kortárs időbeliséget is kölcsönöz a műnek. Kifejezetten
hasonlatos ez az eljárás a fönt szóba hozott, negyven évvel későbbi *Ábel*hez,
amelyben szintén a jelenkor távlatáig ível a bibliai eset a hatezer év elteltének
jelzésével, a tornácon üldögélő, ükunokáin gondolkodó Káin pedig hasonlóan
kortársi figuraként jelenik meg, mint itt a dohányzó családapa. Jól érzékelhető,
hogy Buda Ferencet ezekben a történetekben kevésbé a teológiai és vallási meg-
fontolások érdeklik; sokkal inkább a társadalmi és emberi kontextusok, összefüg-

▼

² Mórocz Gábor: *Buda Ferenc*, Budapest, 2020, 130–133. Görömbei András vonatkozó írása: Költő a fekete aszály évadján. Vázlat Buda Ferencről, *Alföld*, 1983/7. 66–70.

³ Amennyiben külön nem jelölöm a forrást, Buda Ferenc költeményeit a Digitális Irodalma Akadémián olvasható kiadás szerint közlöm.

⁴ Ha jól értem, Mórocz Gábor ezt a jövőbe látó részt József tudatához kapcsolja: „A virrasztó férfi, azontúl, hogy éjszaka nem tud aludni (akárcsak Petri György durván blaszfémikus *Apokrif* című alkotásának alkoholista Józsefe), erőteljesen szorong a jövőtől; feltételezhetően az elnyomó hatalom erőszakos megnyilvánulásairól vizionál” (Mórocz, i. m., 132.), Görömbei András pedig a költői szólam részének tekinti: „Buda Ferenc *Legendája* kegyetlen parafrázisa a Bibliának: a szenvedés, a kimerültség, a rettenet maradt meg, a csecsemő sikoltó sírásában szinte előre sejtí a későbbi kínszenvedést, keresztre feszítést.” (Görömbei, i. m., 69.)

gések. Ugyanakkor észre kell vennünk, hogy az idézett verszárlatban József tulajdonképpen krisztusi figuraként tűnik föl, mind az attitűdben (ahogyan „szeliden, eltökélten” néz szembe feladatával), mind a magányos virrasztás toposzszerű helyzetében, emlékeztetve Krisztusnak az Olajfák hegyén, a Gecsemáné-kertben történő magányos, imádkozással töltött virrasztására, az egyik olyan evangéliumi helyre, amelyben emberi oldala és a sorsával történő számvetés közvetlenül megmutatkozik: „Azután eltávolodott tőlük mintegy kőhajításnyira, és térdre borulva így imádkozott: ⁴²Atyám, ha akarod, vedd el tőlem ezt a poharat; mindazáltal ne az én akaratom legyen meg, hanem a tied.⁴⁴ Ekkor angyal jelent meg neki a mennyből, hogy erősítse őt.⁴⁴ Halálos gyötrődésében még kitartóbban imádkozott, és verejtéke olyan volt, mint a földre hulló nagy vércseppek.” (Lukács 22,41-44).

A szintén a *Holt számból búzaszál* kötetben olvasható *Hóval jön húsvét* a passió egy következő állomásához, a húsvétvasárnapi eseményekhez kapcsolódik. A költeményben egy régi évszak-toposz elevenedik föl, amely szerint a tél merev hidege a halál statikus állapotát, az új élet születését megakadályozó erőt jelöli. „Szél ríkat fákat, / szirmot szaggat, szétsöpör, / zúzdal gyenge ágat, / zöld bimbóra rátípor.” A versbeli húsvét idején a természet életre kelése, újjászületése, illetve ezek eltiprása párhuzamban áll a krisztusi feltámadással, amelyet hasonlóképpen nem enged megtörténni a hó: „Hóval jön húsvét, / jácint helyett hoz jeget. / Jézus úr testét / dongják fagytűrő legyek. [...] Légiós kaszárnya / ablakáig ér a hó. / Sziklasír szájára / visszahengerül a kő.” A költemény kétségkívül legnagyobb horderejű, a klasszikus toposzokból is kitekintő sorai a krisztusi testre és az újra lezáródó sírra vonatkozóak – mintegy a feltámadás visszavonásaként –, az erőteljes hatás azonban épp abból a fősoroló retorikából és tényközlő modalitásból származik, amelyben a keresztény kultúra alapozó eseményének meg nem történte tulajdonképpen egy szintre helyeződik az egyéb természeti jelenségekkel. Izgalmas megoldása a versnek, hogy míg az első strófa páros rímekkel (a-b-a-b) dolgozik, pergő monotonitással teremtve meg egy (kulturális-teológiai) antinómiát, a test fel nem támadását (ahol a húsvétra rímelő Jézus teste pusztul és romlik), addig a második és harmadik versszak átvált félrímes formára (a-x-a-x). A felelő sorok látványosan elrímelnék a rímhívótól (...szétsöpör <= ...rátípor; ...a hó <= ...a kő), s az efféle, a mű érzéki testét, formáját érintő változások természetesen a mű befogadására és jelentésáramlására is hatással vannak – ha nem is egyértelműen lefordítható módon. Ez esetben a módosulás egy statikusabb, a párhuzamosságra építő retorikai keretbe (amely az első strófát jellemzi) visz dinamikát, még mozgalmasabbá, demonstratívabbá és egyben ellentmondást nem tűrővé téve a hó végzetes munkáját – ám egyszersmind ez a hangzóssági dinamika önmagában hordozza a változás lehetőségét, az össze nem csengést, így formailag ellenpontozza a szójelentésekben megmutatkozó véglegességet, visszafordíthatatlanságot, a sírra visszagördülő kő egyirányúságát. Ez a forma antinómiája, ellentmondása,

a líranyelv ereje. A *Hóval jön húsvét* is azon versek sorába illeszkedik ugyanakkor, amelyek a biblikusságot a hétköznapi világ szövetében oldják föl (miközben a „légiós kaszárnya” kifejezés egyaránt utal a római és a modern környezetre).

A *Holt számból búzaszál* kötetben található a *Tanya-hazám* című hosszabb költemény is, amelynek képversszerű zárata (a vizualitást itt nem érzékeltetve: „új világ / új ég – új föld / Ígért Földje // új Jeruzsálem”) a *Jelenések könyvét*, az apokalipszist alludálja – Mórocz Gábor meglátása⁵ szerint a kötet korábban értelmezett műveivel ellentétben ezúttal nem travesztív-ironizáló jelleggel. Ugyanakkor ezúttal is a kortársi közegbe integrálva (az iménti idézetet megelőző és követő szakaszok: „tanya / dülőút – dülőút / dülőút – dülőút / dülőút”; „Szótlan föld, mindent kibírsz.”). A 2005-ös *Árapály* kötet egyik verse, a *Más ég, más föld* szintén az apokalipszis radikális paradigmaváltó jellegére utal címével és némely részletével („Teli a menny műcsillagokkal. / Adás ég. Más föld. Más paradigmák.”; „Egünk teli – egünk üres.”), s érdekes, hogy egyik sora – „Buborékban lebeg a lélek.” – kapcsolatba kerül a szintén ebben a kötetben megjelent, Buda Ferenc egyik legszebb költeményeként számontartott *Isten szalmaszálán* kezdő szakaszával: „Gömbölyű szívárvány / egykoron valék – / Isten szalmaszálán / rezgő buborék.” Kifejezetten összetett, talányos képekről van szó, amelyekre később még röviden visszatérek, de a két részlet viszonyában azt mindenképp meg kell jegyeznünk, hogy míg a *Más ég, más föld* a lélek közegeként, de vele nem azonosítva jeleníti meg a buborékot, addig az *Isten szalmaszálán* a versbéli én egy (múltbéli) metaforájaként. Az *Isten szalmaszálán* nem istenes vers, mint ahogyan nem nevezhetőek annak az eddig szóba hozott, biblikus hátterű művek sem. Találunk ugyanakkor Buda Ferenc életművében olyan költeményeket, amelyek valóban istenesek olyan értelemben, hogy a versbeszélőnek az Istenhez, istenihez, hithez fűződő viszonyát, adott esetben Isten mibenlétét firtatják. Fontos azonban megjegyezni, hogy egyik sem megszólító jellegű, imaszerű, az Istennel párbeszédet folytató vagy a beszédet hozzá intéző szöveg.

Két, a továbbiakban szóba kerülő mű a kései korszakhoz köthető, ami bizonynyal nem véletlen. Úgy tűnik, a Buda Ferencre mindig is jellemző létösszegző, visszatekintő versattitűd – Görömbei András már a *Holt számból búzaszál*t is „számadás jellegű” kötetnek tartotta⁶ –, a költői számvetés, számadás az utolsó évtizedekre kifejezetten dominánssá vált a költészetében, s ebben az időszakban kiegészül az Istenhez fűződő viszonnal történő szembenézéssel is.

A *Ha csak estig* kötetben szerepel a *Ha lenne ha nem lenne*, valamint az *Elejt főlel*. A két címnek már az ellentétező szerkezete is szembeütő, s ez a kettősséglogika uralja magukat a szövegeket is. Meglepő lehet, hogy ilyen mély-

▼
⁵ Mórocz, i. m., 144.

⁶ Görömbei, i. m., 68.

ségű költeményekben mutatkozik meg a hittapasztalat, annak fényében, hogy Buda Ferenc életművében korábban ez nem tűnt kiemelt kérdéskörnek. Az Isten szó egyik versben sincs leírva, de az egyik esetben egyértelműen ő a címmondat alanya, a másik esetben pedig ugyan az alany a hit, de a szövegezésből kitetszik, hogy nem egy általánosabb vagy nem vallási kontextusú hitet szükséges értenünk rajta. Kezdjük vizsgálódásunkat az utóbbival.

Az *Elejt, fölemel* című versben a nyelvtanilag már az első sorban is kifejezett alany tehát maga a hit: „Hintáztat tenyerén a hit / lent és fent között billeget / elejt mellém fog fölemel”. A hit megszemélyesítődik, kifejezetten antropomorf jegyekkel bír (keze, tenyere van), s valamiképpen hatalma is van a versbeszélő fölött – emiatt végig úgy érezhetjük, hogy a megszemélyesített hit tulajdonságai az Isten attribútumaival állnak párhuzamban. Az, hogy Isten a tenyerén hordozza a benne hívőt, népszerű keresztyén kegyességi toposz (bár a Szentírásban konkrét formában az Ézsaiás könyvében jelenik meg a Jeruzsálem jövőjére vonatkozó próféciában: „Ékes korona leszel az Úr kezében, / királyi fejdísz Istened tenyerén”, 62,3; illetve a Zsoltárok könyvében olvashatjuk: „Kezedben van sorsom, ments meg / ellenségeim és üldözőim kezéből!” 31,16). A vers egy későbbi részén pedig ezt olvashatjuk: „és látom: előkanyarul / komor fák szögletes kövek / közül a szép híves patak”. Amely utóbbi sor a 42. genfi zsoltárra játszik rá, mégpedig Szenczi Molnár Albert ismert lírai fordításában: „Mint a szép híves patakra / Az szarvas kívánczik, / Lelkem úgy ohajt Uramra, / És hozzá fohászkodik. / Tehozzád, én Istenem, / Szomjúhozik én lelkem; / Vajjon színed eleiben / Mikor jutok, élő Isten?” Amikor a Buda-vers hitről beszél, a háttérben Isten jelenléte és vágya sejlik.

A költemény a hit vonzásának és (belső) akadályoztatásának finom dinamikáját viszi színre: „fény után nyúlnék félvakon / de árnyak vívódnak velem / s a csenden át hallom belül / lassuló érverésemet”. Hit és kétely együttes jelenléte nem idegen a magyar (és nemzetközi) költészeti tradíciótól, legmarkánsabban talán Ady Endrénél lelhetjük meg ennek képletét: „Hiszek hitetlenül Istenben, / mert hinni akarok.” S ahogyan Ady egy helyen az elmúlást jelöli meg mint a hithez fordulás ösztönző erejét („Szeret kibékülni az ember, / Mikor halni készül”, *Álmom: az Isten*), úgy Buda Ferenc esetében is az öregedés az, ami előhívja a hit mibenlétének gondolatkörét: „hisz vénülvén már jól tudom / hogy buboréknyi életem / két-három röpke pillanat”. A „buboréknyi életem” kifejezés kapcsolódik a fentebb már említett szöveghelyekhez, a lélek és az én után az élet milyenségéhez társítva a buborék-metaforát. Az ószövetségi Prédikátor könyvének elején szereplő „hiábavalóság”, „hiúság” kifejezés (amely héber eredetijének – hevel/hebel – jelentése „lehelet”, „pára”, „fuvallat”, „füst”) a hagyományban összekapcsolódik a buborék-jelleggel. Kölcsey Ferencnek e bibliai könyv ihletésére írott *Vanitatum vanitasa* szerint: „Pára minden pompa s ék: / Egy ezred egy buborék”; Reviczky Gyula *Magamról* című verse, amely formailag is Kölcsey művét követi pedig ekképp szól:

„Bölcs elméje, jók erénye / S fényt sugárzó lángod, ég, / Csak hiúság, búborék.” Buda Ferenc buborék-képzeteiben e hagyomány (is) visszhangzik, amely elsősorban az élet illékonyságát, megragadhatatlanságát, rejtélyes (mert kitudhatatlan) értelmét foglalja magában. E képzet is antinomikus szerkezetű, hiszen egyszerre van benne a jelenlét, a létezés ténye, sokszínűsége, akár egészlegessége (hiszen a buborék ilyen), és az üresség, a tűnékenység, a megfoghatatlanság, a bármikor semmivé válás tapasztalása. Ebből az alaptapasztalatból (amely az öregedéssel egyre inkább érzékelhetővé, megéltté válik) következik a hitszerkeszet is, annak hintázó-„hintáztató”, ingó volta: „mellém fog elejt főlemel / elejt mellém fog főlemel”. A verscímbéli elejt-főlemel dinamika a harmadik sorban és a költemény zárlatában kiegészül a „mellém fog” igével is, amely szintén a buborék-lét képzetkörében értelmezhető: a vers cselekvő alanya a hit, amely „billegeti” a versént (a szenvedő alanyt), de nem *uralja*, nem irányítja teljes mértékben, hiszen időről időre eltéveszti, elkerüli. Az élet még annál is kiszámíthatatlanabb és megfoghatatlanabb, hogy valamilyen nagyobb entitás teljes uralma alatt legyen – nem véletlen azonban, hogy a záró ige minden esetben a „főlemel”. A hit dinamikája végül mégiscsak a fölfelé irányba mutat az élet vége felé közeledve.

A *Ha lenne ha nem lenne* újfent antinomikus struktúrát tartalmaz, hiszen egy magasabb rendű létezőbe – Istenbe – vetett hit vágyát és reményét szólaltatja meg, amely hitvágy akkor is létezik, amikor annak tárgya nem: „Ha nem lenne is volna”; „Jó volna hinni benne / ha lenne ha nem lenne”. A költemény nem elsősorban Isten létezésére kérdez rá, nem azt firtatja, hogy van-e vagy nincsen – egy olyan hit vágya fogalmazódik meg benne, amely számára ez nem volna kérdés: „Túl a dolgok fonákán / téveszmék torz világán / benne jó volna hinnem / egyszerűbb lenne minden / az igen igen s a nem nem”. Ami leküzdendő, az a világ bizonytalansága, hiábavalósága, kaotikussága, rendetlensége, kétségteli volta – a rend és a biztonság óhaja csak olyan versekben tud kifejezésre jutni, amely versek maguk telítettek a kétellyel és ellentmondással. Ez maga az antinómia, a paradox alapszerkezet. „[A]z igen igen s a nem nem” vágyott egyszerűsége egy újszövetségi szakaszt idéz. A Máté szerinti evangéliumban a Hegyi beszéd részeként hangzik el Krisztus tanítása (az eskütétel ellen): „Ellenben ha igent mondotok, az legyen igen, ha pedig nemet, az legyen nem, minden további szó a gonosztól van.” (Máté 5,37) Egyfelől a hívő ebbéli bizonyossága hiányzik a Buda-vers beszélőjéből, de talán még inkább fontos az, hogy az egyértelműség hatókörén túli dolgok gonoszak lehetnek – fonákság, torz téveszmék. Ennek veszélye fenyegeti a hinni vágyót. Az igen és a nem bizonyossága helyett a volna és a (nem) lenne bizonytalansága áll rendelkezésre.

▼

7 Jakab levele megismétli ezt a krisztusi kijelentést az alábbi formában: „Mindenekelőtt pedig, testvéreim, ne esküdjétek se az égbe, se a földre, se más egyébre. Hanem legyen az igeitek igen, és a nemetek nem, hogy ítélet alá ne essetek” (Jak 5,12).

S miben, kiben volna jó hinni? A vers első strófája szerint abban, aki olyan, mint jó atya a gyermek számára: „bízni akár a gyermek / kit apja sose vert meg / s bántani nem is akarja / örvend hogy ő a sarja / viseli arcvonását / s még nem csúfítja álság”. A szakasz az ilyen apa képét festi meg: aki örvendezik gyermekében, büszke rá, s nem akar ártalmára lenni. A Szentírás számos helyén olvashatunk felhívást arra vonatkozóan, hogy örvendezzen a nép az ő Istenének, örvendezzünk az Úr színe előtt – a viszony itt megfordul, a versben az atya örvend az ő gyermekének – ahogyan a 104. zsoltár szól a revideált Károli-fordításban: „örvendezzen az Úr az ő teremtményeiben” (Zsolt 104,31b), avagy Szenczi Molnár Albert zsoltárparafrázisában: „Örül az Úr ő csuda dolgaiban”. Az arcvonások viselése, öröklése a hétköznapi regiszteren túl ismét biblikus távlatban is olvasandó: „Akkor ezt mondta Isten: Alkossunk embert a képmásunkra, hozzánk hasonlóvá” (1Móz 1,26). Az ember Szentírás szerinti istenképűsége teológiailag összetett konstrukció, amelyet a bűneset tovább árnyal (Buda versének vonatkozó sora: „s még nem csúfítja álság”). Költeményünkben egy olyan atyában szeretne hinni a versbéli beszélő, akinek szeretete és gondoskodása feltétlen és örök, elvárásoktól mentes: „néha le-lehajolna / hozzám mellém a porba / hitemre kételyemre / mindenkor bölcs szava lenne / sosem vezetne félre / s miatta avagy érte / nem kéne mindenféle / fura csodákban hinnem”. A vers retorikája ezen a ponton az érvelés eszközével él: „hisz így is kész csoda minden / léte a csillagnak szélnek / fűszálnak falevélnék / bogárnak kismadárnak / ahogy a fény kiárad / s az hogy még mindig élek / csoda maga az élet”. A vers azt sugallja, hogy legyen elég maga az élet a hitmegéléshez, a gondoskodásban létezéshez, ne legyenek benne a különösnél különösebb csodák, legyen elég az élet, amelyen – a teremtett dolgokon – az ember örvendezni tud. Az is benne foglaltatik mindebben, hogy a hitet talán az nehezíti, a kételyeket az erősíti, hogy nem ilyen az, akiben kétség és félelmek nélkül hinni lehetne, nem olyan atya, mint amilyet leírt. A következő szakaszban mindez tovább árnyalódik: „Ha volna ó ha lenne / oktatna okos rendre / illendő türelemre / földem hogy évről-évre / méltó magot teremne”. Ezekben a részekben a beszédet a hiány uralja: amit óhajt, amire vágyik, amire az egyértelmű hithez szüksége volna, az nincsen. Az „okos rend” fogalma azért is lényeges, mert ez áll szemben a káosszal és bizonytalansággal, ami egyébként körülvesz minket, ami a megélt állapot, ami a buborék-lét megfoghatatlansága és kitettsége. Ha ismét visszatérünk ezek után a már idézett zárlathoz, kiemeléssel jelzem, mely szóra kerül a hangsúly (amit egyébként nemcsak a végigkövetett értelem, de a szórendváltás maga is kijelöl): „Túl a dolgok fonákán / téveszmék torz világán / benne jó volna hinnem / egyszerűbb lenne minden / az igen igen s a nem nem”. A hitmegélés óhajának kifejezésén túl a vers azt is megmutatja, mi (illetve ki) az, amiben (és akiben) hinni vágyik. A záró sorpár így csupa feltételes mód marad: „Jó volna hinni benne / ha lenne ha nem lenne”. Az antinómia, a paradoxon erő-

sődik föl ebben az elégikus zárlatban: nem egy létezőnek tartott Istenbe vetett hit kételye ez, hanem egyáltalán a hit helyének kételye, olyan hité, amely akár arra is irányulna, aki nincsen, de az sem több egy feltételes óhajnál. Minden hiábavalóság, mondhatnánk együtt a Prédikátorral, de amiként a Szentírás legpesszimistábbnak tartott könyve is abban nyeri el értelmét, hogy az értelem kutatását tartja hiábavalónak, ember által meg nem foghatónak, s mint ilyet egy saját felelősségi körön túlinak, az Isten hatókörébe tartozónak, s az élet önmaga csodás-különös valóságában történő gyönyörködést állítja egyedül járható útként elénk, úgy Buda Ferenc verse sem nevezhető remény nélkülinek. Hiszen a mégoly illékony vágy megvallása, maga a beszédforma, a lírai vallomás, ha nem is Istent szólítja meg közvetlenül, hanem önmaga hitét kutatja, s tartja vágyát a beszédben éberen, ám e vágy itt értéktelített, s háttérében az élet csodájával megelégedő szemlélet áll. A valamin túli, valami nagyobb iránti hitbizonyosság örökké űzött, be nem teljesülő vágyának megvallása nem más, mint az életbe vetett hit megvalósulásának kimondása – „s az hogy még mindig élek / csoda maga az élet”.

Mórocz Gábor

Káin ükunokái

(Gondolatok Buda Ferenc Ábel című verséről)

*Kiált hatezer éve
kiontott vére az égbe.
Ül, ül a tornácon Káin,
elmereng ükunokáin.*

Buda Ferenc életművéből nem olvashatók ki a szó közvetlen értelmében vett vallási elkötelezettség jelei. Nem állítható, hogy líráját töretlenül áthatotta volna a hagyományos keresztény szellemiség. Ám az határozottan kijelenthető, hogy a debreceni protestáns közegben szocializálódott alkotó a Biblia történeteinek és szentencia értékű szöveghelyeinek kitűnő ismerője volt. Nem kevés verse árulkodik arról, hogy a Könyvek Könyve meghatározó művészi ihletforrást jelentett számára. Költeményeiben viszonylag nagy számban lelhetők fel bibliai motívumok – amelyeket a lírikus nem egyszer merészen új összefüggésbe helyezett.

Gondoljunk csak a *Holt számból búzaszál* című 1982-es kötet olyan emblematikus alkotásaira, mint az 1972-ben íródott *Legenda* vagy az 1980-ban keletkezett *Hóval jön húsvét*. Mindkét vers közismert evangéliumi szöveghelyeket parafrázeál. A *Legenda* groteszk, profanizált karácsonyi történetet vázol fel, amelyben a pásztorok és a „keletről jött királyok” nem érkeznek meg Betlehembe, mert útjuk során belesüppedtek a hatalmas sárba. A költemény középponti szereplője, József, az ács (Mária férje) éppúgy virraszt és cigarettázik(!), mintha valamelyik jelen időben „játsszódó” Buda-költemény – szerzői alakmásként is értelmezhető – szubjektuma volna. Az alvászavarral küzdő férfi erőteljesen szorong a jövőtől; feltételezhetően az elnyomó hatalom erőszakos megnyilvánulásairól vizionál: „Mit lát vajon, / miféle iszonyokat / jóelőre? / Pribéket, szöggel, szekercével? / Római katonát? / Heródes dühödt lovát?”

A *Hóval jön húsvét* című költemény élesen deszakralizáló eszmei tendenciát hordoz. A mű egy rendhagyó időjárási jelenséget metaforaként használva voltaképpen érvénytelennek minősíti a krisztusi feltámadás csodáját. („Hóval jön húsvét, / jácint helyett hoz jeget. / Jézus úr testét / dongják fagyűrő legyek. / / [...] Légiós kaszárnya / ablakáig ér a hó. / Sziklasír szájára / visszahengerül a kő.”)

A 2005-ös *Árapály* kötet emlékezetes darabja, a 2004-ben született *Malom* is Biblia-parafrázis – áttételesebb értelemben. Ez a széles gondolati ívű költemény ironikus hangsúllyal idézi fel a teremtéstörténet konklúzió gyanánt is felfogható retorikai szolamát („És látta Isten, hogy minden, amit alkotott, igen jó”), és egy-

▼
1 1 Móz 1, 31. (Biblia, ford. a Magyar Bibliatanács Ószövetségi és Újszövetségi Bibliafordító Szakbizottsága, A Magyar Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2006, 6.)

idejűleg – rémálomszerű történelmi anomáliák sorára hivatkozva – radikálisan kétségbe vonja a saját művével messzemenőig elégedett teremő Isten „kincstári optimizmusát”. Mi több: a költemény beszélője, amikor rádöbben arra, hogy a történelmet az újabb és újabb alakváltozatokban folyton folyvást újraképződő erőszak (és nyomában a végeérhetetlen szenvedés) uralja, így kiált fel: „Uram Uram vond vissza / a törvényeidet”.²

A 2021 őszén íródott és a *Forrás* folyóirat 2022. januári számában megjelent *Ábel* az első emberölésről – és egyúttal az első testvérgyilkosságról – szóló ószövetségi történet újrairása. A négy soros rímes epigramma első két sora – „Kiált hatezer éve / kiontott vére az égre.” – közvetlenül megidézi a vonatkozó bibliai szövegrészt: „Mit tettél? Testvéred kiontott vére kiált hozzám a földről.”³

Az eredeti történetben Isten szájából hangzanak el ezek a szavak – nem sokkal azt követően, hogy Káin féltékenységből megöli fivérét, Ábelt. Isten ebben a jelenetben szigorúan kérdőre vonja Káint, ahogyan korábban a két testvér apjával, Ádámmal szemben is fellépett az első ember engedetlensége miatt.⁴ Buda Ferenc költeményében viszont az egyes szám harmadik személyű, extradiegetikus versbeszélőtől értesülünk arról, hogy Ábel vére az égre kiált. Pontosabban: az áldozat neve nem szerepel a szoros értelemben vett versszövegben, ám az nem lehet kétséges – vélhetően a klasszikus műveltség terén csekély mértékben járatos olvasó számára sem –, hogy a *vér* szótóhöz kapcsolódó *-e* birtokos személyjel és a címben feltüntetett keresztnév (*Ábel*) oda-vissza egymásra utalnak.

Érdemes aláhúzni, hogy a parafrázis első sorában fellelhető kétszavas időhatározós kifejezést hiába keressük a forrásszövegben; az tehát a szerző szemantikai újításának tekinthető.

A „hatezer éve” itt olyan, konkrét évszámhoz nem köthető, hozzátvetőleges időmegjelölés, amelynek a jelentésszerkezete nem egyrétegű. Nem kizárólag arra vonatkozik, hogy Káin hatezer esztendővel ezelőtt követte el háborzongató cselekedetét, illetve hogy a gyilkos tett végrehajtása óta hatezer év telt el. Ezen túlmenően félreérthetetlen utalást tartalmaz az egységként szemlélt történelemre: annak nyitó mozzanatára és a história eddigi időtartamára is. Tudjuk: az emberi-

² További fontosabb, e műcsoporthoz tartozó – vagyis bibliai szövegrészeket újrakontextualizáló – Buda Ferenc-költemények: *Roham* (1968), *Tanya-házam* (1976), [*Hadak jöttek, hadak mentek, lám...*] (1993), *Bábel* (2003), *Őszdinc* (2004).

³ 1 Móz 4,10. (*Biblia*, i. m., 8.)

⁴ Tegyük hozzá: az Ádámnak tulajdonított vétek – az, hogy az emberiség első számú ősatya nem szabott határt a benne felébredő túlzott tudásvágyának – jóval csekélyebb súlyú anomália volt, mint Káin rémtette. (Sőt: racionalista nézőpontból nem is tekinthető valódi bűnnek az, amit Ádám „elkövetett”).

ség története ez idáig hatezer évet foglal(t) magában – legalábbis a zsidó–keresztény kultúrához tartozók jelentős részének vallási gyökerű meggyőződése szerint.

A „Kiált hatezer éve / kiontott vére az égre” mondat szórendi tekintetben problematikus nyelvi egység, amely nyugtalanító hatású kétértelműséget foglal magában. Vagy fogalmazzunk tömörebben: kétféleképpen olvasható. Nem mindegy, hogyan fordítjuk le magyarról magyarra. Mondatelemzési szempontból a fő dilemmát az jelenti, hogy a fent kiemelt „hatezer éve” időhatározó – mint bővítmény – vajon az alany jelzőjéhez tartozik-e vagy pedig az állítmányhoz. Ennek megfelelően két értelmezési variáns adható meg, amelyek nem feltétlenül érvénytelenítik, inkább kiegészítik egymást: 1. [Ábel] *hatezer éve* kiontott vére kiált az égre. 2. [Ábel] kiontott vére *hatezer éve* kiált az égre. Az előbbi mondat hangsúlyos mozzanata az, hogy mikor ontatott ki Ábel vére (hatezer évvel ezelőtt), az utóbbié pedig az, hogy mióta kiált az égre Ábel vére (hatezer év óta).

Míg az első értelmezés azt sugallja, hogy az emberiség történelmének kezdő eseménye egy gyilkosság volt, a második arra hívja fel a figyelmet, hogy hiába telt el hatezer év Ábel halála óta, a jelen kor emberének még mindig tisztázni való botrányként kell számon tartania Káin cselekedetét.

De mit is jelent pontosan az a kissé homályos kifejezés, hogy az áldozat kiontott vére az égre kiált? A Biblia-kommentátorok szerint ennek a retorikai fordulatra van egy konkrét jelentésrétege is, amely egy kis történetbe ágyazva szemléletesen összefoglalható. Ábel vére a gyilkosság következtében a földre hullik, és a föld beissza, vagyis megtartja azt. A föld által megőrzött vér ráadásul perszonalizálódik: mitikus alakká lényegül át. Ez alapján válik érthetővé, hogy – a halott Ábel képviselésében – immár beszélni is tud, és folyamatosan hallatja is a hangját. Istenhez szól hangos szóval (mutatis mutandis: Budánál már „csak” az égre kiált).

A beszélő, kiáltozó vér – a maga groteszk módján – az emberi nem eleven lelkiismeretének a szerepét tölti be. Nem engedi, hogy feledésbe merüljön a történelem első nagy anomáliája.

A „Kiált hatezer éve / kiontott vére az égre” indító mondat egyszersmind a mű első szerkezeti egysége is, amelytől élesen elkülönül a – szintén egymondatos – folytatás, a vers második és egyben utolsó egysége: „Ül, ül a tornácon Káin, / elmereng ükunokáin.”

Kijelenthető, hogy Buda Ferenc négy soros alkotása voltaképpen két kétsoros szövegforgácsra bomlik szét. A két egység között el sem lehet képzelni erőtelje-

sebb kontrasztot. Az első egység – amely inkább tűnik összedobált szavak halmozásának, mint jól formált mondatnak – diszharmonikus, harsány, drámai erejű és patetikus hangvételű. Érzékelhető, hogy hatalmas indulati töltettel rendelkezik. (Így joggal hiányolhatjuk a mondat végéről a felkiáltójelet, amelyet a költő – „megtévesztő” módon – ponttal helyettesített.) Ha elfogadjuk a „hatezer éve” és a „kiontott vére” mondatelemek szoros összetartozását, akkor azt is konstatálnunk kell, hogy az első és a második sor között húzódó határvonalat enjambement teszi képlekennyé, viszonylagossá. Márpedig a soráthajlás többnyire a lírai kifejezés-mód zaklatottságát jelzi.

Az első egység ráadásul elliptikus szerkezetű is. Mint már említettük: hiányzik belőle az alany birtokos jelzője (amely egyértelműsítene, hogy konkrétan kinek a vére kiált az égre). Holott egy szövegelőzmény nélküli⁵ szintaktikai szerkezet alanyának nem elhagyható bővítménye a birtokos jelző – abban az esetben, ha az alany, mint ahogy itt is, egyes szám harmadik személyű birtokos személyjellel ellátott főnév. Igaz, a cím ismeretében mégsem maradunk bizonytalanságban afelől, hogy ki is a vér rejtett „birtokosa”.

A második egységben („Ül, ül a tornácon Káin, / elmereng ükunokáin”) már nyoma sincs a rendezetlenségnek, a diszharmóniának. Ez a szövegrész idillt sugároz, megbonthatatlanak tetsző nyugalmat áraszt – korántsem függetlenül attól, hogy a szerkezete világos, jól áttekinthető. Szabályos mellérendelő összetett mondatként két, egymástól vesszővel elválasztott tagmondatból áll. Az első tagmondat pontosan ott zárul le, ahol a vers harmadik sora véget ér. Azaz: ebben az egységben nincs soráthajlás.

Felvethető ugyanakkor, hogy a negyedik sor elejéről „lemarad” az első és a második tagmondat közötti kapcsolatos viszonyt kifejező *és* (vagy *s*) kötőszó. Ám ez a takarékos mondatszerkesztési megoldás voltaképpen nem nyelvi hiány, hiszen a harmadik sor végén álló vessző már önmagában is képes betölteni azt a logikai funkciót, amelyet „alap esetben” a kapcsolatos kötőszó hordoz.

Az első és a második egység között a soraik szótagszámát illetően is eltérés figyelhető meg. Az első sor hét, míg a második nyolc szótagból áll. Ez önmagában véve még nem szabálytalanság – ám annak a fényében, hogy a harmadik és a negyedik sor egyaránt nyolc szótagos, az első sor kétségkívül „anomáliaként” tartható számon. Ha a sornál magasabb szerkezeti szintet vesszük szemügyre, megállapíthatjuk, hogy a nyitó egység tizenöt, míg a záró egység tizenhat szótagot tartalmaz – hét plusz nyolcas, illetve nyolc plusz nyolcas bontásban. Magától adódik a következtetés: az első – a „rövidebb” – egységnek az aszimmetria, míg a második – a „hosszabbik” – egységnek a szimmetria a legfőbb ismertető jegy.

⁵ Megállapításunk természetesen abban az esetben érvényes, ha a címet nem tekintjük a szöveg szerves részének.

Nézzük, hogy rímtechnikai szempontból mi jellemző a két szövegrészre! Az első egységhez tartozó első és második sorvéget asszonáncszerű rím kapcsolja össze. Egyfelől tagadhatatlan, hogy az *éve* és az *égre* rímpár kétszótagos magánhangzó-megfelelésre épül, ami a jól sikerült rím képzetét keltheti a befogadóban. Másfelől azonban jelentősen rontja a rímhatást, hogy a rímbe összekapaszkodó szavakban egyetlen mássalhangzó sem cseng össze. Hangtani vonatkozásban nem hogy azonosság, de „rokonság” sem mutatható ki az *éve* *v*-je és az *égre* *g*-je, illetve *r*-je között.⁶ Emellett az is csökkenti a rím értékét, hogy az *é* és az *e* magánhangzók az előbbi rím szóban mindössze egy, az utóbbiban viszont két, egymást követő mássalhangzót fognak közre. Ez a kicsinynek tűnő eltérés számottevő hangzásbeli divergenciát eredményez.

A második egységhez tartozó harmadik és negyedik sorvég hangzóinak megfelelései ellenben Kosztolányi bravúros rímjátékait idézik. Mind az „Ül, ül a tornácra Káin”, mind az „elmereng ükunokáin” sort a *k+á+i+n* hangsor zárja le. Szó sincs azonban önrímről. A rímhívó *Káinja* egy önálló kétszótagos szó (egy nagykezdőbetűvel írandó tulajdonnév). Nem úgy, mint a rímválasz *káinja*, amely egy hosszabb, ötszótagos szónak (egy gazdagon toldalékolt – birtokos személyjellel, birtoktöbblestítő jellel, valamint határozóraggal is ellátott – köznévről) a részét képezi.

A vers második egységében tehát tiszta rímre lehetünk. Ami ehelyütt azt jelenti, hogy a sorvégeken valamennyi magán- és mássalhangzó összecseng – két szótag erejéig.

Csak hogy a harmadik és a negyedik sor közötti szabályos hangzómegfelelések nem merülnek ki ennyiben. Megállapítható, hogy az előbbinek és az utóbbinak nem egyszerűen az utolsó két magánhangzója és mássalhangzója, hanem az utolsó kettőt megelőző magánhangzója, illetve mássalhangzója is megegyezik. Vagyis mindkét verssor hatodik, hetedik és nyolcadik szótagjában azonos magánhangzók és mássalhangzók szerepelnek: egyfelől az *o*, az *á* és az *i*, másfelől az *n*, a *k* és újra az *n* – külön-külön ebben a sorrendben.

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy egy ponton mégis párhuzam áll fenn az egymástól majd’ mindenben elütő első és második egység között. Ez a kivétel-számba menő egyezés grammatikai, illetve szórendi vonatkozásban jelentkezik. Mindkét mondat egyes szám harmadik személyű, kijelentő módú, jelen idejű igével kezdődik. Ám azonnal felfedezhetjük a markáns eltéréseket is – ugyanebben az összefüggésben.

⁶ Nincs köztük „rokonság” abban az értelemben, mint például a zöngés–zöngétlen párt alkotó *b* és *p*, vagy a nazális hangzók csoportjához sorolható *m*, *n*, *ny* között.

Az első egységben indokolatlannak tűnik az ige szórendi elsősége, mint-hogy az értelmi hangsúly itt nem a *kiált* szóra helyeződik, hanem az azt követő *hatezer*-re. A második egységben viszont nagyon is rendjénvaló, hogy az ige jut mondatkezdő szerephez, hiszen a fő nyomaték itt éppen az ismétléssel is kiemelt *ül* szóra esik.

A fent említett különbségek számát gyarapítja az is, hogy az első mondatban a *kiált* ige csak egyszer fordul elő, míg a másodikban az *ül* megkettőzve szerepel.

Mi több: a *kiált* és az *ül* ige – noha nem szabályos antonimák, és még az összemérhetőségük felől is lehetnek kétségeink – szemantikai tekintetben ellentétes pólusokhoz tartoznak. A *kiált* – jöllehet nem valódi értelemben vett cselekvést, „csak” intenzív szóbeli (és viselkedésszerű) aktivitást fejez ki – dinamikus ige. Szemben az *ül* verbummal, amelynek a jelentéskörében óhatatlanul megjelenik a mozgás, a lendület hiányának a (negatív) képzelete. Pozitív megközelítésben: az *üléssel* – pontosabban: az *üldögéléssel*, hiszen az *ül* ige változatlan megismétlése gyakoritást jelent – éppen a *nyugalom* fenoménje társítható magától értetődő természetességgel.

A költemény harmadik és negyedik sorában mutatkozik meg teljes összetettségében az *Ábel* legfőbb paradoxonja, amely a szöveg címadásával összefüggésben értelmezhető. Meghökkenítő, hogy a címszereplő, az Isten szívéhez közel álló ifjú pásztor a maga személyében, közvetlenül még egy villanásra sem jelenik meg a költeményben. A már halott Ábelt a vers első egységében a tulajdon kiontott, földre hullott és azután megelevenedő vére reprezentálja, amely tovább él az immanens világban – évezredek elteltével is. Majd az epigramma második egységből kiderül, hogy a műben felvázolt „történet” valódi hőse nem is ez a különös fantomfigura, hanem az áldozat testvére és egyszersmind gyilkosa, Káin.

Csakhogy az itt megidézett Káin – akit a versbeszélő szinte belülről ábrázol – már nem az a Káin, aki megölte a fivérét. Látványosan megöregedett, sőt: aggastyánkorba lépett. Nem csupán apa, nagyapa, dédapa – „gyakorló” ükapa is. Ha pedig az ükapaságát szimbolikus értelemben vesszük, akkor igazi ősatya. Nemzetséget alapít, amely idővel egyre népesebb lesz, mind jobban kiszélesedik. Végül magával az emberiséggel válik egyenértékűvé a Káin nevével (is) fémjelzett leszármazási vonal.

Az újabb, a „másik” Káin nem aktív földműves; előrehaladott életkorának megfelelően már „nyugállományba” helyezte magát. Nem cselekszik, csak szemlélődik. Kedvenc időtöltése, hogy – vidéki nemesúr módjára – naphosszat a háza tornácán üldögél. Közben semmilyen külsődleges dologgal nem foglalatoskodik. Egyszerűen elmerül a gondolataiban, amelyek utódai, az emberiség sorsa körül forognak.

Az olvasó érzékeli, hogy a nyughatatlan természetű Káin megállapodott. A parafrázis alapjául szolgáló bibliai szövegből tudhatjuk: miután Isten felelősségre vonta gaztettéért, kénytelen volt elhagyni lakóhelyét, illetve azt a termékeny földterületet, amely korábban a megélhetését biztosította, és ahonnan utóbb Ábel vére az Úrhoz kiáltott. Páriaként, földönfutóként kellett tengődnie. Ám bűnhődésének időszaka – az ószövetségi elbeszélés tanúsága szerint – nem tart élethossziglan. Az *Ábel* második egysége nem tárgyalja ezt a köztes periódust, de azt egyértelművé teszi, hogy az idős Káin képes maga mögött hagyni régebbi énjait. Többé már nem lázad Isten törvénye ellen, nem önbíráskodik, és nem is bolyong számkivettként. Nem kétséges, hogy (újra) otthonra lelt a világban.

Kijelenthető, hogy a fiatalon az „örök elégedetlen” típusát megtestesítő Káin élete alkonyán radikálisan megváltoztatja beállítódását. Boldog és kiegyensúlyozott emberré lényegül át. Nincs is oka rá, hogy a sorsával perlekedjen, hiszen az idő végső soron őt igazolta. Immár joggal tekinthet magára úgy, mint abszolút győztesre.⁷ A neves pszichiáter és kultúrfilozófus, Szondi Lipót Káin-képét értelmező Benedek István megállapítását kölcsönvéve: Ábel sem élteben, sem holtában nem tud nyertesként kikerülni kettőjük párharcából.⁸

Káin, azáltal, hogy megölte Ábelt, akaratán kívül elindított, mozgásba hozott egy vészterhes oksági láncsort, amelyet most már szeretne megakasztani, maga felől elhárítani. Ezért – szembenézés helyett – eltávolító látással viszonyul önnön múltjához, annak sötét oldalához. Még a „hallószögét” is módosítja: nem félelmetes fenyegetésként, inkább pusztába kiáltott szóként fogja fel az általa kiontott vér monoton vádbeszédét. Próbál önhatalmúlag kilépni régi bűne hosszú árnyékából.

Úgy tesz, mintha a Káin–Ábel dualitás soha nem is létezett volna. Abszurditásnak gondolja, hogy Ábelhez képest határozza meg magát. Áldozatának még a halványuló emlékét is igyekszik mielőbb kitörölni a tudatából.

E ponton kell rávilágítanunk egy idáig rejtve maradó különös összefüggésre. Nevezetesen arra, hogy az öreg Káin – szemlélőként – felülnézeti perspektívát érvényesít. Így voltaképpen fölényt élvez a cselekvő szubjektumokkal szemben.

⁷ Buda Ferenc verse tehát a győztes Káinról szóló irodalmi alkotások sorába tartozik, amelyek között feltétlenül meg kell említenünk két XX. századi magyar novellát: Kosztolányi Dezső *Káin*, illetve Kertész Imre *Világpolgár és zarándok (Káin és Ábel)* című szövegeit. – A Kosztolányi-műről lásd Pintér Borbála tanulmányát: *Kosztolányi novellája, a Káin*, Magyaróra, 2022/3., 273–278. Kertész Imre kevésbé ismert elbeszélésének elemzésére korábban Bazsányi Sándor, a közelmúltban pedig Soltész Márton vállalkozott: B. S.: *Káin és – Isten. Kertész Imre Káinjáról*, Műút, 2008/7., 65–66.; S. M.: *Utószó = KERTÉSZ Imre: Lét és írás. Felfjegyzések 1959–1973. Közép- és Kelet-Európai Történelem és Társadalom Kutatásért Alapítvány, Budapest, 2024. 379–429.* (Vonatkozó részek: 380–387.)

⁸ BENEDEK István: *Tájékoztató = SZONDI Lipót: Káin, a törvénysejő – Mózes, a törvényalkotó*, ford. MÉREI Vera, Gondola '96, Budapest, 1997, 30.

Akik történetesen mind az ő utódai – és nem Ábeli. (Nota bene: Káin nemcsak interszjektív, hanem intergenerációs síkon is kiütéses győzelmet aratott a testvére felett. Míg Ábel utódok nélkül halt meg, addig Káin leszármazottai – ha nem kímélik, ha pusztítják is egymást – egyre sokasodnak.)

Róluk mint megfigyeltjeiről – elégedettségét, elégtételérzetét, talán még kárörömet sem palástolva – úgy vélekedik, hogy nem különbek, mint amilyen ő volt egykoron: rendre ugyanabba a bűnbe sodródnak bele, mint amibe ő is belehullott valaha. És valóban: a káini vétkek nem enyészik el, épp ellenkezőleg: folyton újratermelődik. Átháramlik a Káin-vonal egymást követő nemzedékeire – az egész emberiségre.

A sokarcú Káin a hatezer éves emberi történelem vonatkozásában is kulcsjelentőségű figurának számít. Szent Ágoston – nagyszabású történetfilozófiai kísérletében – az „Isten városával” élesen szembenálló „földi város” első képviselőjeként mutatja be őt.⁹ (A két fogalom közül az első a transzcendens meghatározottságú erkölcsi értékvilágot, míg a második az immanenciába ágyazódó nyers uralmi rendet jelenti.) A keresztény gondolkodó elképzelése nem talajtalan, hiszen már a Biblia is utal arra, hogy a gáztette miatt megbélyegzett Káin – a hányattatásait követő időszakban – civilizátorként tér vissza az aktív életbe. Városalapításra vállalkozik – a szó konkrét és egyszersmind szimbolikus értelmében.¹⁰ Ebbéli tevékenységét azóta is követendő példaként értékelik mindazok, akik történelemformáló szerepre tartanak igényt. A probléma „mindössze” annyi, hogy az ősatya nem egyszerűen városalapítóként, de testvérgyilkosként is mintát ad becsvagyó utódai számára.¹¹

Az Ábel jelzésszerű, de elvitathatatlan antropológiai és történetfilozófiai peszsimizmusa – amely az epigramma második egységében egy hamis nyugalmat sugárzó ironikus álidillen keresztül jut kifejezésre – nem előzmény nélküli Buda Ferenc életművében. Elegendő csak a lírikus *Farkasok* című, 2002-ben íródott költeményének aforizma értékű kezdő soraira gondolni: „Mióta világ a világ, / főbe a fejsze belevág [...]”. Invariáns törvényszerűségről van szó: így volt már a történelem hajnalán, így van most is, és semmi jel nem utal arra, hogy másképpen alakulna a jövőben. Vagyis – Buda Ferenc komor és illúziótlan metahistorikus megközelítése szerint – a Káin által utódaira átörökített gyilkos hajlamok nem iktathatók ki az emberi természetből.

9 Lásd a következő szövegrészt: „A földi város első alapítója testvérgyilkos volt. Irigységből megölte az ő testvérét, az örök város e földön zárandókló polgárát.” SZENT ÁGOSTON: *Isten városáról*, ford. FÖLDVÁRY Antal, Kairosz, Budapest, 2006, III. kötet, 272.

10 1 Móz 4,17. (*Biblia*, i. m., 8.)

11 E gondolat sorhoz jól illeszkednek Szondi Lipót esszenciális megállapításai: „[...] a világtörténelem nagyobbára Káin történetének állandó megismétlődése.” *Káin uralkodik a világon*. Aki ebben kételkedik, olvassa el a világtörténelmet.” [Kiemelés az eredetiben – M. G.] Uő: *Káin, a törvényszegő – Mózes, a törvényalkotó*, i. m., 39.

Buda Ferenc, a formavirtuóz

Buda Ferenc költői termésének népies, illetve magyaros gyökerei köztudottnak számítanak. Az ember hajlamos lenne azt hinni, hogy a költő ennek megfelelően „csak” népies-magyaros, ütemhangsúlyos versformákat használ, pedig ez nem így van (persze, ha így lenne, akkor sem lenne baj). Buda formai tárháza ugyanis meglepően gazdag: esetében nagyszerű formaérzékű és ritmushallású alkotóról beszélhetünk. Budát mint formavirtuózt kevesen ismerik, pedig az összképhez ez is hozzátartozik, írásomban ezt az „ismeretlenebb oldalát” szeretném pár versvilanás erejéig fel- és bemutatni.

Buda Ferenc éppen úgy vegyíti a magyaros, ütemhangsúlyos formát az időmértékessel, mint elődei közül mondjuk Petőfi vagy éppen a második népi nemzedék Erdélyi Józsefe. (A szintén ehhez a nemzedékhez tartozó Sinka István például csak ütemhangsúlyt vagy szótagszámlálást használ költői életművében.) Arra, hogy Buda nemcsak a magyar, népies költészet, hanem a világ más népeinek költészete iránt is érdeklődött, a legjobb bizonyíték a Forrás könyvek-sorozatban, 1973-ban megjelent *Varázsének* című kötet, melyből nekem is van egy példány a könyvtáramban, a kötet a fordításait gyűjtötte össze a török, a mordvin, a lapp, a finn és a mari népköltészetből.

A magyarosság és a népiesség kérdéskörénél maradván mondom, ha egy költő időmértéket használ a versében, mondjuk jambust vagy trocheust, vagy más verslábát vagy kólont, szerintem akkor is magyaros marad a hangja, hiszen ez a jambus, ez a trocheus etc. már magyar jambus és magyar trocheus etc., ahogy Nemes Nagy Ágnes is nevezte őket, és ahogy ő is hangsúlyozta *Magyar jambus* című esszéjében, hiszen senki nem használja és képezi úgy ezeket a verslábakat, mint mi, s ezért teljesen magyarrá változtak az évszázadok folyamán. Véleményem szerint az előbb mondottak miatt a régebben használatos *nyugat-európai sorfajok*-elnevezésük sem egészen pontos.

Azért, hogy ne merítsek túl nagyot, a Buda Ferenc által használt időmértékek szemléltetéséhez a *Ha csak estig* című, 2019-ben megjelent verseskötetét veszem alapul, ezt a kötetet dedikálta is számomra. Hadd kezdjem egy gyors áttekintéssel: nagyon szépen jambikus a kötet *Mormogó* című verse, anapesztikus a *Ha csak estig*, adóniszi kólonokkal záródik a haikuk egy része, jambikus a *Köszöntő*, ütemhangsúlyos és trocheusi a *Rémálom*, anakreóni sorokból áll a *Ha lenne*, feltűnőbben jambikus a *Kék pára kél*, a *Gyepüvidék* valamint a *Végszó*. S ha már így átfutottunk rajtuk, jöhet a közelebbi vizsgálat: a *Ha csak estig* című vers többféle ritmusúként is értelmezhető nagyon izgalmas soraival. A költemény második sora, mely a vers további részének is vezető – de nem egyeduralkodó – ritmusmintája, így hangzik:

„fura kérdés, hogy mire vittem.” Ritmizálva: titi-tátá-táti-titá-tá. Ezt a sort és a vers többi ehhez hasonló szakaszát vehetem először is egy kilenc szótagos jambikus sornak. De ez nem egészen illik rá. Közelebb járok az igazsághoz, ha anapestus-sornak tekintem: tititá-tátá-tititá-tá. Ám létezik egy harmadik lehetőség is, az, ha egy jónikus és egy adóniszi kólon kapcsolataként értelmezem, tehát így: tititátá-tátititátá. Ugye, mennyire izgalmas ritmusú ez a vers? Nekem, költőnek különösen az, de bízom benne, hogy az olvasók és az irodalomtörténészek számra is az lehet. (Abba már bele sem merek menni, hogy a fenti verset akár daktilusinak is olvashatnám, de ez a legkevésbé valószínű: ez ellen több minden szól, még akkor is, ha a költészetben az anapestikus sorok gyakran és könnyen átfordulnak az ellenkező lejtésű daktilusiba.) Budát e vers alapján bátran merném formavirtuóznak is nevezni.

E versben egészen tiszta, tehát pótláb nélküli anapestus-sorok is találhatók, például ez: „Fanyarul kanyarulnak a strófák.” Ritmizálva így fest: tititá-tititá-tititá-tá. De a legjellemzőbb ritmusa mégis talán a jónikus és az adóniszi kólon kapcsolata (tititátá-tátititátá), ahogyan a vers utolsó sora is végződik: „ha csak estig tart az öröklét”. Ha így olvasom, és én így olvasom, akkor ezek a kólonok és verslábak olyan nagy elődöket is bevonnak a vers asszociációs terébe, mint Csokonai Vitéz Mihály (a jónikusok miatt) és Berzsenyi Dániel (az adóniszi kólonok miatt).

Nagyon érdekes és izgalmas, ahogy a vers vége felé, az egyik sorban megfordítja az eddigi „sormintát”: adóniszi kólonnal kezdi a sort, és a jónikussal fejezi be (tátititátá-tititátá): „vélt sebeid már ne vakarjad”. Ezzel egyrészt kizökkenti az olvasót, és arra figyelmezteti, hogy a vers vége következik, tehát a lényeg, másrészt enyhít az esetleges ritmus-monotónián, bár én a ritmus-monotóniában nem hiszek. Számomra mindenféleképpen nagy mutatóvány ez a vers.

Az adóniszi kólonok egyébként az áttekintésben már említett haikukban is szerepelnek, általában a zárósorokban. Buda ezzel a megoldással a haikukat a szapphói-strófákhoz teszi némileg hasonlóvá. Ennek illusztrálására mutatok néhány haiku-véget: „féreg a fában”, „szín keveréke”, „holnapi felhő”.

Az anakreóni-sorokból építkező versre a *Ha lenne ha nem lenne* című a legjobb példa. Ez egy teljesen tiszta sora (titá-titá-titá-tá): „Ha volna ó ha lenne”. Ez pedig egy nem tiszta, erősen pótlábas sora: „földem hogy évről-évre”. Ennek a ritmusa így hangzik: „tátá-tátá-tátá-ti. A spondeusoktól teljesen lelassul, teljesen elnehezül a sor. Hogy miért? Mert a ritmus, a forma mindig összefügg a tartalommal – és akkor már a funkcionális verstan nagy igazságánál tartunk. Ez a sor azért lassul le ennyire, azért nehezül el, mert a témája is a nehéz és lassú föld.

Végezetül térjünk rá Buda Ferenc magyar jambusaira! Kezdjük a *Mormogóval*: „Töserdő kék egén / száll, száll egy szürke gém. / Vagy kócsag? Meglehet. / Suhogva ellebeg.” Az első három sor teljesen megegyezik a pótlábak és a ritmus tekintetében: tátá-tátá-titá. Tehát viszonylag nehezebben, földközelibben indul-

nak, de csak azért, hogy a kócsag ellebegését („Suhogva ellebeg”) már egy teljesen tiszta, lebegő jambussorral fesse le zeneileg: titá-titá-titá.

A kötet utolsó verse a *Végző* is jambikus, de bimetrikusan indul, tehát az első sor magyaros, felező nyolcasként is értelmezhető, erős sorközépi metszettel: „Mi egyben állt mind szétomol”. De ez a felező nyolcas-ritmus már a második sortól eltűnik, és csak néha, homályosan bukkan fel, hogy aztán az utolsó sorban teljes intenzitással megjelenjen, és ezzel megint kiemelje, hangsúlyozza a mondanivalót: „és nincs halál és nincs halál”. Végezetül elmondható, hogy ez az egész vers úgy lüktet, mint az „élet lüktető útja”, melyről a költemény tematikusan is szól: „a lüktető út rézsűjén”. Különben a *rézsű* szó hosszú ű-s lenne, de a költő a minél tisztább ritmus kedvéért lerövidítette. Ennyire fontos volt számára a sor, az út, az élet lüktetése.

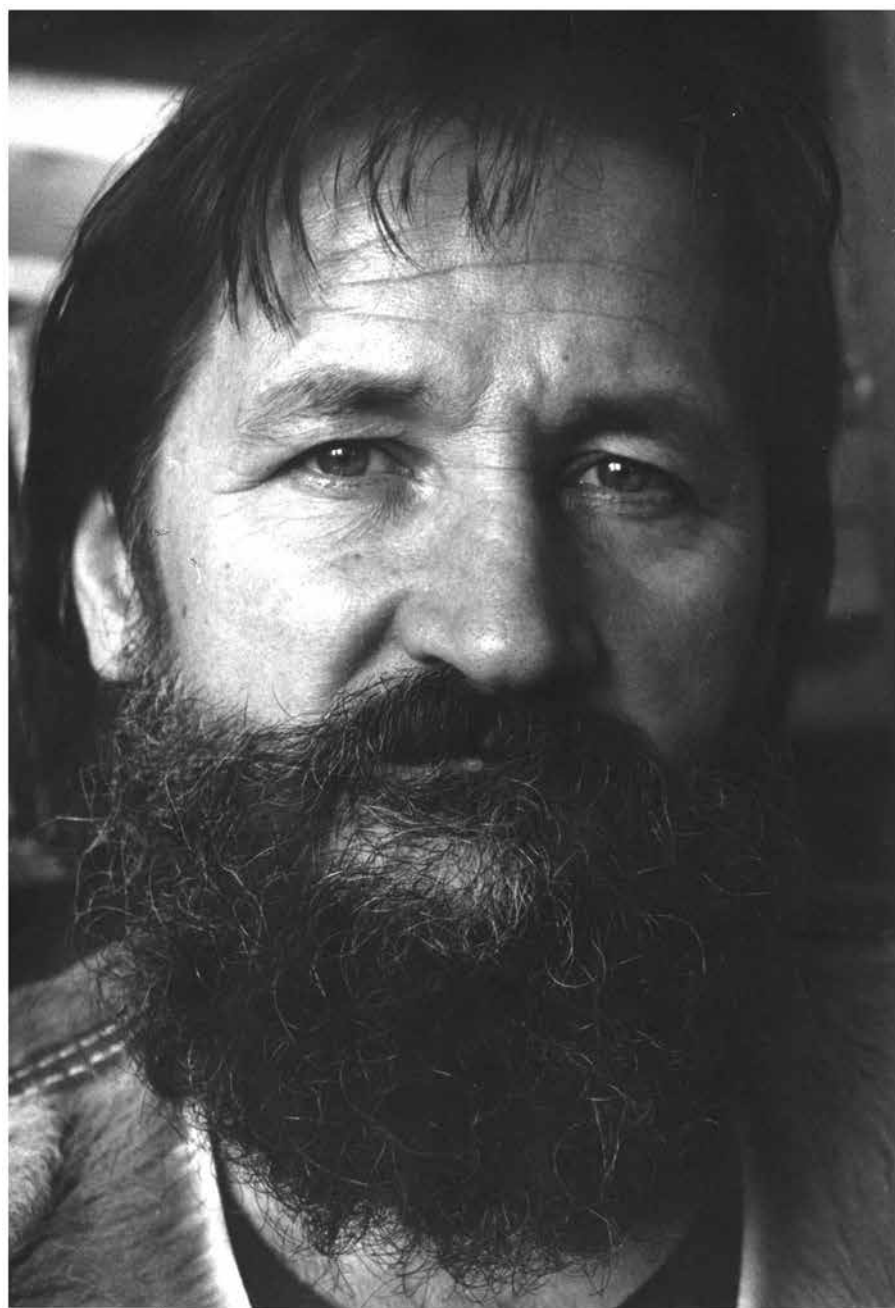
Ahhoz, hogy a kötet tematikus szintjéről is több szó essék, elmondom, hogy főként az ország „kompország” jellegéről, és az élet körforgásáról „szól”. Ez a körforgás persze erősen összekapcsolódik az idős költő elmúlásélményével. Buda Ferenc még sok meglepetést kínáló költészetében a forma tehát úgy kapcsolódik össze a tartalommal, ahogy csak a legnagyobbaknál.

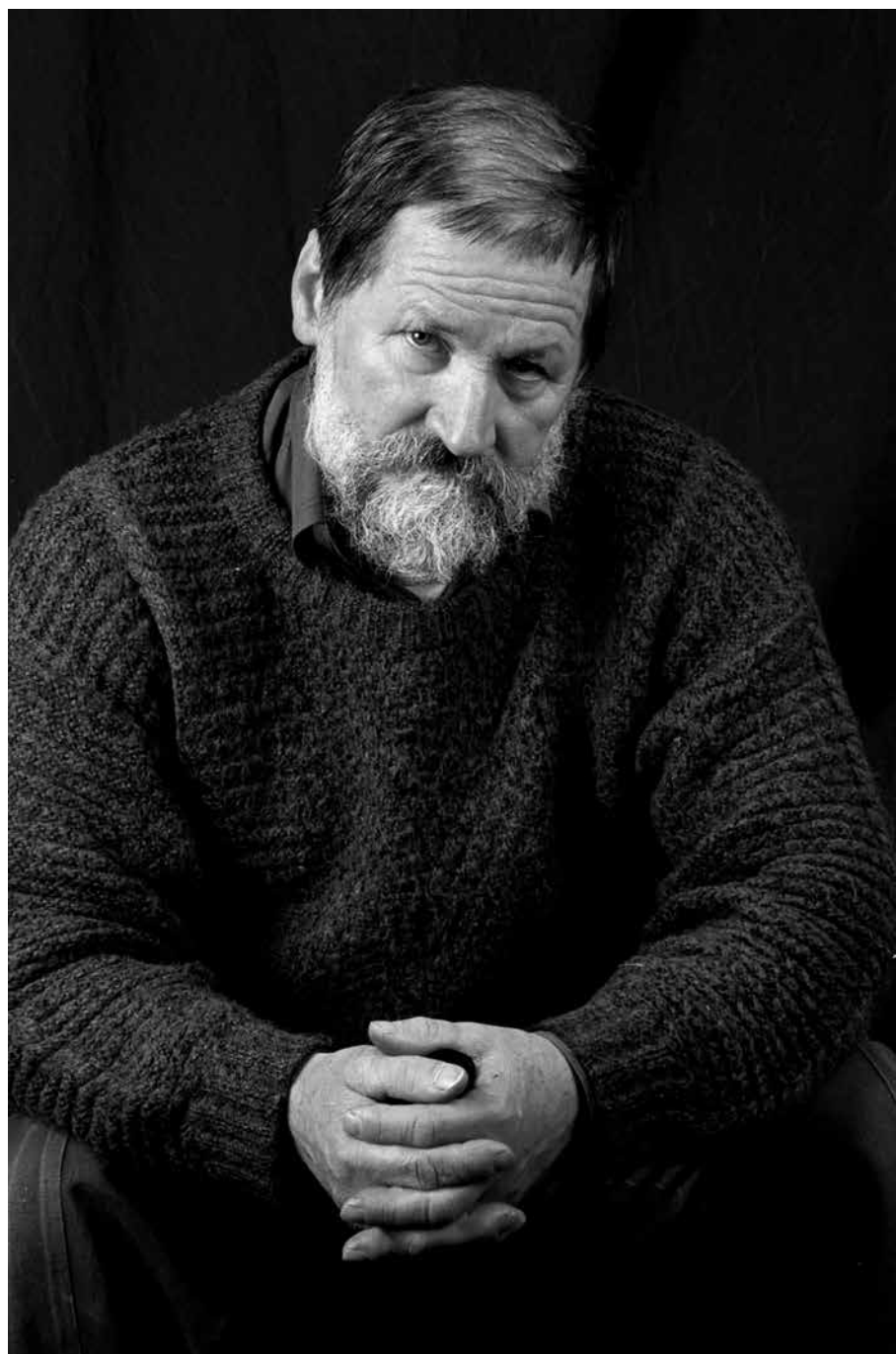
Buda Ferenc és Bahget Iskander

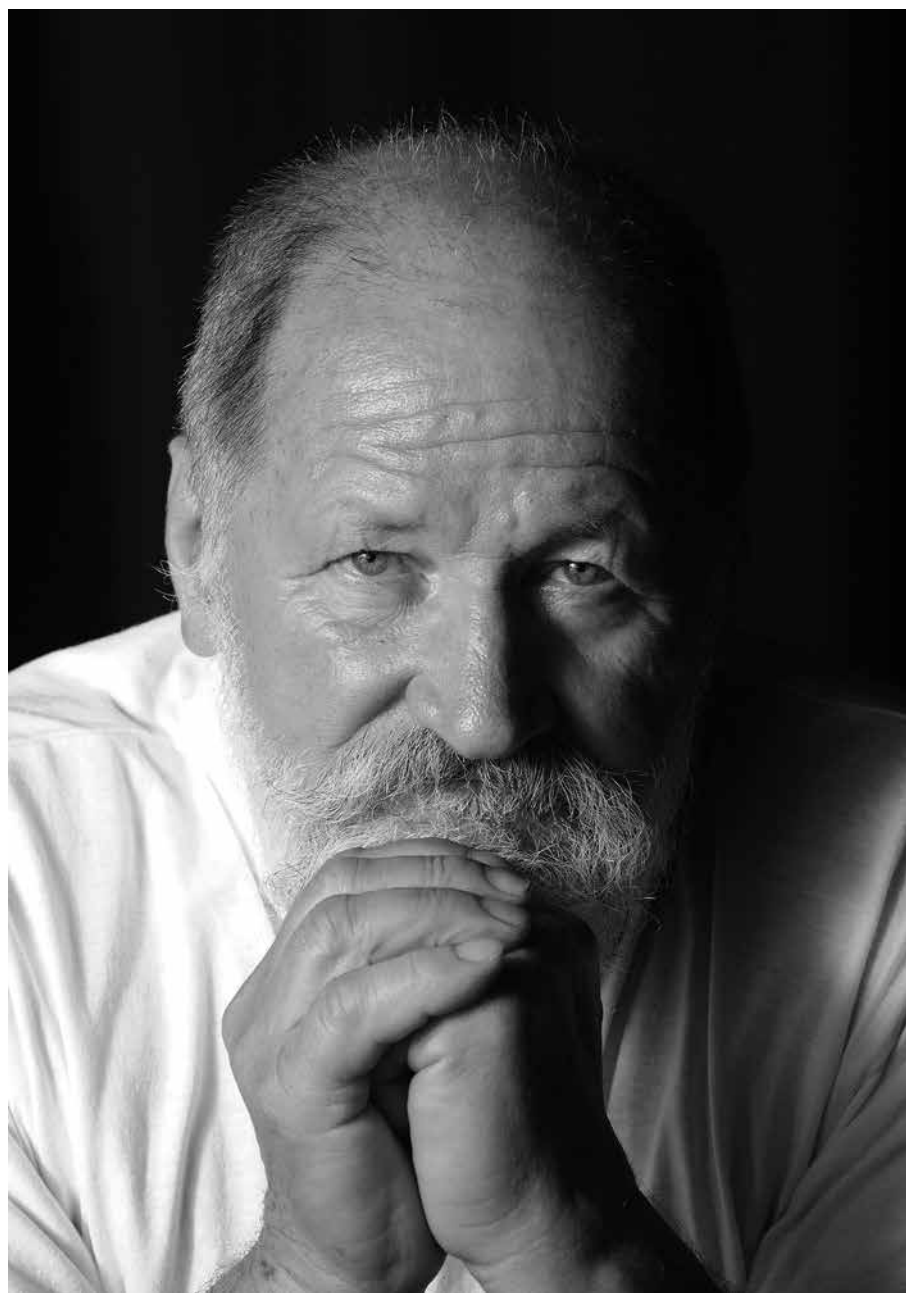
Kecskeméten találkozott egymással, először feltehetően a hatvanas évek végén. Messziről vezetett ide mindkettőjük útja. Mondjuk úgy, Buda Ferenc Debrecenből érkezett ide, de megjárta Állampusztát, Budapestet, Pusztavacsot, Bahget Iskander a szíriai El-Barazin városában született. Ahogy Iskander számos beszélgetésünk során elmondta, szerencsésnek érzi magát, hogy olyan időszakot élt meg, amelyben erős volt a társadalmi kérdések iránti érdeklődés, s az alkotó emberekre is széles körben figyeltek. Az országban, a világban, de Bács-Kiskun megyében és Kecskeméten is. Magam negyven évnél hosszabb időt éltem le Kecskeméten, s már az első itteni tapasztalataim alapján felmerült bennem, hogy mindazt, ami ebben a városban gazdasági fejlődésben, kulturális építkezésben történt, egyszer valakinek majd meg kell írnia, mondjuk a Kecskemét-jelenség címszó alatt, de a Forrás történetét ismerőknek erről talán nem is kell külön beszélnem. Új gyűjtemények jöttek létre, művészeti műhelyeket alapítottak, magas színvonalú, a lokalitás nyomait őrző kulturális élet jött itt létre, s mivel az itteni kulturális-művészeti szféra szükségszerűen szűkebb térben létezett, mint mondjuk a fővárosban vagy az ország tradicionális nagyvárosaiban, az itt tevékenykedők közt szükségszerűen személyes kapcsolat is teremthető, olyan kapcsolat, amelyik aztán a tevékenységüket is meghatározta.

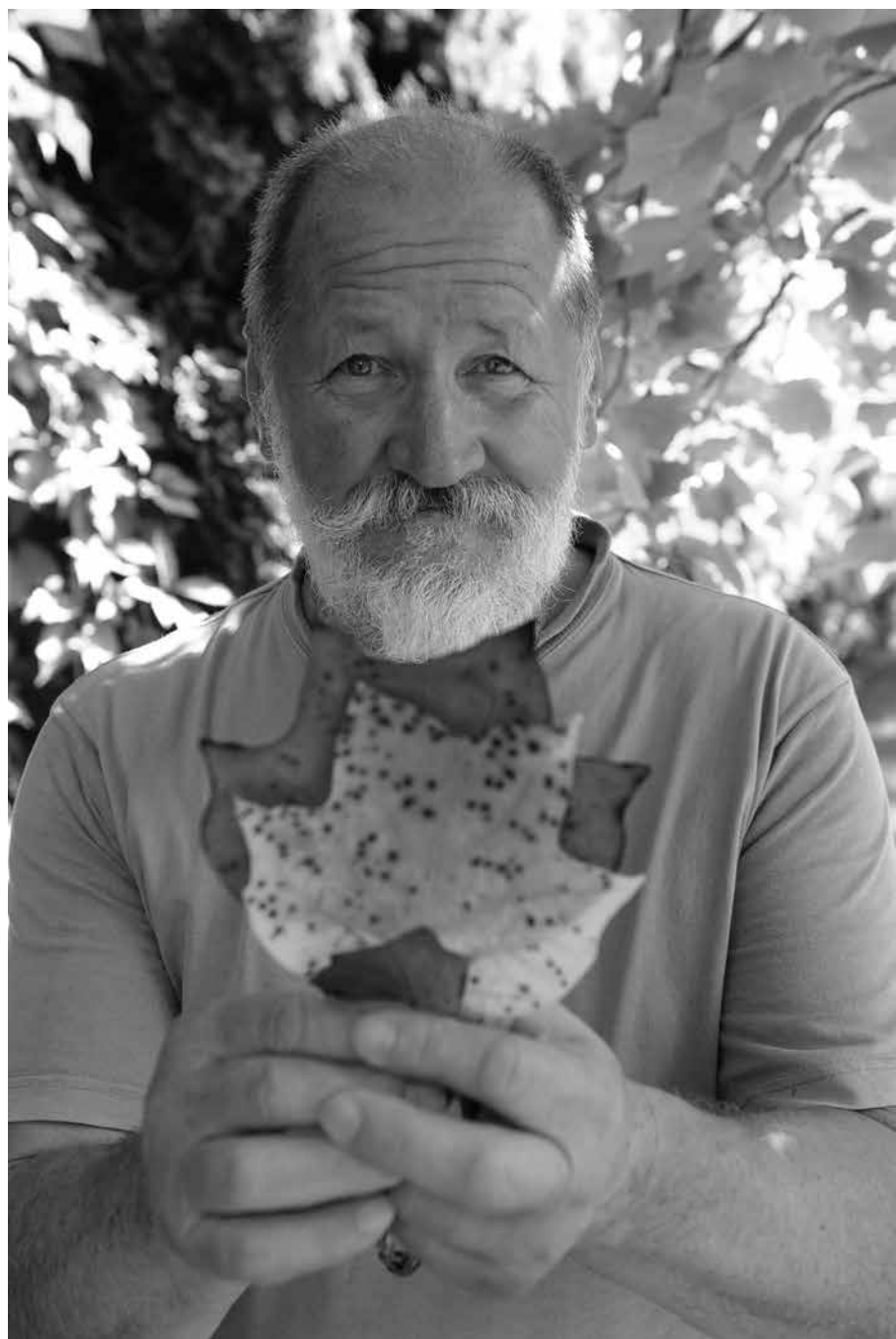
Amit Iskander mondott, azt elmondhatta volna Buda Ferenc is. Már az első kötete ismertté tette a nevét, verseit, sorait sokan mondták-idézték, Kecskemét akkor megerősödő kulturális-szellemi közegében pedig az alkotómunka küzdelmes, de mégis szükséges háttérét is megtalálta a maga számára. Egyáltalán nem tekinthető véletlennek, hogy a fotózással 1968 óta foglalkozó Bahget Iskander kapcsolatba került az 1969-ben indult Forrás szerkesztőivel és munkatársaival, azt azonban, hogy mély barátság alakult ki közte és Buda Ferenc között, az esetleges véletleneken túlmutató szükségszerűségnek kell tartanunk. Ennek a kapcsolatnak az alapját az egymással rokon látásmódjuk teremtette meg. Nem az elvont valóság foglalkoztatta őket, hanem az, ahogyan az ember a valóságban él. Ahogyan ott és akkor élt, történetesen Bács-Kiskunban is: szegényen, sokan a magára hagyott tanyán. Buda Ferenc költői látásmódját a szociografikus szemlélet határozta meg, ezt a legnagyobb erővel a *Tanya-hazám* című ciklusa mutatja, Bahget Iskander a szociofotó mellett kötelezte el magát, a legjobb fotói között máig ott vannak az akkor készült felvételek. Ha egyszer lehetőség lenne rá, akkor Buda Ferenc ciklusát Bahget Iskander szociofotóival együtt kellene megjelentetni.

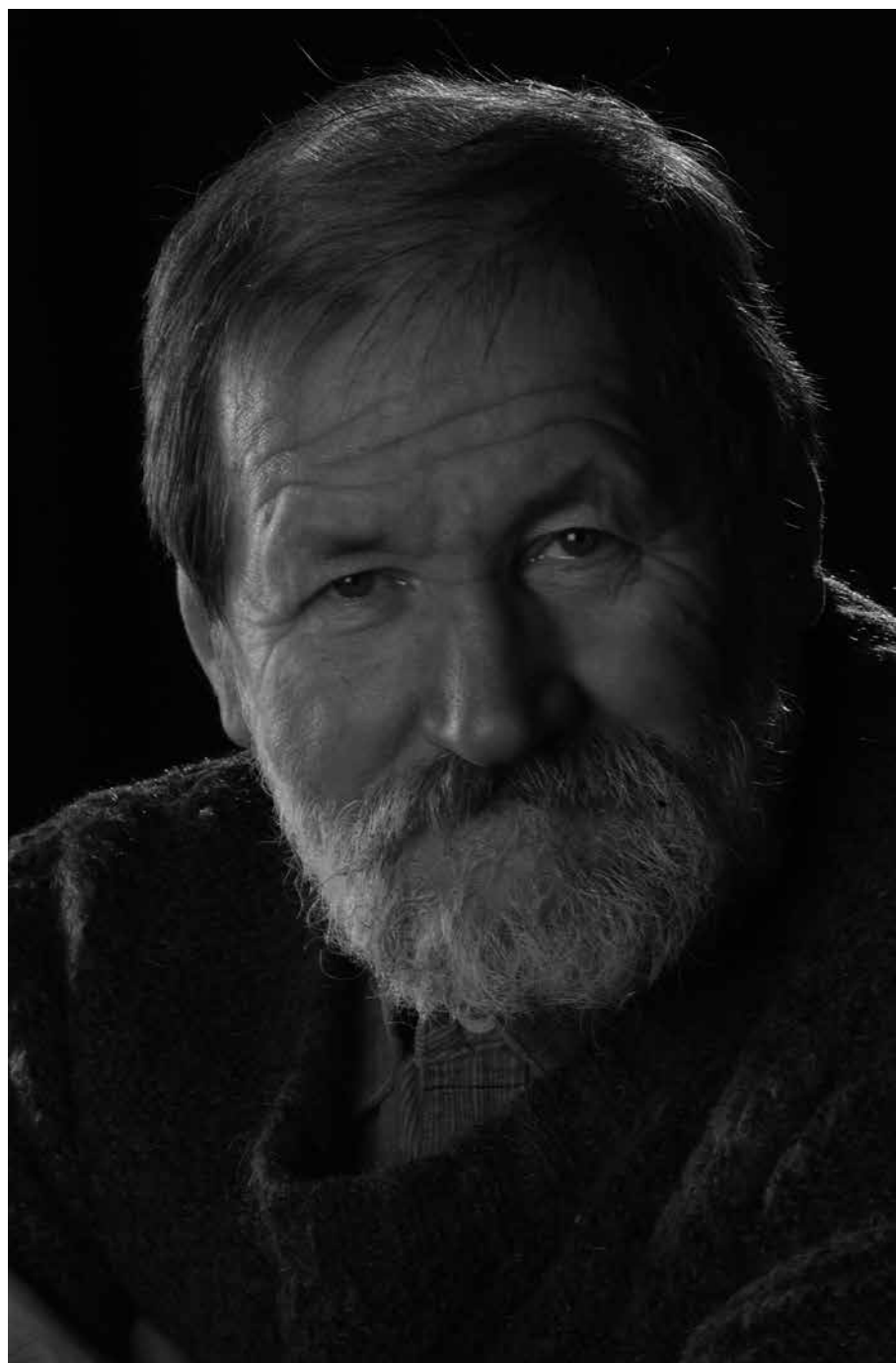
Iskander munkásságának jelentős részét alkotják íróportréi, legnagyobb számban természetesen a Forrás köréhez tartozó alkotókról, s a szerkesztőségbe érkezőkről készített képeket. A találkozások, író-olvasó találkozók légkörét megőrkítő és őrző dokumentumfotók mellett művészi értékű íróportrékat készített. Beállított, előre tudatosan megkomponált fotókat, ezek mellett pedig azokhoz a pillanatokhoz kötődő képeket, amelyekben az alkotó az írását olvasta-mondta, amikor azonos volt azzal a művel, amelyet megteremtett. A legtöbb és a legfontosabb portrékat Buda Ferencről készítette. Megszámolhatatlan darabot tartalmazó életművéből egészen biztosan ezernél több kép őrizi Buda Ferenc arcvonásait. Amikor a mostani számunkban megjelenő képeket válogattuk, sokszor éreztük reménytelennek a feladatunkat, mégis folytattuk a válogatást. Az elmondottak miatt a magunk lehetőségei között semmiféle teljességre nem törekedhettünk, ahogy filológiai pontosságra sem, mivel számos kép keletkezési idejének megállapításához, nem beszélve az egész anyag rendszerezéséről, hosszabb időre lenne szükség. Ugyanakkor fontosnak tartom leírni, hogy Buda Ferenc fotósának képei nélkül ezt a számot nem tudtuk elképzelni, ahogy abban a fentebb jelzett, s egyszer talán megvalósuló Kecskemét-könyvben is szerepelnie kell majd a fotóinak.

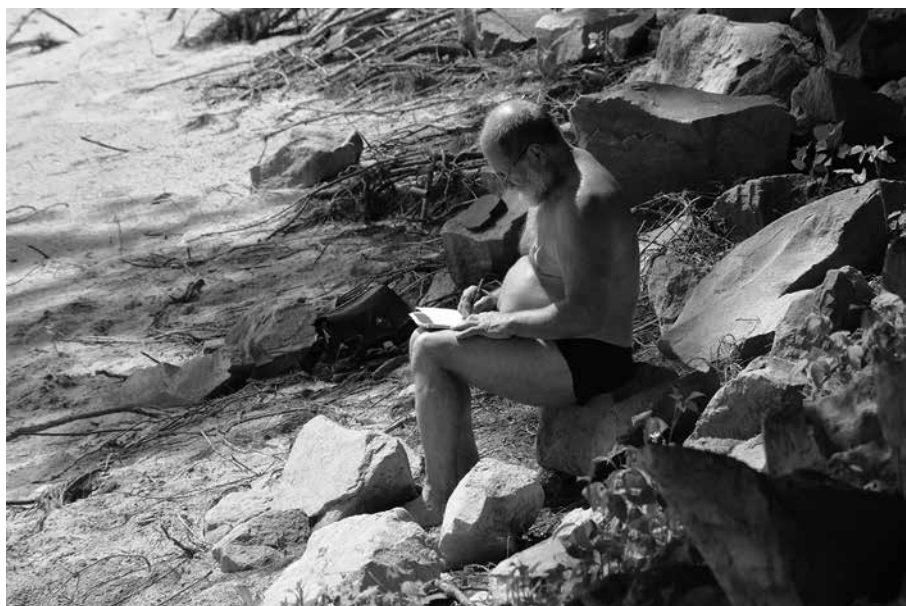

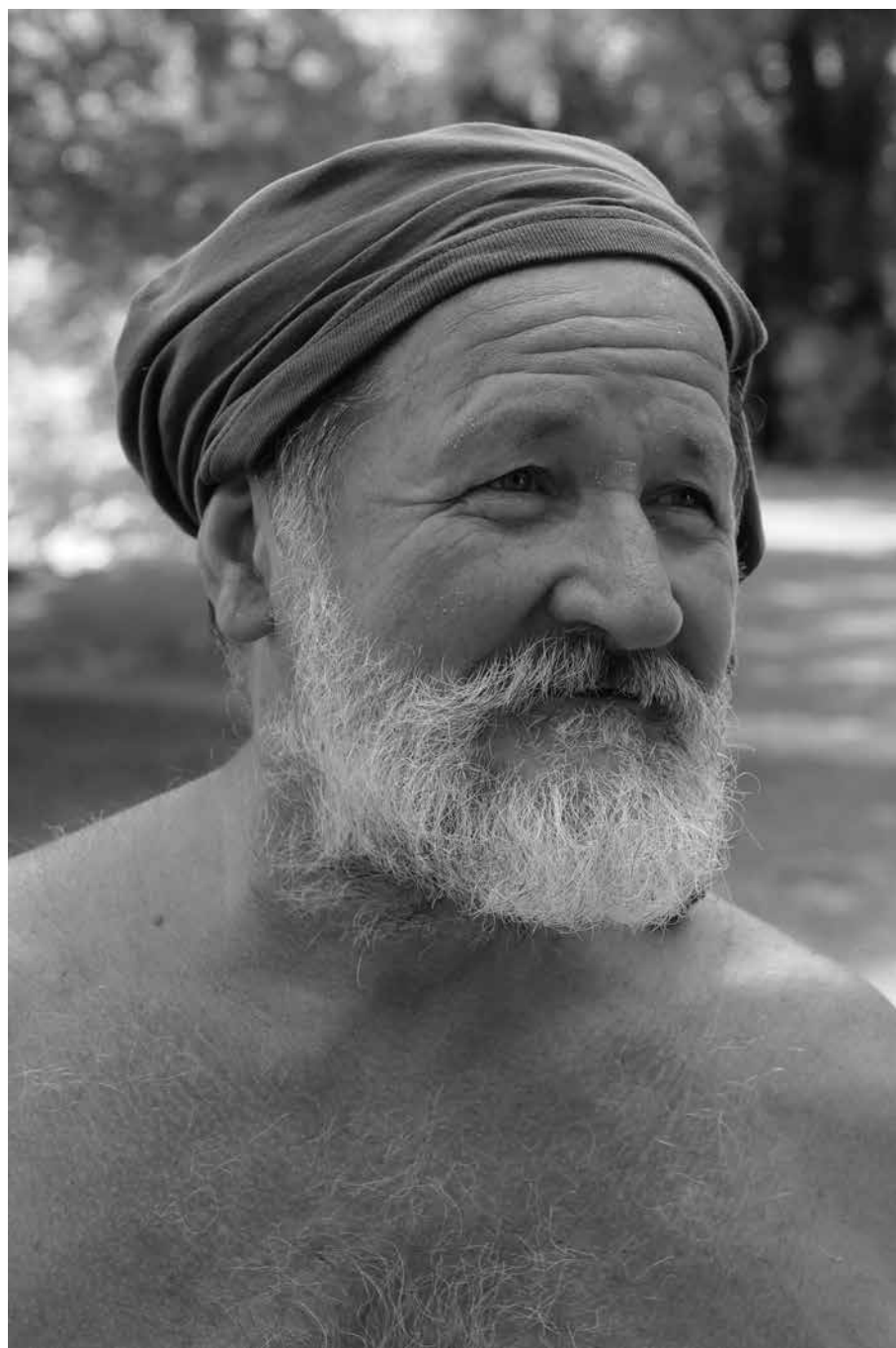

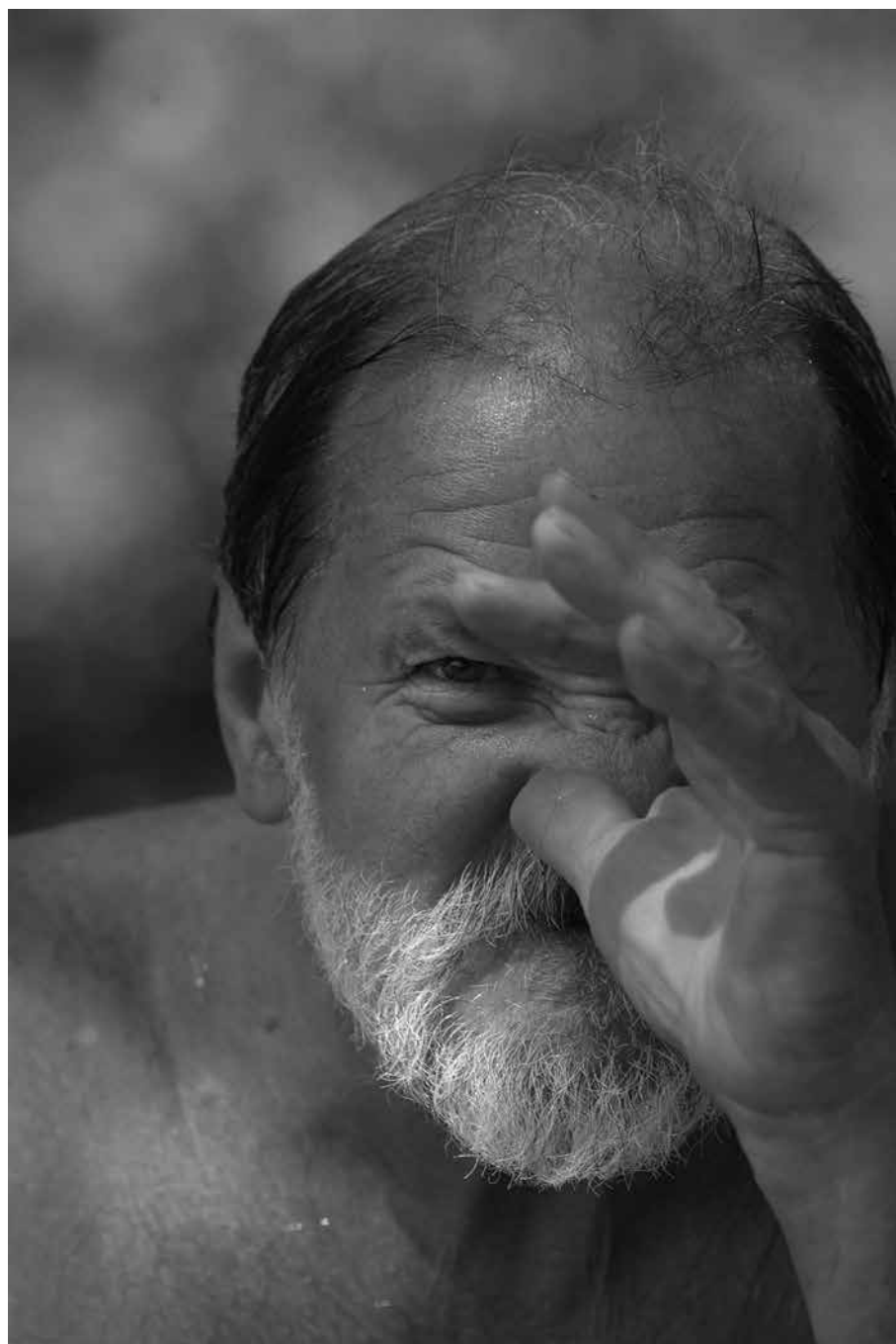

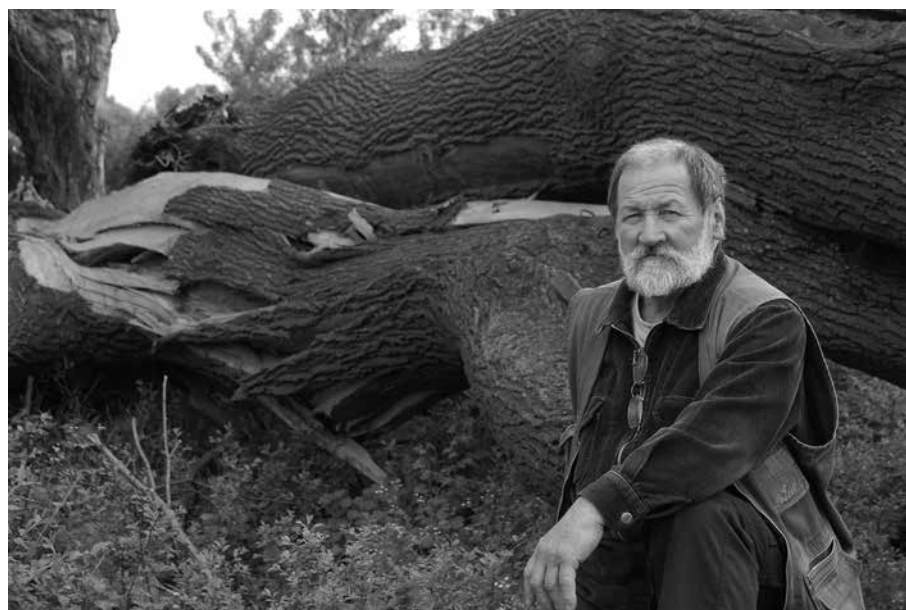

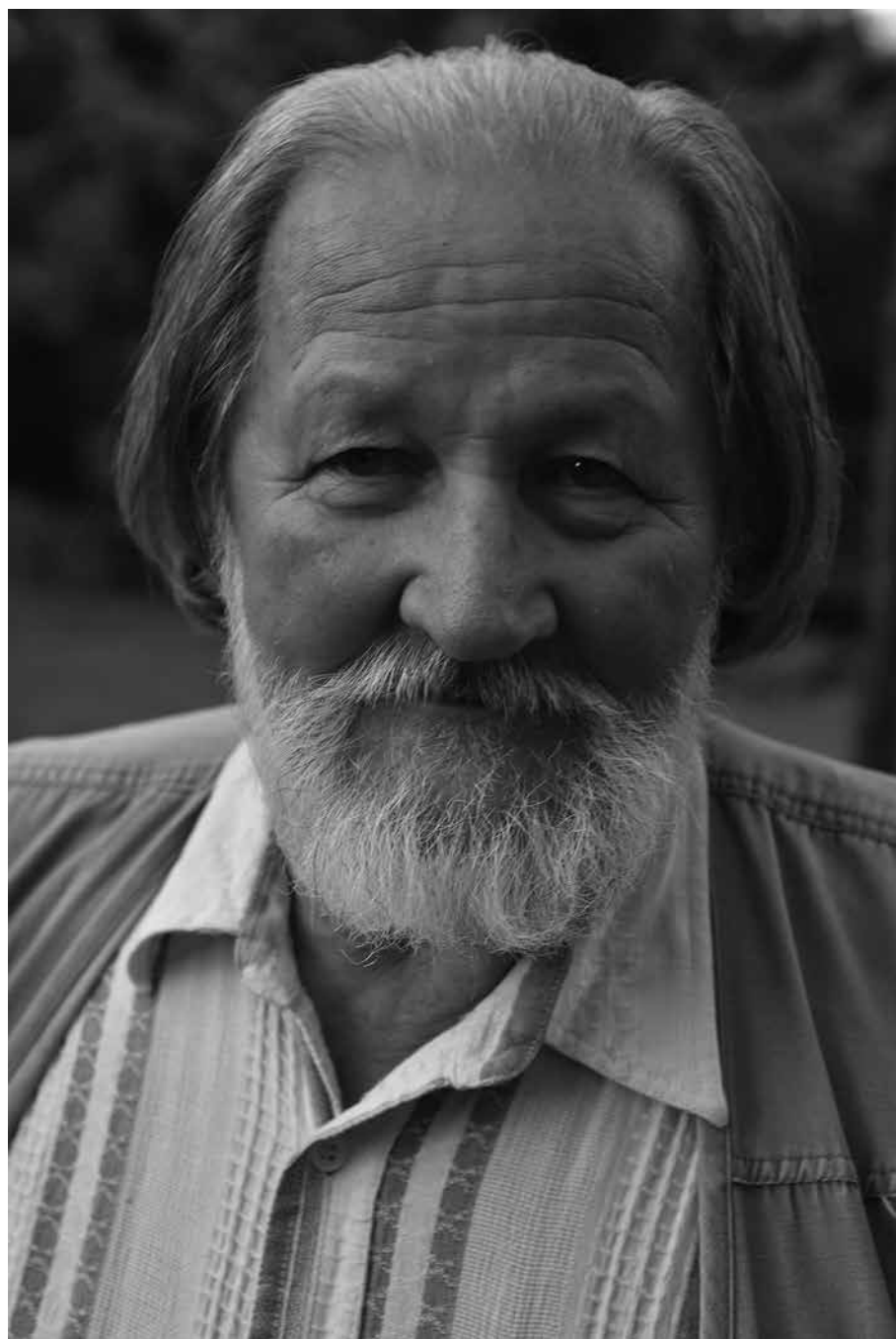

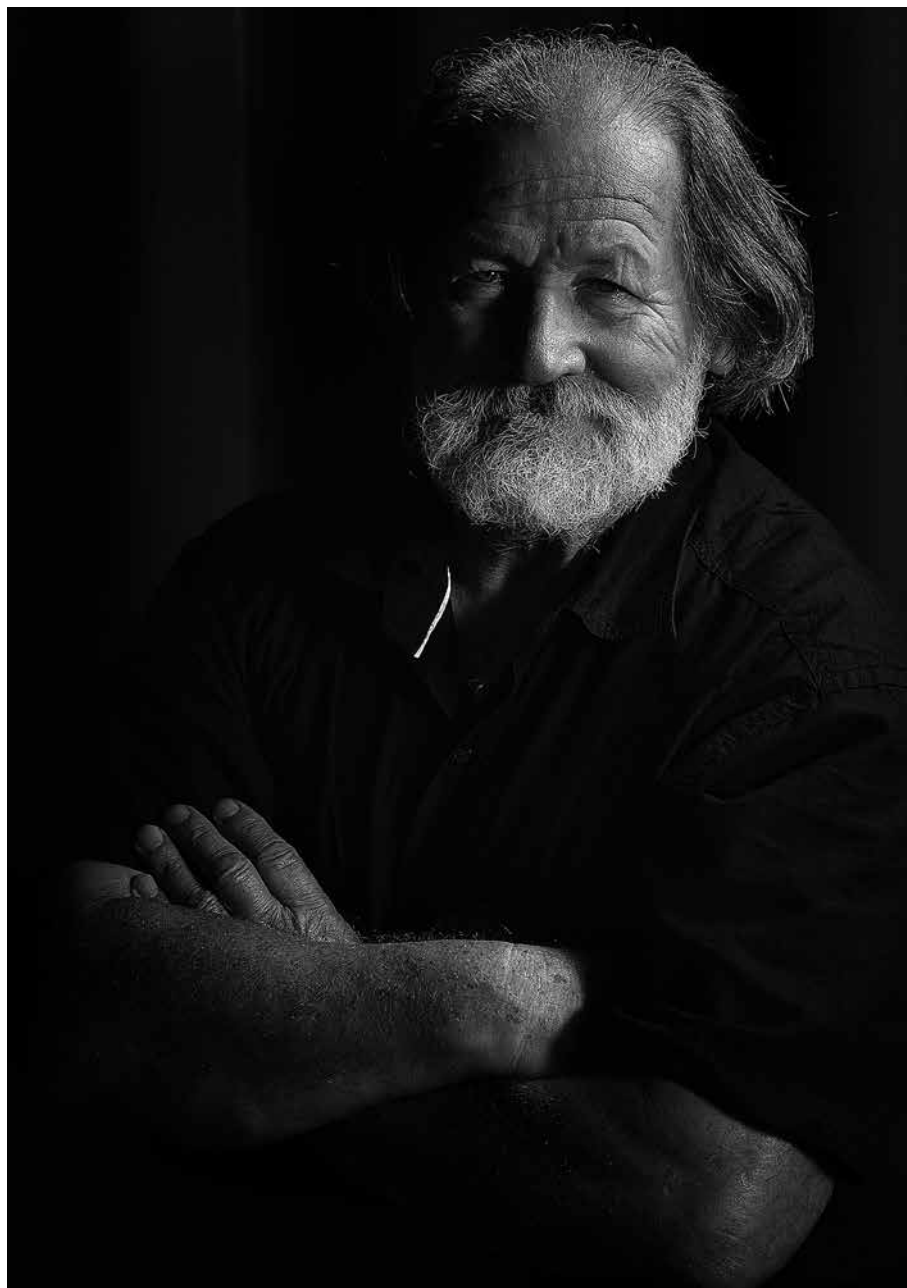

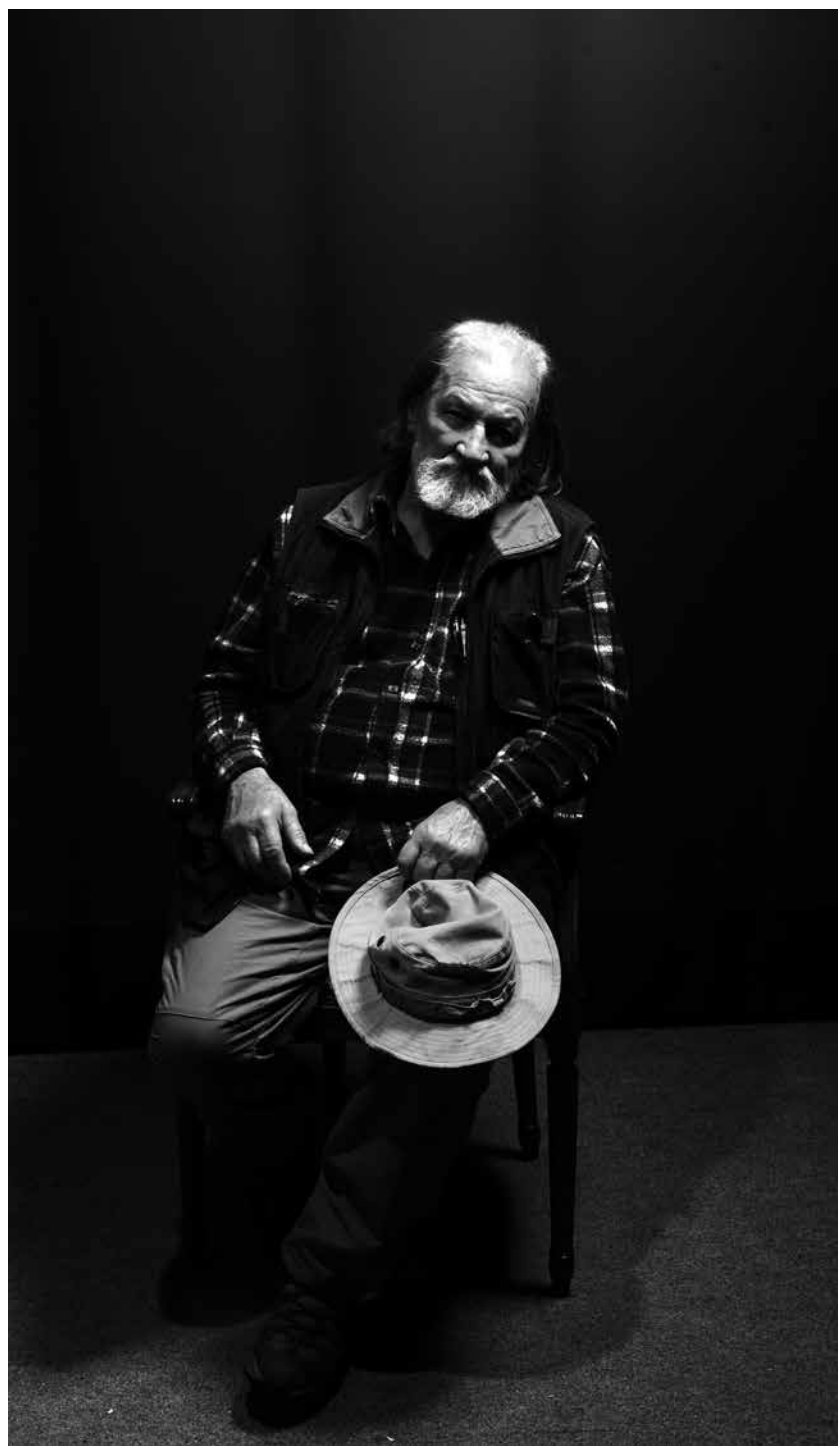

Kertai Csenger

Négykézláb kimászni a fényre

Buda Ferenc verseiről

„(...) csak úgy érdemes élni, ha világunkban, szemléletünkben minden a maga helyére kerül. S ez csak úgy történhetik meg, ha megkíséreljük a teremtet világot a maga egészében látni. Az univerzumot a mikrokozmossszal, az élő világot az emberi társadalommal, annak történelmével, a jövő esélyeivel és esélytelenségével együtt a családot és az egyént a maga öröklött tulajdonságaival, az embert életével és halálával, tevékenységének minden formájával; a fizikai munkát együtt a szellemi munkával, a teremtő munkát a keserves megélhetésért végzett nemszeretem munkával. Aki nem ezzel az igénnyel törekszik a világ megértésére, az vagy tudatlan, vagy felelőtlen ember. A versírásnál a szándék az előbb elmondottaké. A költőnek elsődrendű kötelessége, hogy – a befogadókra számítva – a lehető legpontosabban megcsinálja a művet.”¹

Buda Ferenc

Buda Ferenc számára a költészet vallomásossága az egyedüli lehetőség a lét nehézségeinek elbeszélésére. A vallomás önszembesítő, a személyest bevonó funkciója ahhoz a hagyományhoz kapcsolódik, amit Szent Ágoston emel be a keresztény nyelvbe, vagyis hogy az egyes ember személyes küzdelmeit a megváltás színterévé tegye. A költészet életformává válik, a személyes megnyilvánulásává, küzdelmeinek dokumentációjává, a kísérletté, ami megpróbálja megragadni a megragadhatatlant, a lélek tisztaságát egy tisztátalan világban – „mert igazán mindig erről van szó: hogyan verhet gyökeret és hajthat ki a lélekben az Igazság isteni növénye? Hogyan tapogatózik a homályosan hozzászűrődő világosság felé, küzdve a sötétséggel, amely környezi?” – írja Babits Mihály Ágoston vallomásairól,² ezen szavakat pedig igaznak érzem Buda Ferenc verseire is. Ebben a rövid írásban megkísérlem kifejtetni, miért érzem ma is aktuálisnak és fontosnak ezt a költészetet.

A fényszimbolika (*Pincelépcső, Ne rejtőzz el*), a belső fény, a hit és a kegyelem kikezdzhetetlen jelenléte végigkíséri Buda Ferenc műveit. A rossz nála az ágostoni hagyományt követve léthiányként állandósul (*privatio boni*), ami kibővülő allegóriaként az egyéni önzés és a politika területén nyeri el allegorikus képeit, mint például a *Kutya a társam* című versben: „Télszagú vasfuvallat / átveszi a hatalmat.” A hiány, a jó hiánya viszont egyben lehetőség is, ami nagyon hamar bevonzza a

1 FÜZI László – BUDA Ferenc: Életünk és vállalt sorsunk az irodalom, Napjaink, 1982. november.

2 BABITS Mihály, Ágoston, Nyugat, 1917. 11. <https://cpa.oszk.hu/00000/00022/00223/06771.htm> (Hozzáférés: 2026. 02. 28.)

szeretet fogalmát, egy, a megváltásban végtelenül reménykedő, mégis a személyes időn kívüli üdvtörténeti horizontot: „belémtörtél s bennmaradsz, / rossz vagy, mégis szent maradsz” (*Kis szilánk*). A rossz fogalma számos versben metonimikusan behelyettesíthetővé válik az egyéni önzés szimbólumaival.

A szeretet lesz az egyetlen válasz, ami az egyéni áldozatvállalással és reménykedésével próbálja meg ellensúlyozni a bűnös, tisztátalan világot. A bűnös, „tisztátalan világ” jelen esetben nem egyszerű túlzás, hanem elemi tapasztalat: „Az 56-os magyar forradalom emléke (...) végigkíséri életemet, és amikor nem akartam beszélni róla, valamilyen módon a verseimben akkor is megnyilatkozott” – mondja Buda a vele készült portréfilmben,³ ez az alapélmény pedig a versvilága szövetében is tetten érhető. A politikum a versekben a világot összetartó valóság, olyan rendezőelv, ami az egyes ember életét megnehezítő körülményként látszik, adja játékszabályait, és amivel csak valamilyen személyes áldozat révén lehet megküzdeni. Ezt leginkább a *Liliom és korbács* című verse mutatja, amiben már a cím is utal arra a kettősségre, ami a fájdalom és a szépség képzettársítását egy szerkezetben jeleníti meg. „Kietlen föld”, „dögvészes gyülekezet”, „csalattatások évei”, „temető-nagyobbító idő”, ezek a jelzős szerkezetek Buda Ferenc világalkotásának kiindulópontjai, amit ellenpontoszni a vers csúcspontját jelző moralizáló felszólítás: „dolgozz, virrassz, reménykedj!” és a prófétai Ady póz igyekszik.

Ez a léttapasztalat ismerős József Attila-i toposzokból építkezik, néha egészen nyíltan, mint a *Botladozom...* című versben:

Nem akarok menekülni
s nem akarok lemerülni
de ha fázom a hidegben
hadd bújjak meg szívetekben
Ne nyúljatok a haraghoz
szorítsatok magatokhoz

A hagyomány, amit Buda átemel, nem újító. A Nagy László- és főleg József Attila-hatás még akkor is megőrződik, ha a recepció általánosságban kiemeli,⁴ hogy a börtönnyelv szikársága és az időszakos elnémulás egy idő után kikezdi a versnyelv emelkedettségét. A hagyomány átvétele mellett viszont a Buda-életmű megőrzi a saját alapvető nyelvi kiindulópontját: a reménykedés és a szeretet mint életstratégia lesz számára fontos. Ez a versfelfogás az egyéni áldozathozatalban próbálja megragadni a külsőt, ami sokszor egy vallásos nyelv által lesz értelmezhető: „Csak semmim van, néha az se, / s számon nem jön egy panasz se.” (*Semmi*).

▼
3 Isten szalmaszálán – Portréfilm Buda Ferencről. <https://www.youtube.com/watch?v=n8JVQp2fY8s> (Hozzáférés: 2026. 02. 28.)

4 Vö. NAGY Gábor, *A különállás és összetartozás magatartásmódjára Buda Ferenc költészetében*, Hittel, 2004/8. 92.

A belső az áldozat révén válhat külsővé, aminek alapja a teremtő logosz: a nyelv által nyeri el jelentését az üzenet a semmiről, vagyis az egyéni felelősségvállalás lehetőségeiről, ami által a rend beteljesíthető és továbbadható. A lírai szóalkotások sűrűségét, emelkedettségét nemcsak egy hagyomány átemelése, hanem a „vers mögött álló” filozófia adja. A jelentés megalkotása, a lét mint folyamatosan látszó kérdés, egyfajta egzisztenciális alapállapot, ami a környezet jelentéstartalmának nyelvi lepárlása, folyamatos jelentéskonstruálás, érzelmi, nyelvi és hitbéli kontextusának megalkotása, ami Buda Ferenc szerint maga az ember az „öröklét, mulandóság és változatlanság háromszögében”⁵ – ez Buda Ferenc antropológiája. Az ember élete a szeretetben nyerheti el értelmét, a szeretetben, ami folyamatos munka, ami az örökléthez vezető út nyelvi és vallási megformáltsága. Innen sokszor az emelkedettség, és a burjánzó, metaforákban gazdag nyelvi forma: a vers a pillanat közvetlenségében megragadható üzenet.

A versek megszólalója az az egyetemes én, aki ebben a viszonyban magáénak tekint mindent, amihez köze van. Önmagában csitítja el az ellentéteket, így lesz egyszerre a krisztusi üzenet továbbadója és olyan vállalt program hordozója, ami a világot szintéziskísérletként gondolja el: az Én lesz ennek a terepe, az Én, ami egyszerre a külső és a belső határán mozgó nyelvi üzenet:

A szarvastehéntekintetű szelidség,
az ördögök örülete
egyként az én tulajdonom,
s anyám, akiből világra szakadtam,
de ellenségem is, aki veszni hagyott,
mind én vagyok.

(A bölcsék kikopogják...)

A versidő folyamatosan szembesíti az embert a hiánnyal. Ezért Buda szeretett helyeivel (falu, osztály) szemben érzékelteti jelenlétét az a hiány, ami mindenek ellenére is nehézségként mutatja magát:

„Nő csak a gond, e / görcsös, nehéz fa, / magas fa. / Ráförrt az én kezem és szívem / a vasma” (*Mély sár*). A vas szó hirtelen jelenléte kikököndezheti az olvasót, mintegy az „idő vasfoga” kifejezés jelentéstartalmával bővítve a vers mondanivalóját, hozzátapasztva azokat a rejtett tartalmakat, amiket a vers nem mond ki, csak folyamatosan érzékeltet. Az idő végessége így, implicit módon mutatja meg magát, rejtettségében, ami a lét és idő tapasztalatát a *világba vetettség* élményével közvetíti.

5 Isten szalmaszálán – Portréfilm Buda Ferencről. <https://www.youtube.com/watch?v=n8JVQp2fY8s> (Hozzáférés: 2026.02.28.)

Ez a heideggeri, egzisztenciális-filozófiai élmény sokszor adja kiindulópontját Buda verseinek, amit termékenyen visz tovább poétikailag; másrészt felmerülhet a kérdés, hogy az én nyelvi pozícióját mennyire tartja kikezdzhetetlennek. Az én abszolút nézőpontja sokszor meggyőző (pl. *Szólaljatok, Erdő, falu*), de elgondolkodtató abban az értelemben, hogy mit gondolunk a nyelven keresztül megjelentő másíkról.

Ha valaki másnak a nyelve vagyunk (Buda sokszor hajlik a profetikus megszólalások felé), akkor tudnunk kell megszólítani a másikat. A másíkhöz szóló üzenet ezért etikai tartalommal gazdagszik: az, hogy miként viszonyulok a másíkhöz, eldönti, mennyire érvényes ez a költészet. Itt Buda átérzi ennek a költészetnek a sebezhetőségét, nehézségeit, és az önmagába zártság veszélyét: „Bordáim boltívei közé zártam az orgonahangú istent, / szabad vagyok. / De téged teszek rabbá: / szíved bejáratára szögezem / vasból vert virágaimat.” (*Egyetlen*).

Az öntudat könnyen szolipszista irányba vinné el ezt a versnyelvet, ha nem teremtené meg a belső ellenállást, az önmagát istenítő öntudat (bűn) opponálását. A bűn elsődleges terepe nem a külvilág, hanem az ember mint pontenciál, mint a bűnre képes, alkalmas létező: „Ember vagyok, emberhez van közöm, / s földi füvekben megtörülködöm.” (*Az öntudatnak égig ér*). Ezért a létezés folyamatos munkája, a hit állandóan kikezdzhető formája és a belső igyekvés ad hangot ennek az eltökéltségnek: „de én meg nem állok sohasem, nincs bennem / töredelem, fogamat összeszorítom, / felfelé gördülő kő vagyok.” (*Éjszaka*)

Csak itt, az elnyomóval szemben léphet be a nyelv etikai perspektívája. Erről ír Nagy Gábor is: „Ez nem csupán a reménykedő, de a felelősséget vállaló ember hangja is. Azé, aki különállását a pusztító, hatalmával visszaélő embertől mind nemzeti, mind egyetemes szinten ugyanúgy vállalja, mint összetartozását az egyént megtartó, a lét természetes közegebe ágyazódó, a természettel összhangban élő emberi kisközösségekkel. S aki hisz abban, hogy érdemes szólni.”⁶

Buda Ferenc versei egy életstratégia lenyomatai. Egy gyakorlati filozófiáé, ami a világban *a priori* tételezi a jó létét, és ezért a hitéért a végletekig hajlandó elmenni. A személyes felelősségvállalás és a holisztikus látásmód (annak minden kritikájával együtt), a versnyelv kiterjesztése az én határáig ezért alappillérei lesznek ennek a költészetnek. Az életben folyton jelentkező gond és a csüggedés mellett sokszor érzékeltetik a rejtett, de a vers által felszínre hozható derű jelenlétét is (pl.: *Derűlátás három tételben*). Az élet nem a túlvilágon, hanem a jelenben nyeri el értelmét, mindig egy másik pólushoz csatlakozva. Ennek a csatlakozásnak, életigenlésnek a vágya az, ami Buda Ferenc verseit számomra értékessé teszik. Továbbá a reménynek az a tűrőképesége, ami egy egész életen át kitartott, példát mutatóva egy hasonló költészet és életforma lehetőségéhez.

▼

6 NAGY Gábor, *A különállás és összetartozás magatartásmódja Buda Ferenc költészetében*, Hítel, 2004, 8., 92.

Papp-Sebők Attila

Földtől az égig, feketétől a kékig

Buda Ferenc Ég s föld között című verséről

Buda Ferenc: Ég s föld között

ÉG S FÖLD KÖZÖTT
DOB BŐRE
MEMBRÁN FESZÜL
REZEG
ZENGETIK
RÉGHOLT KEZEK
KÖRÖZVE ÉJ FELÉ
DÉL FELÉ JÁR A
VILÁGFA ÁRNYA
LÁM
SASFIAKÉRT ITT VAN A
SÁRKÁNY
TEKEREG FÖL A FÁRA
TÁTOG AZ ÉGRE
LESZ-É
– S MIKOR? –
LESZ-É A GONOSZNAK VÉGE?
ROSSZPU SZTA BADLAND BETPAK DALA
FÖLFAKAD
AZ ÉRCHEGYEK OLDALA
REMEGVE ÖSSZEKAPASZKODÓ KARJAINK KÖRE
LÜKTETŐ
REZDÜLŐ DOBKARIMA
ISTENHEZ REBBENŐ IMA
AK KUII
VERGŐDŐ
FEHÉR MADÁR
KÖRBEKERING A VILÁGFA ÁRNYA
JÁR A NAPÓRA
JÁR
S
JAJ

MICSODA SZÉL FÚJ
MICSODA IDŐ!

LOBOG SZALAD A LÁNG
ROPOGVA LEGEL A GYEPEN
A KIASZOTT FŰVÖN
ÉGCSATTANÁS VILLANÓ VAS-SUDARA
VÁG VAKSZEMEN
FÜLTÖVÖN
FAL ROGGYAN REPED
DŰL A HÁZ
SZAKAD A TETŐ
MENTSÜK TESTVÉR
MENTSÜK KI HÁT
AMI MÉG KIMENTHETŐ
MERT
KARA ERMEN CSERNOBIL
FEKETE ÜRÖM
ESZMÉLVE-ALÉLVA
LOHOL E SZÁNANDÓ
EZ ELADÓ
VILÁG A CÉLBA
AZ UTOLSÓ KÖRÖN
TUDATLANUL
ÁM A LÉLEK
LEVÁGOTT
LETÉPETT
LESORVADT
HATODIK UJJA HELYÉN A SAJGÁS
NEM CSILLAPUL

FÖLD-VÍZ HAZA Ó ÉG-FÖLD HAZA
FEKETE ÖKÖR GÁZOLTA
BÚZAVETÉS
VÉGIDŐ ROMHALMAZA
JAJ
EURÁZIA
TE
EMBERES
TE

EMBERTELEN
 A NYELVBÉLI S NYELVEN IS TÚLI
 ÉRTELEM
 JAJDUL FÖL LÁTTODON
 RIADT BORSÓSZEM TÁNCOL
 A DOBON
 PÖRÖG IMMÁR A VILÁGFA
 ÁRNYA
 TEKEREG TÁTOG AZ ÉGRE
 A KÍGYÓ
 KARDÉLRE SZABNI
 ELÉG-E?
 COMBHÚSOD KIVÁGTA
 FÉLSZEMED KIVÁJTA
 HÍJÁN
 VALAKI FÖLVISZ-E
 FÖLDTŐL AZ ÉGIG
 FEKETÉTŐL A KÉKIG
 A VÉRTŐL CSUSZAMLÓS KÉRGŰ
 VILÁGFA
 LEGTETEJÉIG?

A világfa árnya ránk vetül, fölöttünk van, kísér és kísért, nem ereszt, fény-sötét váltakozásának hírnöke. „Körözve éj felé / dél felé jár”, „sasfiakért itt van a sárkány”, „jár a napóra”. Rögtön „telített” képekkel indít a vers, mégis az egyedüliség és az egyedüllét hatja át, mintha egy lapos felszínű pörgettyű felületére lépnek rá. Megpróbál levetni magáról, de kapaszkodom, velem együtt bomlik ki a látvány ég s föld között, az érchegek oldala, a vergődő, fehér madár. Szürrealisztikus, apokaliptikus, időntúli – vagy „idővégi” tér.

Buda Ferenc *Ég s föld között* című versét választottam jelen esszém tárgyául. Az alábbiakban a személyes olvasat során ért hatások, gondolatok összegzésére törekszem. Intuitív módon csatlakozom rá a szövegre, világítom át fő pontjait, mondanivalóját. Figyeljük csak meg: olvasás és olvasás között is van különbség. A tét nélküli olvasásnak pedig megvan a maga szépsége, a szöveg önmagáért létezik, és teljesen más tapasztalatot nyújt. Ha elolvassuk a verset, feltűnik, hogy itt egy lét alatti lét, a fizikai világ párhuzamában létező transzcendens bontakozik ki. A grandiozitás, a „világfa árnya” ég s föld között. Akaratlanul is Hervay Gizella „világhuzat” szókapcsolata jut eszembe. Ennek a világfának a közelében épp ilyen huzat lehet: „körbekereng a világfa árnya / jár a napóra / jár / s / jaj / micsoda szél / fúj / micsoda idő!” Formai sajátossága, hogy a szöveg végig kapitálissal van szedve:

soronként építi fel a szimbólumot, a nagybetűk még feszültebbé, nyilvánvalóbbá teszik, hogy itt figyelniük kell minden rezdülésre, mert „régholt kezek” köröznék mindenütt. A föld a kigyó bőrére emlékeztet, membránként feszül, „ég s föld között dob”. Vizuálisan az állat pikkelyes, érdes felületét rajzolja fel, de ha a dob kapcsán nem a fizikai mozgásra asszociálok, hanem egy hangszerre, akkor akusztikusan is „megszólal” a kép. Az, hogy a bőre ég s föld között feszül, és egyszer az egyik, másszor a másik irányba lendít, olyan képi asszociációt indít el, mint amikor az ütővel a dob felszínét verik – megfeszül és visszapattan, itt kapcsolódik össze a vizuális az akusztikussal. Később ezt alá is támasztja a „rezdülő dobkarima” sor. Itt már a geometrikus sík kapcsolódik be, a világ körszerű felszíne, a középső egység, ahol az emberek és az állatok élnek. Ezzel a sorral konkretizálódik a látvány, a fölötté keringő fehér madár akár a megtisztulás lehetőségeként is felfogható.

A vers tartalmilag és formailag is gazdagon kapcsolódik a mitikus hagyománytörténehez. Tartalmilag a motívumhálózat, formailag a tagoltság szempontjából, hiszen képversként is felfogható. Első sorával „Ég s föld között” az emberi lét színterére irányítja a figyelmet: a középső világrészre, ahol az emberek és az állatok élnek. A különböző mitológiák más és más módon jelenítik meg a világfát, egyik legősibb kultúrtörténeti szimbólumunkat. A világfának nincs egy egzakt meghatározása, számos eredetmítoszban az ember őseként értelmezik, a sumérok előtti kultúrákban pecsétnyomokon is feltűnt, figurális díszítés formájában. Az egységet jeleníti meg, összekötő erővel bír, az univerzum részeit, a fentet és a lentet kapcsolja össze az emberi létezés kultúráján keresztül. Archetípus, mely hordozza a négy elemet: föld, víz, tűz és levegő. Az aztékoknál az égtájak is helyet kapnak a világfa ábrázolásán: ezt a világfát további négy fa veszi körül. A vörös (Kelet), a fekete (Nyugat), a fehér (Észak) és a sárga (Dél). Így összekapcsolták a teret, az időt és az irányokat.¹ Ebből is látszik, hogy a világfát szívesen ábrázolták összekötő elemként, a világ egyes részeit egységgé képezi, kohéziós erő, amely a káoszból rendet teremthet. A lomb a felső világ, az égbolt (ahol az Istenek laknak), törzse a középső világ (ahol az emberek élnek), gyökere pedig a holtakhoz nyúlik. Megjelenhet falfestményként, faragványként, írott formában, pecséthengereken, mozaikokon és freskókon.

Egyes forrásokban azt olvastam, hogy a középkori teológia összekapcsolja a világfát (más néven: életfa) Krisztus keresztségével. Ebben a művészi ábrázolásban a kereszt sugallhatja a feltámadást, a megújulást, ugyanekkor a nehézségek elbírását, a világ súlyát. A bűn, a szegény, a megbüntetés is helyet kap rajta, a Buda Ferenc-vers tagoltságával ezt is megjeleníti. Míg a vers elején kérdésfelvetés hangzik el – lesz-e a gonosznak vége? –, addig a harmadik egységben már fekete ökör gázolja a búzavetést. Sokkal plasztikusabb és érzékeltetőbb ábrázolása a romlás-

▼

¹ S. Nagy Katalin: Életfa, világfa, Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat, 2021. Vol. 11. No. 22. (p. 394)

nak. Ezt megelőzi a második egység „lobogva szalad a láng” sora. Az ábrázolt tér a természeti hatások következtében (tűz, égcsattanás) fokozatosan bomlásnak indul, a házak összedőlnek, a fű felperzselődik. A vers első felében ez a romlásfolyamat a sárkány mitikus képében jelenik meg: fölfelé tekereg a fára, hogy elérje a sasfiókákat. A sas a magasba törő erő szimbóluma, a fölfelé szárnyalás, megtestesíti az ég felé törekvő ember vágyát, amely egyszerre foglalja magában az erkölcsi (jól cselekedni, igaz embernek lenni) és vallási (a jó életért cserébe méltó jutalmat nyerni, a mennybe jutni) dimenziót. Később megjelenik a háborús katasztrófa is, az ember saját magát pusztítja el, saját önnön életét akadályozza azzal, hogy a fejlett civilizáció eszközeit ártó szándékkal használja, fegyverként: „Csernobil / fekete üröm / eszmélve-alélva / lohol e szánandó”.

A vers filozófiai kérdése tiszta: van-e vége a pusztításnak, a gonosznak? Mindannyian fel akarunk jutni a világfa tetejéig, de milyen út vezet oda? Sárkánnyal, perzsel fűvel, összeomló házakkal, a romlás „leggazdagabb” képeivel („fekete ökör gázolta búzavetés”, „végidő romhalmaza”) készít fel arra, hogy legbensőbb vágyunk akadályozott, meg kell elégednünk a bizonytalannal, a jövő vakfoltjaival.

A vers – tagoltságával – nem a pokol-világ-menny tereit mutatja be, hanem sokkal inkább „iránytűként” működnek a szakaszok. Az elsőben a felfelé törekvés, a másodikban a bekövetkezett hanyatlás, a harmadikban pedig – a kezdéshez hasonlóan – szintén egy filozófiai kérdés jelenik meg: elég-e kardélre szabni a kígyót ahhoz, hogy feljussunk a „vértől csuszamlós világfa legtetejéig”?

Szeretem egzisztenciális értelemben felfogni a végét. A vers – bevezető soraihoz hasonlóan – szintén kérdést fogalmaz meg, a válasz iránti igény pedig egzisztenciális pszichológiai értelemben (vegyük alapul akár Yalom halál-felfogását) választ keres a léttel teli létre, az életet absztrakt és leírható formában próbálja megragadni, („riadt borsószem táncol”, „pörög immár a világfa”). A statikus felől (filozófiai vonal) az abszolút dinamikus irányába mozdul el (exploráció): már nem csak a belső tartalmak, kinyilatkoztatások gondolati síkja figyelhető meg. A vers első fele úgy is felfogható, mintha egy monológgal találkozoznánk, mintha egy eszmefuttatást olvasnánk arról, mi fog bekövetkezni. A lehetőségekkel dacol, közben megfigyeli a világfát, a szél fújását, a sárkány fölfelé tekeredését. „Az érc-hegyek oldala remegve összekapaszkodó karjaink köre” után már a konkrét történelem rögzítése történik (tűz, villám, romba dőlő házak).

Irvin D. Yalom az *Egzisztenciális pszichoterápia*² című könyvében a következőt idézi Montaigne esszéjéből, melyben a félig ember, félig isten Kheirón lemond a halhatatlanságról:

2 Irvin D. Yalom: *Egzisztenciális pszichoterápia*, Park Könyvkiadó, 2025 (p. 48)

„Képzeljétek el valóban, hogy egy igen hosszan tartó élet mennyivel elviselhetetlenebb és gyötrelmesebb lenne az ember számára, mint amit én adtam neki. Ha nem volna halál, szünet nélkül engem átkoznátok, amiért megfosztottalak tőle benneteket. Készakarva kevertem hozzá némi keserűséget, nehogy használatának nagy előnyeit látva túl mohón és tolakodón öleljétek magatokhoz. Hogy megtartsalak benneteket azon a középúton, amelyet elvárok tőletek, ahol sem a haláltól, sem az élettől nem futamodtok meg, édeset is, keserűt is kevertem mindkettőbe.”

Vagyis, ahogy Yalom írja, a „halál bármilyen szintű tagadása az alapvető emberi természet tagadása, és egyben a tudatosság és a megismerés egyre nagyobb mértékű beszűküléséhez vezet”. Az említett „középút” pedig az emberi létezés dimenzióját foglalja magába, ahol a tapasztalatszerzés történik. Az én szembesül önmagával, kapcsolatot teremt önmaga és a természet között, végül a percepció folyamatában az élet prioritását értékeli át (ráébred a külső és belső változásokra, a halál tényére, amely katalizátorként is működhet: életigenlésre, az alapvető emberi természet megértésére sarkallhat).

Mire emlékeztet a világfa? Halál, szabadság, elszigeteltség, jelentésnélküliség. Az egzisztenciális pszichológia négy végső aggodalmával foglalkozik: itt ez a világfa a legnyilvánvalóbb, legláthatóbb formájában, az emberi létezés elválaszthatatlan velejáróival, tudatos és tudattalan félelmeinkre emlékeztetve, azokra a konfliktusokra, amelyekkel mindannyian számot vetünk, föltesszük őket belső mérlegünkre. Lehetünk a kígyó és lehetünk a sasfióka szerepében. Buda Ferenc megközelítésében az emberi természet kíváncsisága villan fel: hol vagyunk és merre tartunk, mik az életünk primer pontjai. A lét alatt/fölött morajló transzcendentális, az ezzel kapcsolatos meggyőződéseink feltérképezése, vizsgálata. Nehéz erről beszélni, megkezdeni azokat a mondatokat, amelyekre egyelőre nem találunk választ. Bízunk kell benne, hogy feljutunk a „földtől az égig”, a „feketétől a kékig”.

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8. | telefon: +36 76 501 240 | e-mail: info@print2000.hu
www.print2000.hu